23301

1991 -11- 28

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

13

BUDAPEST 1991

P 84196/99

P 23301

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

13

BUDAPEST
1991

N É V T A N I É R T E S Í T Ő

A névkutató munkaközösség időszakos kiadványa

Szerkeszti Hegedűs Attila
13. szám.
Megjelent a Janus Pannonius Tudományegyetem támogatásával
(A kézirat lezárása 1989-ben történt.)

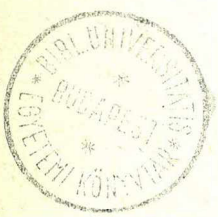

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport
N é v k u t a t ó M u n k a k ö z ö s s é g e

T A R T A L O M

TANULMÁNYOK, CIKKEK, ADATOK

Kovalovszky Miklós: Nevek holdudvarában.....7
Zelliger Erzsébet: Szóösszetétellel keletkezett tulajdonnevek a korai ómagyar korban.....15
Laczkó Krisztina: Budapesti keresztnévdivat.....32
Solymár Imre: Ragadványnevek használata az andrásfalvi református presbitériumi jegyzőkönyvében (Bukovina, 1865--1923).....38
Fülöp László: Névváltoztatások a kaposszent-benedeki plébánia területén.....42
Fallenbüchl Zoltán: Névkutatás és családtörténet.....48
Zsigmond Győző: Az elidegenedett helynévről.....54
Dénes György: Földtudományi módszerek szerepe a földrajzi nevek névtudományi kutatásában.....58
Vincze László: A hitvilág visszatükröződése Tolna megye földrajzi neveiben.....61
Dénes György: Pais Dezső Pest város kezdeteiről és nevéről.....68
Udvari István: A máriapócsi monostor hramotáinak személy- és helynévanyagából.....74
Berényi Zsuzsanna Ágnes: A Csepel Vas- és Fémművek vágányainak elnevezései.....97
Dong Ji-hong: A többnevűség a kínai névadás rendszerében.....116

SZEMLE

Kálmán Béla: Komárom megye földrajzi nevei.....123
Hajdú Mihály: Algyő és népe. Tanulmányok.....126

FIGYELŐ

Solymár Imre: Szigfrid és Rinaldó.....131
-hm-: Megint a humoristák mondták ki helyettünk.....132

MŰHELY

Lakatos Erika: Nyelvészszemmel az öttusázókról..... 135
Vincze László: Szolnok megyére vonatkozó helytörténeti témájú feldolgozások jegyzéke.....137
Virág Gábor: A jugoszláviai magyar lapokban és folyóiratokban megjelent névtudományi cikkek.....139

Készült az ELTE Sokszorosítóüzemében
300 példányban
Felelős kiadó: Dr. Hunyady György
Felelős vezető: Arató Tamás
ELTE 91194

TANULMÁNYOK

CIKKEK

ADATOK

NEVEK HOLDUDVARÁBAN

Nevekről, szerepükről és jelentőségükről akarván szólni, valóban Ádámnál-Évánál kell kezdenünk. A Bibliában, Mózesnek a teremtésről szóló első könyve szerint, amikor Isten a föld porából megalkotta az első embert, és életet lehelt belé, nincs szó az elnevezéséről. Az Ádám név néhány szakasszal később, minden előzmény és magyarázat nélkül tűnik föl: az Úr a teremtett állatokat Ádámhoz viszi, hogy az nevet adjon nekik. Ugyancsak Ádám nevezi Évának melléje adott nő-társát, asszonyát, "minthogy minden élő embereknek anyja volna".

Meglepő talán, de érthető, hogy éppen e két legősibb név eredetét és jelentését - mert minden névnek volt valami értelme - nem tudjuk végérvényesen megfejteni. Valószínű, hogy Ádám egyszerűen ember-t jelentett (a Biblia először csak így említi, név nélkül), az Éva értelme pedig életadó, azaz nő, anya lehetett.

Ádám-Éva óta nevek milliói alakultak ki az emberek megjelölésére - nem szólva a földrajzi nevek, állatnevek stb. sokaságáról -, s a népek és nyelvek szerint különféle névadási módok, névrendszerek használatosak.

A nevek sajátos elemei a tágabb értelemben vett szókincsnek. A körülöttük sejlő izgató talányosság, sugalló sejtelmesség oka talán épp az, hogy eredeti jelentésük a múlt ködébe tűnt, elhomályosult, vagy - ha érzékelhető is - elszakadtak, függetlenek tőle. Ezért is vitatják a névtan művelői, van-e egyáltalában jelentése a névnek. Pedig nyilvánvaló, hogy a név is jel, tehát jelent vagy pontosabban: jelöl valakit, valamit. Mégpedig nem egy általánosítható fogalmat, hanem egyetlen, meghatározott, konkrét személyt, dolgot: valamely egyéniség, egyedi dolog foglalata. És a nevek különösségének, sajátos értéktöbbletének ez a másik forrása a sűrített "jelentéstartalom", amely jóval gazdagabb, képzetkeltőbb és megelevenítőbb erejű, mint a puszta szó. Ha ezt hallom: ember, csak egy elvont, általánosító képzet idéződik föl bennem; Rákóczi Ferenc vagy Ady Endre neve azonban számtalan egybeszövődő részletet személyiséggé elevenít meg tudatunkban. De még a találomra felütött telefonkönyvben látott Fejes Marcell és Sarkadi József neve is ismeretlenül is határozottabb, egyénibb képet sugall.

És míg a tudósok vitatkoznak, az írók ösztönös érzékenységükkel fölismerik a nevek "jelentését" és jelentőségét, a bennük rejlő sajátos stílusértéket, a művészi hatás lehetőségét, a névvarázst. Ez a vonzódás a nevek belső titkaihoz az emberi lélek ősi örökségének, a primitív népek körében ma is fontos szerepet játszó névmágiának a nyoma. Hogy az írót milyen bravúros képzeletjátékra, megelevenítő-gazdagító asszociációkra késztetheti egy-egy érdekes név hangzása - néha írásképe -, arra Proustnak helynevek hangulatát festő híres sorai mellé idézhetjük Kormos Istvánnak szinte gyermeki fantáziával felvillantott megszemélyesítő képeit - folyónevekről:

"Nemük s koruk van a folyóknak, gondoltam nyolcévesen, térdig állva a Duna zöld kiöntéseiben... A Duna például öreg-

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.1

asszony, paraszt öregasszony, mint keresztanyám...

Hosszú lábú futóatlétának "láttam" a Sebes-Köröst, fáradhatatlan magyar Nurminak...

Szikrázó-csillag Loire: ő elérhetetlen, szagos-ékszeres úrilány volt; aztán partján állottam, s igazolódott minden képzelgésem róla: ékszerei a méltóságos kastélyok...

Rábca: kosztba adott, csepű-hajú lelenc, kisebbségi érzésekkel s oktalan öntudattal teli; szeretetre vágyó gyereklány.

Zagyva: hazudós, kockacukrot és szilvát lopó siheder; ha felnő, talán gyilkol is majd...

Temze: lélekvesztőben álló révész, köd-sípot fújsz, időtlen idők óta, világ végezetéig...

És a Jenyiszej? Fehér kucsmájú, medve-köpenyes, farkascsizmás Mikulás...

És ti ketten ,akiket kitaláltalak, mert semmilyen térképen nem voltatok, s már nem is lesztek; ketten voltatok titokban a feleségeim, palatáblámra írva, letörölve, újra írva: afrikai bantu szeretőm: Csunga, s indián törzsfőnök lánya: Xatande - ha látták palatáblámon neveteket, csak annyit mondtam: "Folyók ezek a világban." (Folyók)

Természetes, hogy az írókat is elsősorban saját nevük foglalkoztatja, az a különös tény, hogy hány hang, illetve betű kapcsolata, egymásutánja őt magát jelenti, testi-lelki összetettségében és bonyolultságában, egyéniség, sors, élet foglalataként, múltjával, jelenével és jövőjével. Sokan vannak, akik úgy érzik, elválaszthatatlanul eggyéforrtak a nevükkel, s az megváltoztathatatlan és elidegeníthetetlen része énjüknek. Adynak levelet írt egy kilétét eltitkoló nőrajongója, de nem tudott megmutatkozni anélkül, hogy a keresztnevét el ne árulja: "Én mint Edith, annyira Edith vagyok, hogy nem tudom magamat ettől elválasztani." A név és a személy összeforrottsága, a névnek az egyéniséget kifejező és jelképező, magába sűrítő képessége az, amit Jékely Zoltán, egy színésznőt jellemezve, nellaságnak mond. (Isten madara. Boszorkányok a Szőlő utcában)

Goethe is hangsúlyozza név és viselője kapcsolatának jelentőségét: "Az ember neve nem olyan, mint egy köpeny, amely csak úgy lebeg rajta,... hanem tökéletesen rásimuló ruha, valósággal olyan, mint a bőre: nem lehet sem levakarni, sem lenyúzni róla..."

A név szimbólum-értékén elmélkedik Szép Ernő, névjegyét nézve, némi lázongással: "Csak a puszta név van rajta... Egy szegény életet jelent, egy emberi sorsot, mint a névtábla egy kórházi ágy fejénél, mint egy sírkő a temetőben... Örökké hozzá vagyok kötve (e névhez). A homlokomra ragad elválaszthatatlanul, nem tudom lemosni, letörölni vagy vegyileg eltüntetni. Milyen rabszolgaság ez is... a belénk égetett bélyeg."

Babits Mihály versbe foglalja a névjegye keltette furcsa, bonyolult érzést:

"A név, mely áll e kis papíron,
kimondva szó, mely száll tova.
Lehelet és üres jel annak,
ki nem hallotta még soha!

S e rövid név, értelme tárva,
tudjátok mégis, mit jelent?
Egész világot, önkörében,
mely zártan, szuverén kereng.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

S világom tág, de idegennek
belé a bemenet tilos:
jaj, mért egy örök idegennek
jelzé nevét a papiros "

(Névjegyemre)

Illyés Gyula jelképes értelmet olvas ki nevének hangjaiból-betűiből:

"Nyitja a nevet friss rigó-
füttyel az I,
rügy-szag, kikelet, élni jó,
ezt hirdeti.

Vívja a két l az eget,
szárnyal, evez!
Mord vihart jelezve sziszeg
rájuk az s.

Nevem végén az u, az a
dob, döngve: gyász
hangpárja, magány, éjszaka,
ebtutulás."

(Névjegy, hangjegy)

Kosztolányi egy novellájának alakja, állástalan pincér, öngyilkosságra készül a fürdőben. S akkor szinte csodálkozva eszmél rá, hogy neve van, s az magába foglalja egész lényét, életét:

"Sokszor egymás után kimondta a nevét, halkan a fal felé fordulva, belesúgta a vízbe, a csapokba... Nagyon elcsodálkozott, hogy neve is van, és hogy épp így hívják. Kasornya Kálmán. Nem valami dallamos vezetéknév, de van benne valami szomorú muzsika. Alapjában az is furcsa, hogy néhány betű jelent egy egész embert. Ez a név őt jelenti, fájdalmát, éhségét, testét..." (Borotva)

(Érdekes, hogy a novella régebbi változatában más név áll: Krakauer H. Henrik, ezzel a minősítő megjegyzéssel "Nem valami előkelő név, de...")

A képzelet tehát igyekszik összeillést, egyezést találni személy és név közt, igazolván a névnek jellemet kifejező erejéről való vélekedést. Németh László úgy érzi, hogy egyik leányának komoly neve viselőjének "képére és hasonlatosságára" változott át játékos becenévvé:

"Mi Ucónak hívjuk. Nem emlékszem már, hogy kopott le s gömbölyödött ki a sudár Judit név a megmaradt u betű körül ezzé a tréfás mackó-névvé, de lányom fizikumának és jellemének alighanem volt valami része benne. A nevek igyekeznek hasonlítani ahhoz, amit megneveznek. A karcsú i, amikor lányommal érintkezésbe került, bizonyára azért telt ki ó-vá, a tompa dé az ő hatására kezdett céként cicázni, s hogy a jé a szó elejéről elmaradt, ez már egyenesen az ő lustaságára vall. Mert középső lányom, mint az Ucó szó gömbölyű, nyájas és tunya." (Lányaim)

Bernáth Aurél egy becéző névrövidítés találó voltáról ír:

"Ola! Anna így hívja unokahúgát, Violát. Jó rövidítés ez. Két oknál fogva. A Viola név - s ez már misztikus tételeimhez tartozik - mindig jóakaratú, hiszékeny, néha kissé tétova nőket takar. A Ola rövidítés ezt az alkatot gömbölyddeddé teszi, elpuhítja. Noha Ola nem "gömbölyded" a szó valódi értelmében, de olyan lágy és bizalomgerjesztő, mint az "Ola" szónak a lejtés. Tág, barna és hű kutyaszeme van..." (Utak Pannóniából)

Általában nem vagyunk közömbösek a nevek iránt, s legalább annyi véleményt alkotunk róluk, hogy az egyik szép, jóhangzású, a másik furcsa, kellemetlen hatású stb. Ennek még az egyén sorsában, boldogulásában, közéleti pályafutása szempotjából is lehet szerepe. Vajda János ezt mondja: " Nem igaz, hogy a név oly pöhölykönnyű dolog. Roppant sok függ a szép, jóhangzású névtől. Ha Bonaparte Napóleonnak például Poschpischil a családi neve, azt hiszem, hogy sohasem vitte volna föllebb az őrmesterségnél... Bonaparte nevét költő sem választhatta volna meg illőbben." (Magyarság és nemzeti önérzet) Szinte ugyanezt a gondolatot ismétli meg Pierre Daninos francia író "Hajlamos volnék, hogy a történelemben ugyanolyan jelentőséget tulajdonítsak a neveknek, mint az orroknak. Tegyük föl, hogy Bonapartét Pochetnak hívják.Az egész világtörténelem másként alakul. /A poche szó jelentése zseb, zacskó, pochet: abrakos tarisznya./ Mert némely név magában hordja delejes varázserejét, illetőleg komikus vagy tragikus fátumát..." (Sonia)

Móra Ferenc is érzi a nem mindennapi nevek értékét. Mikor unokáját Ferencnek akarják keresztelni, ő tréfásan tiltakozik

"Az nem lesz jó! Sok a világon a Ferenc... Legyen csak a gyerek Spiridion. Majd meglássátok, hogy sokkal könnyebben boldogul az életben, mintha Ferencnek vagy Jánosnak hívnák. Mindenki azt mondja rá, ha a nevét meghallja, hogy no, ez valami érdekes ember lehet, akit Spiridionnak hívnak." (Pengő. Sokféle)

A névről való legelső benyomásra, a tetszésre, illetőleg nemtetszésre a tapasztalatokon kívül számtalan írói nyilatkozatot idézhetnénk. Kosztolányi, akinek "névérzékenysége" Krúdyéval vetekszik, szinte rajongó szavakat mond Arany János nevéről, a képzelet színezte hangelemzéssel:

"Ez a név magában is csupa festőiség és zeneiség! Tündökletes fény árad belőle s mennyei muzsika... Sokszor magam

is furcsállom, hogy az élet teremtette meg és nem valami költő, a boszorkánykonyhájában. -Önkénytelenül is szerelmes lesz belé az ember, csak azért, mert olyan, amilyen. Puha, olvatag és mégse szétfolyó; megejtő, igéző és mégis valóságos. Próbáljátok kiejteni... Nyílt ajakkal lehelitek, mint egy fohászt. Ajkatok közben nem mozog, nem csücsörödik el, nem gömbölyödik meg tréfásan. Torkotokból nem hördül kehes, rút zörej. Inyhangok uralkodnak rajta. Ott, ahol a vezetéknév érintkezik a keresztnévvel, két ínyhang simul egymás mellé, testvérien: az ny és j, s ezek alkotják jellegét, végtelen lágyságát.Nincs ebben a névben egyetlen robbanó ajakhang sem, egyetlen zörgő torokhang sem. Csak egy gyönge sziszegő mássalhangzó, az s, a végén és egy erélyes foghang /?/ az elején, az r, az is csak azért, hogy ezt az égi dallamot itt tartsa a földön, összefogja, s a hétköznapi használatra alkalmassá téve, megkeményítse, mint sáraranyat a rézötvözet. - Magánhangzói mind mélyek, és hasonló hangszínt varázsolnak elő. A vezetéknév két nyílt magyar a-ba van ágyazva..., s ez a két a, mely az egésznek tompa és komoly csillogást ad, az orrhangú ny tőszomszédságában azt a tündérien édes, kisdedi csalódást gerjeszti a hallgatóban, hogy a nyelv első szavát hallja, a legősibbet és legrégibbet, melyet valaha mindnyájan először mondtunk ki, ajkaink nélkül, lágyínyünkkel: anya. Utána egy félig nyílt á csodálkozik és ámul valamin, majd a dallammenetet egy rövid, nyugodt o zárja le. - Zeneileg két ütem ez a név, egy emelkedő és egy ereszkedő. A vezetéknév jambusa bizakodva tör fölfelé, de a keresztnév már fáradt és csüggedt, s a harcnak és küzdelemnek búcsút mondva aléltan hanyatlik alá egy trocheus ütemével. - Remekíróknak eddig még sohasem akadt olyan neve, mely belső mivoltát és művészetét annyira hiánytalanul kifejezte volna, mint az övé." (Arany János neve)

Az írók - férfiakról van szó - érdeklődését, vonzalmát vagy ellenszenvét elsősorban a női nevek keltik föl. Márai Sándor írja egy karcolatában: "Ezeket a neveket szerettem: Ágnest, mert szelíd és szőke, Editet, mert idegen, gőgös és északias, kissé ezüstszürke. Esztert, mert dundi és vérmes. Annát, mert olyan, mintha egy nő imára kulcsolná kezét, boldogan, egyszerűen, jóságosan. Ilonát, mert ismerős, mint egy falat kenyér. Solange-ot, mert olyan, mint egy idegen illatszer címe; drága és fojtogató. A többit nem szerettem." (Négy évszak)

Kosztolányi, a szóvarázs megbabonázottja, ifjúkorában képes volt beleszeretni egy nőbe, pusztán a nevéért. Egy szabadkai kis diáklány is szinte végzetes hatással volt rá: "Nevük annyira hasonlít egymáshoz, ...mintha rímként csengene az övére. Micsoda véletlen szerencse. Ölbepottyant rím"-- írja férje életrajzában Kosztolányiné /a kislány családi neve ui. Lányi/.

Termet, hajszín és jellem: ezt mind látja a képzelet a névben, de tovább is játszik vele, csapong körülötte, sajátos hangulatot, környezetet és sorsot álmodik köréje. Márai számára egy női név szinte valóságos, élő alakot jelenít meg:

"Valahol él egy nő, akit Hedvignek neveznek. Nem ismerem

őt, nem tudom, hol él, mi a családneve... De máskülönben mindent tudok róla. Meg tudom alkotni őt, mert neve teljesen kifejezi testét és jellemét, sorsát és öltözködését, látom a szobát, ahol lakik,... látom ágya felett a fekete feszületet, tudom, milyen szaga van hajának. Miért tudom? Mert Hedvig." (Föld és ég)

Krúdy egyik regényhőse egy idegen városban meghallja, hogy valaki egy lány után kiált: Eszténa' És máris hat a név varázsa:

"Képzeletemben... fehérfalú spanyol házak suhantak el, mintegy panorámában... S az erkélyen sötét szemű nők várakoznak, vállukon kis mantillákban. Valahol messze... élesen kezdtek harangozni, sok apró harang szólalt meg egyszerre, mintha most gyújtanák meg a gyertyákat Isten bárányа körül..." Majd egy ismerősének hangjára eloszlik a káprázat: "S én lassan visszatértem a messzi városból, ahol füstölők, fénylő napsugarak, fátyolos, cigányos képű nők kíséretében az ereklyét hordják körül a városban a papok, és mozsarak durrognak a piacon." (Útitárs)

Női nevek vonzásáról, szépségéről tömérdek írói megnyilatkozást ismerünk, varázsukat költők serege magasztalja; gondoljunk a legismertebbre, Kosztolányi Ilona c. versére.

Végh György egy költő barátja szerelmes versciklusának hatására habarodik bele az Eszter névbe. "Nekem is rendkívül tetszett, és azonnal megragadta a képzeletemet. Hiszen olyan szép volt, és már akkor a nevek varázslatában éltem, megszállottan ittam magamba egy-egy vonzó női név szépségét, zenéjét. Az Anna, az Eszter, a Judit voltak a legkedvesebb neveim, s talán még a Júlia, így egészen kimondva." Annyira beleszerelmesedik az Eszter névbe, hogy ráruházza egy egészen más nevű imádottjára, akinek emléke és élménye - egy kötet verset írt róla-hozzá - "most már elválaszthatatlanul egybeforrt Eszter nevével". (Mostoha éveim, A garabonciás diák, Eszter.)

A nevekhez való vonzalmunknak vagy irántuk érzett ellenszenvünknek sok szubjektív indítéka, egyéni motívuma lehet. A szerelem pedig valóságos bűvöletet érez a kedves nevében. Juhász Gyula verseinek sora hirdeti, hogy Anna örök. Ifjúkori reménytelen, szenvedélyes rajongásának méltatlan emléke úgy megbabonázta, hogy amikor jó két évtized múlva, Szegeden megtetszett neki egy szép kávéházi pincérlány, és hiába hívta asztalához, a visszautasítás azért ütötte szíven, mert a lány is Anna volt.

A szeretett nő nevéből kimondatlanul is áradó varázst, mely betölti megjelenítő erejével a költő lényét, Szabó Lőrinc verse fejezi ki megrázó átéltséggel:

"Kiáltani szeretném, s nem lehet,
még súgni se szabad a nevedet,
még gondolni se, -jaj, elárulom,
pedig belül csak azt visszhangozom,
a hangos titkot, mely életemet
úgy édesíti, édes nevedet:
nevedet, édes, a pár szótagot,

mely tündéri burkoddá változott,
röpítő közegeddé, nevedet,
mely körém gyújtja az emlékedet,
fűszerként csendít a nappalon át
s beillatosítja az éjszakát
s úgy tapad a számba, tüdőmbe, hogy
már majdnem te vagy, amit beszívok,
már majdnem te: minden lélegzetem
veled itat és zsongat édesen:
édes neved betölti szívemet
s csak titka, te, vagy nála édesebb."
(A neved. Tücsökzene)

A név azonban nemcsak az írói képzelet játékának tárgya, hanem stílusművészetének fontos eszköze is a jellemábrázolásban, hangulatfestésben. Az irodalmi névadás elemzései nyilvánvalóvá teszik ezt. Kosztolányi így fejti ki, milyen fontos az író számára alakjai nevének megválasztása: "Felületes dolog azt hinni, hogy a név csak afféle külsőség. Ha az élet nem külsőség, akkor a név sem az. Ha pedig fontos a valóság, akkor a név is fontos... A név maga az ember. Az író számára dötők a nevek is. Ezek együtt jelennek meg alakjaikkal. Ha van nevük, akkor már élnek is. Téves azt hinni, hogy a regényíró neveket keresgél nekik, s tetszése szerint ennek vagy annak hívja őket." (AranyJ. neve; Hogy születik a vers és a regény?)

Szomory Dezső, akinek színművei egy-egy személynevet viselnek címül, hasonlóan vallja a névadás fontosságát egy új darabjáról nyilatkozva

"A címe: «Magdus»... Még mielőtt írom a darabomat, már megvan a címe. Nem is tudnám másképp írni, ha már az első perctől kezdve nem néven nevezhetném a figurámat. Akkor talán nem is ismerném, ha nem tudnám a nevét. Bizonyos neveknek egész fiziológiájuk van, ebben már benne van magának az alaknak lelki formája is, minden. Az ilyen cím, egy ilyen egyszerű női név már jelzi az írónak azt a magasabb rendű törekvését, hogy egy élő karaktert adjon, egy eleven típust, egy igazi embert a maga egész életével."

Hogy az író teremtményei mennyire valóságossá elevenednek, szintén Kosztolányi egy műhelytanulmánya mutatja. Rájuk ruházott vagy inkább: velük született nevüket eltéphetetlen szálak szövik egybe velük az író tudatában:

"Csak az életben lehet miniszteri engedéllyel nevet változtatni. A képzelet birodalmában ez még sohasem sikerült. Egy regényem írása közben felötlött bennem a gyanú, hogy a főszereplő neve hasonlít egy ismert emberéhez, s esetleg azt a hitet keltheti, mintha rá céloznék. Elhatároztam, hogy a nevet megváltoztatom. Miután már jócskán előrehaladtam, körülbelül száz oldalon kellett visszamenőleg kitörölnöm az eredetileg önként kínálkozó nevet és egy másikkal helyettesítenem. Erre megbénult a tollam. Hetekig hevet ott a kéziratom, anélkül, hogy hozzányúltam volna. Undorodtam tőle. Nem volt kedvem folytatni. Végre cselhez folyamodtam, újra visszaállítottam mind a száz oldalon az eredeti nevet, s akkor

úgy ment minden, mint a karikacsapás. Közben azzal áltattam magam, hogy hősömet majd akkor keresztelem más névre, ha kéziratomat nyomdába adom. Természetesen erre sem került sor. Ezekkel az álomfigurákkal nem lehet tréfálni: bosszút állnak rajtunk." (Hogy születik a vers és a regény?)

Hogy az írói képzelet szülöttei milyen öntörvényszerűen léteznek, alkotójuk akaratától függetlenül, sőt annak ellenére, megerősíti Rónay György ugyanilyen esete egy regényének idős nőalakjával:

"Először semmi sem volt olyan természetes, mint hogy... Jankának hívják. Úgy született meg... Hanem aztán arra gondoltam, hogy a «Születésnap»-ban is Jankának hívják az öregasszonyt... Jankát erőszakosan megfosztottam a nevétől, és elkereszteltem Amáliának... Janka azonban nem volt hajlandó Amália névvel élni. A figura szétesett, elvesztette sorsát, jellemét, egyéniségét. Janka, elamáliásítva, bosszúból keresztbe feküdt a sínen, és kisiklatta vonatomat. Elölről kezdtem az egészet. Amikor odáig értem, hogy megjelenik, habozás nélkül írtam újra Jankát. S ezzel egyszerre megjelent az alak igazsága is; a név magával hozta viselőjének légkörét, hangját, végzetét. Attól kezdve, hogy újra Jankának hívják, lábára állt, és elindult a saját útján. Nem én tétetem vele a dolgokat ő maga cselekszik, s én csak jegyzem. Nem lehet büntetlenül félrekeresztelnünk regényalakjainkat." (Nevek mágiája)

Szaporíthatnánk még a nevek meglepő sajátságairól, különös viselkedéséről, hozzájuk való viszonyunkról szóló érdekes vallomásokat. Mondhatnánk ugyan, hogy mindez az írók nyelvi érzékenységének és képzeletjátékának tulajdonítható, de a mindennapi életben is adódik olyan érzésünk, hogy egy név szinte babonás varázzsal hat ránk. Igaza van Thomas Mann-nak "A nevek körül van valami titokzatosság..." Mint mindenben, ami embert, élőt, egyénit jelent.

KOVALOVSZKY MIKLÓS

SZÓÖSSZETÉTELLEL KELETKEZETT TULAJDONNEVEK A KORAI ÓMAGYAR KORBAN

A készülő történeti nyelvtan összetett szavakkal foglalkozó fejezetében fontos szerepet kapnak a tulajdonnevek. Részletes tárgyalásukat az indokolja, hogy tulajdonnévi használatban olyan szerkezetek is összetett szóként viselkednek, amelyek különben legfeljebb szoros szókapcsolatnak minősülnek. (Szoros szókapcsolatnak az összetett szóvá válás folyamatában levő olyan átmeneti alakulatokat nevezzük, amelyeknek az elemei a szószerkezetnél szorosabb kapcsolatban vannak egymással, de együttesük még nem tekinthető összetett szónak.) Erre utal, hogy egyes -- jelölt grammatikai viszonyt tartalmazó -- szerkezetek először tulajdonnevekben válnak összetett szóvá (l. a dolgozat végén látható táblázatokat).

Munkám a szóösszetétellel keletkezett személy- és földrajzi neveket nem a névtanban megszokott vizsgálati szempontok szerint tárgyalja; felosztása, elemzési módja a grammatika kívánalmaihoz igazodik. Meggyőződésem azonban, hogy az új nézőpontú elemzés a névtani kutatások számára is hasznos lesz.

Első nyelvemlékeinktől kezdődően a két (vagy több) tőmorfémát tartalmazó névanyag azt mutatja, hogy ezeknek egy része szóösszetétellel ketekezett tulajdonnév: TÖ.: Joulekun (a fogalmazványban:) Jouleguin; VárReg. 67.: Scemhegit 'szemhegyit'; 1231/1391: Berekzow 'Berekaszó', 1318: Bezedkeu (OklSz.). Másik részük azonban összetett közszóként vált tulajdonnévvé: 1218: Sacsard 'Szekszárd' (PRT. 1: 644); 1237: Hodnogio (OklSz.). Bár az ómagyar tulajdonnévi rendszernek mindkét csoport jellegzetes részét képezi, itt csak az előbbi típus vizsgálata történik meg.

Egyszeresen összetett személynevek

A közszavak nagy részéhez hasonlóan a szóösszetétellel keletkezett személynevek a szószerkezetekben, szoros szókapcsolatokban kimutatható grammatikai viszonyokat tükrözik.

1. Mellérendelő viszony. A későbbi korszakok névrendszerében a becézésnek az ikerített becézőnévvel való kifejezése igen jellemző sajátossága. (Az is ezzel jár, hogy az ikerítéssel keletkezett névelem önálló becézőnévként él tovább.) Az ikerszavak (és az így keletkezett nevek is) igen expresszív elemei a nyelvnek, ezért korai adatolásuk nehézségei természetesek, mivel a rendelkezésre álló forrástípusokból stiláris-normatív okoból hiányoznak. Bizonyos halvány nyomok azonban lehetővé teszik, hogy ne csak elméletileg lehessen valószínűsíteni az ikerítéssel keletkezett becézőnevek korai ómagyar kori meglétét. Egy Margareta, később Magdalena néven említett nőt 1372-ben Bagich, 1374-ben Magich (MNy. 52: 50)

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.2

néven említenek. A két névváltozat könnyen lehet egy Magics-Bagics ikerített névpár önnállósult változata. A Bagics korábbról is adatolható: 1311: Bagich (MNy. 11: 328; l. még Nyr. 45: 204; AnjouOkm. 7: 610). Hasonló névpárra utalhat még: 1282: Magycha (ÁÚO. 12: 368) : 1343 Bagitha [: Bgicha] (ZichyOkm. 2: 85). -- Az Anna ikerítéssel becézett feltehető Anka-Panka alakjából válhatott ki az 1252: Panka (OklSz.) név.

2. Alárendelő viszony. -- Az alárendelő szintaktikai viszonyt tükröző, szóösszetétellel keletkezett személynevek nagy része a mai ragadványnevekkel, máskor a foglalkozásnévből keletkezett családnevekkel mutat rokonságot. A korai személynévanyag egy részének azonban nem mutatható ki a későbbi folytatása.

a/ Alanyos szerkezetű összetett nevek. -- Az istenadta típusú alanyos szerkezetű összetett szó található abban a közszói eredetű névelemben, amely jelentéstanilag leginkább az óvónevekhez kapcsolódik, keletkezési idejét és a név egészének felépítését tekintve azonban már későbbi névadási szokás terméke: 1333: "Johannis dicti Istenwetthe" (OklSz.); 1349: "Michael filius Symonis dicti Istenuetethe" (MNy. 10: 81).

b/ Tárgyas szerkezetű összetett nevek. -- Az ilyen személynevek grammatikai felépítésüket tekintve jelöletlen tárgyas viszonyt tartalmaznak. A szerkezet alaptagja -ó/-ő képzős folyamatos melléknévi igenév, meghatározó tagja főnév: 1323/1355: Warhago 'Várhágó', esetleg 'Várhagyó', 1348: Igazmundo, 1349: Nylfarago (OklSz.) stb.

c/ Határozós szerkezetű összetett nevek. -- Az óvónevek típusába tartozó, korai határozós szerkezetet tükröző személyneveinkben az igei alaptagnak időhatározói funkciót betöltő határozószó a bővítménye: 1131 k.: Mahal (ÁÚO. 1: 39); DömAd.: Mawog.

A későbbi -- névtani szempontból a ragadványnevekkel rokonságot mutató -- határozós összetett nevekben az alaptag folyamatos melléknévi igenév, a meghatározó tag ragos főnév; vö. 1355: Dumbunylew 'Dombonülő', 1364: Eyeltudo (OklSz.). Adataink -- ill. elsősorban azok hiánya -- alapján a orai ómagyar korban az ilyen típusú nevek viszonylag ritkák lehettek.

d/ Jelzős szerkezetű összetett nevek. -- Leggyakoribb a minőségjelzős összetett személynév, amely a megnevezett valamilyen külső vagy belső tulajdonságára, jellemző vonására utal. Ezeknek a neveknek az alaptagja főnév, meghatározó tagja melléknév: DömAd.: Cusapa; 1237--1240: Joulegen (PRT. 1: 786); 1282: Jolyan (ÁÚO. 12: 368); 1337: Roazdyak 'Ravaszdiák' (OklSz.).

A ragadványnévszerű minőségjelzős összetett személynevek között viszonylag gyakori az olyan, amelyben az alaptag -ú/-ű képzős főnév. A meghatározó tag melléknév: 1329/1416: Weresorru, 1346: Noghlabu (OklSz.); 1351: Faythalanlabo (ÓMOlv. 194); stb. Az -ú/-ű képzős főnévi alaptaghoz -- hasonlító értelemben -- főnévi meghatározó tag is kapcsolódhat: 1341: Bykanyakw, 1351: Keseleuforku 'Keselyűfarkú', 1357:

Vosseggw 'Vasseggű' (OklSz.) stb. Közszói használatban az ilyen szoros szókapcsolatok viszonylag ritkán válnak összetett szóvá. A tulajdonnévi szerep azonban jelentésváltozás nélkül is összerántó erőként hat.

Adataink alapján ritkább lehetett a mennyiségjelzős szerkezetű összetett szemelynév: 1282: Kethzem (ÁÚO. 9: 344). -- Ugyancsak kevés adatunk van a birtokos jelzős összetett személynévre: 1245: Folwyne 'Faluvéne' (MNy. 18: 99); vö. még 1400: Folnagh (OklSz.). Birtokviszony van viszont azokban a személynevekben, amelyeknek az alaptagja névképzővé válóban van a korai ómagyar korban (l. alább).

e/ Névképzővé váló összetételi elemek. -- A családi összetartozásnak a neveken való jelölése az ómagyar kor elejétől válhatott társadalmi igénnyé. Kifejezési eszköze a birtokviszonyos szerkesztésmód volt, a viszonyítási alap pedig a családfő apa, ill. férj szerepében. (A társadalmi viszonyok következménye lehet, hogy az ismert nyelvekben csak az apa--fiú, ill. kisebb mértékben a férj--feleség viszonyt tükröztetik a nevek; az apa/anya--leánygyermek jelölése ritka: 1249: Agnes filia Petri (ÁÚO. 7: 300); 1309: Cholam filiam Petri (HazOkm. 7: 358). A magyar névrendszerben ennek nincs folytatása).

A korai ómagyar korból származó, az apa--fiú viszony megjelölésére szolgáló nevekben általános a birtokviszony jelöltsége: 1236/1239: "Dicti Modoros Dedfia uinitoris", 1312/1315: Bokfya (OklSz.); 1358/1359: "Palfyayanuskurtuele" (MNy. 16: 38) stb. A birtokviszony jelöletlensége még kivételszerű: 1302: "Magister Kokos filius comitis Rykolfy" (OklSz.); -- számuk csak a XV. sz. második felében szaporodik meg.

A fia~fi birtokos jelzője első adataink alapján olyan név, amely -- típusát tekintve -- az ősmagyar kor végén is szerepelhetett személynévként. Ebből, a feltehető társadalmi igényből és abból a tényből, hogy az ősmagyar kor végén a magyarral kapcsolatba került más nyelvekben (pl. a törökben) is szokásos volt az apa--fiú viszonynak a nevekben való tükröztetése, feltehető, hogy a honfoglalást közvetlenül megelőző időkben is volt ilyen névtípus a magyarban. A lat. filius-os szerkesztésű nevek ezt a tendenciát bizonyára felerősítették.

A feleségnevek alkotásában jelölt és jelöletlen birtokviszonyos szerkesztésmóddal egyaránt találkozunk. Valószínűleg jelölt: 1288: "Marcelneygyaya"; 1354: "Bankneytereme" (OklSz.); jelöletlen: 1219/1276: "Toutnetkuta" [!] (MonStrig. 1: 223); 1264: "Seremnepataka" (Fejér: CD. IV/3: 209); vö. még 1376: "Muliere paphwyiacabne dicta", 1377: "vallis Palnewelgy" (OklSz.). -- Jellemző a birtokos szerkezet alaptagjának a következetesen illabiális hangalakja, amely a nő : né megfelelésekben szóhasadás-szerű kettéváláshoz vezetett. A későbbi nyelvállapot előzménye a korai ómagyarban kereshető. Feltehető, hogy az illabiálsis né forma 'nő' jelentésben általánosabban volt elterjedve, hiszen mai nyelvjárásaink némelyikében is így használatos. Nagyobb szerepe lehetett azonban annak, hogy az E/3. birtokos személyjeles neji~nejë alak,

amely az adatainkban előfordulónál bizonyára jóval gyakoribb volt, az illabiális alak használatát erősítette.

Mind a fia~fi, mind a nejë~né alaptagú személynevek a korai ómagyarban összetett szavak. Képzővé válásuk a kései ómagyarban történt meg.

f/ A személynévanyagunk legkorábbi -- ősmagyar -- névadási sajátosságokat mutató rétegébe mondatok lexikalizálódásával keletkezett nevek is tartoznak. Ezek között van tagadó igei állítmány: DömAd.: Nullmel; TÖ.: Nemvogv; VárReg. 13.: Nemhiz. Ez az óvónévtípus az igenévi állítmány tagadásával is kifejezhető: DömAd.: Numhw; TÖ.: Nomuolou [a fogalmazványban] Numuolou. (A Nemvaló, Nemvagy nevek megfelelője a török nyelvekben is élt, sőt a magyar névrendszerbe is bekerült. Ez a Bolmaz > Balmaz 'Nemlevő' maradt fenn Balmazújváros nevében.)

Többszörösen összetett személynevek

A korai ómagyar kor személynévanyagára a többszörösen összetett szerkezetű nevek nem jellemzőek. Esetleg mégis ilyen lehet az 1267: "Villam Aranlabovbach" (OklSZ.) adat, amennyiben az összetett szóval kifejezett (ragadványnévszerű) tulajdonság mint meghatározó tag és a foglalkozásnév mint alaptag személynévként fogható fel.

Összetett szavak és szoros szókapcsolatok földrajzi névi szerepben

A korai ómagyar kor földrajzi nevei grammatikai felépítésüket tekintve lényegében ugyanolyan szerkezetűek, mint a közszavak és a személynevek. Az egyes összetételi típusok között azonban aránybeli eltérések mutatkoznak. Az egyszeresen összetett nevek esetében a minőségjelzős és a birtokos jelzős szerkezetűek száma és aránya messze meghaladja a más módon keletkezett nevek mennyiségét. A többszörösen összetett szavak a földrajzi nevek között lényegesen nagyobb számban fordulnak elő, mint a szókészlet más rétegeiben.

Egyszeresen összetett földrajzi nevek

A korai ómagyar kor földrajzi neveinek legnagyobb része két önálló szó grammatikailag megszerkesztett kapcsolatából jött létre.

Mellérendelő szerkezetű összetett földrajzi nevek

Földrajzi neveink között viszonylag elenyésző számúak azok, amelyek mellérendelő szerkesztésmódot tükröznek. A mellérendelés a tagok egyszerű kapcsolatos viszonyán alapul.

Van adatunk földrajzinév-szerű összetett szóban olyan

mellérendelő viszonyra, amilyen a közszavak között is előfordul. A két tag egymás szinonimája: 1262: "Ad ... aque ... Lapsar" (Oklsz.). A névre több adat is van. Azt nem lehet eldönteni, hogy csak tulajdonnévi szerepben élt-e, vagy közszóként is használatos volt.

A helység templomának két védőszentje ugyancsak mellérendelő viszonyban van az 1199: Cusmadomian (Sztp. KritJ. 1: 55) adatban. (Népetimológiás változással ebből lett később a birtokos jelzős Kozmadombja név.) Kettős szentek mint névadók esetén a korai ómagyar kor után is keletkeztek ilyen helységnevek, mint pl. Fábiánsebestyén < 1400: Zenthfabiansebestyenzallasa (ZsigmOkl. 2/1: 68).

A l á r e n d e l ő s z e r k e z e t ű ö s s z e t e t t f ö l d r a j z i n e v e k

1. Alanyos szerkezetű összetett földrajzi nevek. Az egyszeresen összetett földrajzi nevek között ilyen szerkezetűre nem kerültek elő adatok. Következtetni azonban esetleg lehet a meglétükre. A többszörösen összetet földrajzi nevek között akad olyan, amelyről feltételezhető, hogy másodlagosan egészült ki a hely földrajzi köznévvel mint alaptaggal, de talán már a nélkül is földrajzi névként lehetett használatos: vö. 1360: "Vizalohel" (Oklsz.).

2. Tárgyas szerkezetű összetett földrajzi nevek. -- Az ilyen földrajzi nevek valmilyen gazdasági tevékenységgel kapcsolatosak. Alaptagjuk igenév, meghatározó tagjuk ragtalan főnév, együttes szófaji értékük ugyancsak főnév: 1264/1466: Ogokelthew 'Agyagkeltő' (MonStrig. 1: 511); 1269: Kendur attho (MNyTK. 53. sz. 17); 1310/1338: Kueguetew (OklSz.) stb.

A tárgyas összetett földrajzi nevek jelöletlenségük folytán akkor is megőrzik összetett szói mivoltukat, ha nem névként használják őket. Hasonlóak tehát az ugyanilyen szerkesztésű személynevekhez (l. ott), ennek pedig az oka is ugyanaz a szerkesztésmód ősi volta, a jelöletlenség és a közszói használatban is általános produktivitása.

3. Határozós szerkezetű összetett földrajzi nevek. -- A földrajzi neveknek csak igen kis hányada tartozik ide. Alaptagjuk az ilyen összetett neveknek melléknévi igenév, meghatározó tagjuk határozószó. Az egész szerkezetnek főnévi értéke van: 1307: Alayarou (AnjouOkm. 1: 124); 1348: altalyaro, 1367/1384: "fluuium Altalesew" (OklSz.). -- Az ilyen szerkesztésmód, ha a meghatározó tag nem határozószó, hanem ragos/névutós főnév, szoros szókapcsolatnak minősül, és megtartja igenévi jellegét: Ta.: "feheruuaru rea meneh hodu utu rea"; 1337: "Bethlembemenewwlcha", 1338: "Semita Zenthivanra menu golugwth" (OklSz.).

4. Minőségjelzős szerkezetű összetett földrajzi nevek. -- Ilyen nyelvtani megformáltságú nevek minden névkategóriában vannak, tehát helységnevek, domborzati és vízrajzi tulajdonnevek és tájnevek is akadnak köztük. Az névélettani sajátosság, hogy az egyes kategóriák nyitottak, amennyiben a domborzati vagy vízrajzi sajátosságok alapján keletkezett név helységnévvé is válhatott. A névtípusok vizsgálatában azon-

ban az eredeti szerepkörben való elemzés látszik célravezetőnek.

a/ Helységnevek. -- A minőségjelzős összetett helységnevek meghatározó tagja igen sokszor elhelyezkedésre, állapotra, nagyságra vonatkozó viszonyítást tükröz: 1288/1297: Fulbarcha: 1290--1300: Barcha Kuzep~Kuzepbarcha : 1303: Albarcha (Györffy 1: 64, 65); 1322: Omaria : 1332--7: Vymaria (Györffy 1: 641); 1283/1311: Kysdedboy : Nogboy (Györffy 1: 597); stb. -- A viszonyítás olykor a település lakóinak társadalmi hovatartozása alapján történik meg: 1324: Paraztzekul : 1329: Louazscekul (Csánki 3: 450). A megkülönböztető jelző vonatkozhat a település lakóinak nemzetiségére: 1230/1283: Mogiorfolu (OklSz.); 1291--4: Zekulteluk, Vruzteluk (MNy. 22: 300, 358); vö. még 1381: "Duas villas ... Magyarfalu et Nemetfalu vocatas in discrictu, videlicet Rabacuz existentes" (OklSz.); stb.

Árpád-kori településeink gyakran kapták nevüket templomukról -- esetleg annak hiányáról: VárReg. 116.: Igyhazaſviſl : 1337/1414: Eghazatlangeswn (OklSz.); a templom formájáról, színéről: +1093/1404: Kerekyghaz (Györffy 1: 324); 1237--1240 Feyreghaz (PRT. 1: 758), stb. -- Nyugati művelődési hatást tükröznek azok a településnevek, amelyek a templom védőszentjének a nevével azonosak: 1176: Zent Myklos (ÁÚO. 1: 73); 1255 Scentleurent (MonStrig. 1: 423); 1308: Zent Vdrian (Csánki 3: 104); stb. Ez a névtípus kimutatható német (Sankt Pölten), francia (Saint-Cyr, Saint-Étienne, Saint-Quentin) és angol (Saint Helens) nyelvterületen is. Ugyanígy felfedezhető az 1279: Scentkerest (OklSz.) típusú neveknek is az idegen nyelvi mintája az ausztriai Heiligenkreuz templom és településnévben. Az olasz San Marino, San Remo, sp. Santa Cruz stb. földrajzi nevek csak formailag egyeznek meg az ilyen típusú magyar nevekkel, a névadás indítéka azonban más. -- A Keresztúr (=Felfeszített Krisztus úr) típusú, a nyelvterület több részéről is adatolható településneveknek viszont nem tudjuk idegen nyelvi mintáját kimutatni: 1075/+ 1124/+ 1217: kerestur (MonStrig. 1: 323). Eszerint a magyar nyelvterületre jellemző névtípusról van szó ugyanúgy, mint az 1335: Zenthleluk (OklSz.)-féle nevek esetében is. (Nem településnévként -- KTSz.: cent leluc -- csupán szoros szókapcsolatként adatolható a korai ómagyarból. Erre a helyesírási szokás utal ilyen használatban sokáig két szóba írták vö. JókK. 135: zent lelek, MünchK. 9vb: cent lelecben, stb. Ezt a helyesírást más nyelvek, elsősorban a latin írásgyakorlata is támogathatta.) -- A lat. sancta trinitas részfordítása helységnévi adatokból idézhető: 1268: Zenttrinitas ~ 1341: Scenturuntas (OklSz.).

A korszak névanyagában jelentős csoport a hetivásárok időpontjára utaló nevek: a hét valamely napjának neve és a hely szó alkotta összetett szavak: 1177/1500 k.: Zeredahel (Györffy 1: 392); 1206: Cheturtuchyel (HazOkm. 6: 6); Kedhel (MonStrig. 1: 182); 1209: Sumbotheil (ÁÚO. 6: 333); 1240: Hettefewhelly (TESZ.); 1275: Pentekhel (OklSz.). Ez a névadásmód a magyarból terjedt el a környező nyelvekben.

A névanyagnak ezen vonásai arra utalnak, hogy a minő-

ségjelzős összetételként keletkezett helységnevek viszonylag szoros rendszerkapcsolatot mutató része a névkincsünknek.

Szintaktikai szempontból a minőségjelzős összetétellel keletkezett helységnevek meghatározó tagja lehet egyszerű melléknév: 1002 e./1109: σαγάρβρυεν~1109: zaarberin (ÓMOlv. 15, 16); [1200 k.] 1143: Ciplok 'Széplak', +1214/1334: Cusfoloud (Györffy 1: 145, 634); VárReg. 350.: Zobodian. Gyakori az -s nomen possessoris képzős meghatározó tag 1212: Thetheusizkaz (Csánki 3: 235); VárReg. 149.: Puklu∫teluc, 1311/1323: Fiuzesteluk, 1316/1382: Kanastelek (Györffy 1: 618, 630) stb.

A kettős szófajú szavak melléknévi értékben fordulnak elő összetett helységneveink meghatározó tagjaként: 1283: Olahteluk, 1297: Tothfolu, 1356: Nemuthfalu (OklSz.); -- 1202--1203 k.: Felquery (Sztp. KritJ. 1: 63), VárReg. 360.: Ol∫uk. Az al-, fel- meghatározó tag olykor -só/-ső melléknévképzővel is kiegészül: 1311: Olsorakamoz (OklSz.); 1317: Fulseuluew (Csánki 3: 618).

A helységnevekben főnévi jelző is előfordul: VárReg. 157.: Naduduor; 1286: Mezeulak (Csánki 3: 242); 1248: Zulgageur (MonStrig. 1: 373); 1332--7: Woschopu 'Vaskapu' (Györffy 1: 244).

A helységnevek adatai között -- településtörténeti okokkal magyarázhatóan -- gyakran találkozhatni azzal a jelenséggel, hogy a valamikor egy egyszerű névvel illetett település helyén két vagy több újabb jelenik meg. Ezeket nem egyszer az eredeti helységnévnek megkülönböztető jelzővel alkotott változatával jelölik meg: 1277/1282: "inter Mariam et Wodosa" -> 1291--1294: Maria Noua, 1332--1337: Vymaria, ill. 1322: Ómaria (Györffy 1: 641). A névben valamilyen okból bekövetkezett változás eleinte az új jelzőnek a jelzett szóval való lazább kapcsolatát sejteti: An. 31.: geuru --> 1248/1326: Noggeurh (Györffy 1: 774) -- szemben Kisgyőrrel: 1261/1271: Kysgeur (uo.) -- --> 1304: Gyous Geur (uo.); 1276: Egrus --> 1324: Beseneu-Egrus (Györffy 2: 360). Ugyancsak lazább kapcsolat lehetett az alap- és a meghatározó tag között, ha az alaptag időnként más-más (egymáshoz közeli) falu neveként fordul elő. 1210: Sucorou --> 1231. Nylka Socrou, 1251/1263/1398: Barathy Sokorow, 1253: Paznan Sukoro stb. (Györffy 2: 623). Ezekben az esetekben talán nem véletlen a különírás viszonylag gyakoribb volta.

Némely adatunk, mivel a névadása indítékai nem ismertek, többféleképpen elemezhető: 1325: Mulunsok (Györffy 2: 607): 'olyan település, ahol malom van' -- minőségjelzős, ill. 'Malomfalva' -- birtokos jelzős. Mivel a szerkezet jelöletlen, a névhasználók nyelvi tudatában az értelmezés bármikor átválthat az egyikből a másikba.

b/ Domborzati nevek. -- Erre a névtípusra jellemző, hogy alaptagja a domborzatra utaló földrajzi köznév bérc, hegy, tető, kő, halom, mart, mál, aszó, völgy. +1093/1274/1365/1399: Keskenuelg (PRT. 10: 497); 1130--1140/XII--XIII. sz.: Qumlouozou (PRT. 8: 267); 1138: Beregheg (Fejér. CD. 2: 112); An. 15.: ∫at^{ur}holmu; 1193: hygi∫keu (ÓMOlv. 58); 1219: Zevlevmal (MonStrig. 1: 221); 1227/1400: Agyagwsberch, 1256:

Humuroteteu (OklSz.); 1283: Mogosmorth (Györffy 1: 460); stb. (Síkságra utaló minőségjelzős név nem adatolható.) A minőségjelzői szerepben előfordulő meghatározó tag a tereptárgy alakjára, növényzetére, nagyságára, színére utalhat: 1217: Hegeshalm (Csánki 3: 685); 1246/1330: Feerkw (PRT. 8: 225); 1317/1323: almasweugh (AnjouOkm. 1: 442); 1319: Ayasheg (OklSz.).

A domborzati nevek meghatározó tagjának szófaja lehet melléknév: 1319: Nogweulg, 1322: Wrusporth, 1323: Verusmorth (Györffy 1: 345, 877); 1341: Bathurkew (Csánki 3: 208); -- melléknév: -s nomen possessoris képzővel: 1237--1240: Scekesmagos (PRT. 1: 781); 1248/1399: Bozyasheg, 1292: Chokaskeu (OklSz.); -- -ó/-ő képzős igenév: 1303/1494: Werewmal (OklSz.); 1341: mereukw 'Meredő-kő' (OklSz. Pótl.); -- ritkán -talan/-telen fosztóképzős melléknév: 1270/1311: Mezechtelenhig (OklSz.); -- főnév: 1219/1276: Sycozov 'Szikaszó' (MonSrtig. 1: 223); 1287/1367: wkurhegh (MNy. 10: 279); stb.

A vizsgált névanyag alapján feltűnő, hogy a közszói vonatkozás mennyire erős benne. Nem tulajdonnévként legtöbbjük szintagma értékű lenne, vagyis az idézett nevek nagy része csak ebben a használati körben tekinthető összetett szónak. Némelyik név viszont vagy alaki vagy jelentéstani szempontból annyira elszakadt közszói előzményétől, hogy részint az Árpád-kor végén (pl. Szikszó, Igykő), nagyobb részben a későbbi korszakokban (Veresmart, Bátorkő, Merőkő) ez a felbonthatósága megszűnt.

A TA.: nogu azah adata valószínűleg még nem tekinthető teljes értékű földrajzi névnek, hanem csak helymegjelölésnek. Ennek alapján még bizonyára nem összetett szó, hanem szoros szókapcsolat.

c/ Vízrajzi nevek. -- Vízrajzi jellegű, minőségjelzős összetételként keletkezett földrajzi neveink alaptagja általában földrajzi köznév: kút, ér, patak, tó, ág, víz stb.: 1067 k./1267: Homuser (ÁÚO. 1: 25); 1075/+1124/+1217: kerektou (MonStrig. 1: 57); DömAd.: Hedekcut, 1193: vegag, egerag, 1210: humerou potok, 1223/1243: Sarwiz, 1265: Melmochar (OklSz.). Vízrajzi névben előfordul a víz szó igy ~ ügy változata is, amely a Dunántúlról és Erdélyből ismert: 1290 k.: Keykug (Györffy 1: 323). A 'folyó' jelentésű jó a nyelvterület ÉK-i, K-i részén élhetett: An. 31.: souyou, heuyou. Szórványosan egyéb földrajzi köznevek is előfordulnak: 1067 k./1267: Nogewrem 'Nagyörvény' (ÁÚO. 1: 26); 1279/1281: Keuruszek 'Kőrösszik' (OklSz.), 1284. Felhon 'Felhany' (Györffy 2: 565); 1295: Becafolo (OklSz.). Adataink tanúsága alapján úgy látszik viszont, hogy a forrás vízrajzi nevek alaptagjaként még nem élt, szerepét a kút tölthette be, miként ezt mai nyelvjárásaink egy részének a névadási szokása is mutatja.

A vizsgált nevek meghatározó tagja gyakran szintén közszó. Ez lehet melléknév: 1075/+1124/+1217: feirtou (MonStrig. 1: 57); 1214/1334: Meyle Eurym 'mélyörvény' (MNyTK. 53. sz. 21); 1283/1431: Kesekwnmochar (OklSz.); stb. -- -s nomen possessoris képzős melléknév: 1193: Quie/tou (ÖMOlv. 59);

1233/1239: Sooskuth (ÁÚO. 11: 257); 1264/1374/1418: Nodoser (MNyTK. 45. sz. 23); stb. -- melléknévi igenév: 1263: Leswpotok (OklSz.); 1278/1378/1439: holtou (<holt tó = Hottó) (ZalaOkl. 1: 88); 1343: Bolgokuth (OklSz.); stb. -- főnév: 1075/+1124/+1217: surchuer (MonStrig. 1: 57); 1214: Ykvrtou (OklSz.); 1222: ʒarannuk potok (MNy. 24: 321); stb.

A vízrajzi nevek jellegzetes szemantikai vonása, hogy viszonylag gyakori köztük az olyan, amely a vízben élő állatokra utal: 1113: Ciker [=Csíkér] (Fejérpataky: Kálmán kir. okl. 60); 1261: Menyto [vö. menyhal] (Csánki 1:67); 1317/1407: Nadaliusto [vö. nadály 'pióca'], 1319/1342: Lepenthow [vö. lepényhal] (OklSz.); stb. Néhány halászattal kapcsolatos szó is megőrződött ezekben a nevekben: 1214/1334: piscarsher [ɔ: piscarosher] (Sztp. KritJ. 295); VárReg. 110.: Poyaspotok (OklSz.); 1228/1491: Weyzer (Györffy 2: 564); 1323/1351: Gyalmastou (OklSz.).

A domborzati nevekhez hasonlóan a vizsgált vízrajzi nevek is laza kapcsolódású összetett szavak: amint megszűnik tulajdonnévi használatuk, szintagmákká bomlanak. Szoros szókapcsolat értékű valószínűleg a TA.: kues kut és zilu kut adata is, amely inkább tűnik helymegjelölésnek, mint földrajzi névnek. -- A korai ómagyarban elhomályosult vagy elhomályosulóban levő összetett nevek tagjainak a közszói előzményükkel való lapcsolata megszűnik. Sajó, Berettyó, Hottó, Kékügy (az utóbbi kettő helységnév lett).

Összetett minőségjelzős szerkezetű vízrajzi neveink lényegesen kisebb csoportja az, amelynek az alap- vagy a meghatározó tagja önmagában is tulajdonnév. Viszonylag kevesebb közülük is az olyan, amelyben a meghatározó tag víz- vagy helységnév lehet: 1193: Tureg ? 'Túrügy' (ÓMOlv. 55); 1252/1253: Beleder 'Beledér' (MonStrig. 1: 401). Feltehetően kisebb vizek kaptak efféle nevet. -- Nagyobb vizeink egy-egy kisebb szakaszát, ágát úgy nevezték meg, hogy a víznév (közszói eredetű) megkülönböztető jelzőt kapott. 1075/+1124/+1217: kustiza (MonStrig. 1: 57); 1192/1374/1425: Losiuduna (Györffy 1: 202); 1210: Agduna 'Mosoni Duna' (Györffy 2: 563); 1287: Mezeuraba (Györffy 2: 564); 1294: Nogsed (OklSz.); stb. -- A tulajdonnévi elemet is tartalmazó vízrajzi neveink alkalmasint szorosabb kapcsolatot alkotnak, mint azok, amelyek csak közszói elemekből állnak.

Vízrajzi tulajdonneveink egy részével kapcsolatban fölmerülhet a párhuzamos névadás, ill a tükörfordítás lehetősége: 1211: HoltWag~1251/1281: Duduag (OklSz., dud<ófn. tōd 'halott, döglött' ~ ószász dōd 'ua.'); An. 31.: heuyou~topulucea (az utóbbira vö. szb.-hv. Toplica hn., szln. Toplica hn. 'hévíz, meleg vizű forrás, patak').

d/ Tájnevek. -- Minőségjelzős szerkezetből keletkezett tájnevünk viszonylag kevés van. Erdők, mocsaras területek stb. nevei tartoznak ide: An. 11.: igfon (Bihar vm.); 1255: Feketeyerdeu (Abaúj és Gömör vm., Györffy 1: 40, 2: 458); 1320: Mezeu Humuch (Bodrog vm. Györffy 1: 696); 1329/1476: Nogsaar (= Nagysárrét, Györffy 1: 493); stb.

Az összetett tájnevek alap- és meghatározó tagja általában egyaránt közszói eredetű. Ha nem tulajdonnévi szerepűek,

szószerkezetté bomlanak fel. Erős köznévi vonatkozásuk folytán ugyanaz a név az ország több, egymástól jól elkülöníthető részén is előfordul: 1251/1255: erdeuhat 'erdős hátság Zalaegerszegtől DK-re' (ÁÚO. 7: 330), de ugyanez a név megvan Biharban, Gömörben, Baranyában, Nógrádban stb., Feketeerdő Győr vármegyében is, Nagysár a Duna közelében is stb.

A nevek elemeinek a közszói jelentése következtében némelyiknek részleges latin fordítása szerepel csak a korai forrásainkban: An. 35.: "ultrā ſiluam turſoc" 'Törzsök erdő'; 1278/XVIII. sz.: silva Ménes 'Méneserdő' (Györffy 1: 163); stb. (Ilyen névközlési eljárás más névtípusokban is előfordul.)

e/ Várnevek. -- Az Árpád-kori Magyarországon fontos szerepet töltöttek be a várak. Közülük azok, amelyek minőségjelzős összetétellel keletkeztek, többségükben közszói előtagból és a (szintén közszói) vár szó kapcsolatából állnak: TA.: feheruuaru; 1240: Vruzwar (Csánki 3: 676); stb.

Az előtag lehet melléknév: 1199: Viwar (Györffy 1: 58); 1244: Ovwar, 1252: Hvzewar 'Hosszúvár' (OklSz.). Ez a várak valamilyen (esetleg egy másik várral való összehasonlításában) meglevő tulajdonságára utal.

Gyakori a főnévi jelzős összetett név. Szemantikailag igen eltérő csoportjai vannak. Az anyagnévi előtag utalhat a vár építőanyagára: 1095: felduuar, 1283: Swynwar 'Sövényvár', 1348: Kuuari (OklSz.). Ezek a várnevek a tulajdonnévi használattól függetlenül köznévként is összetett szóvá válhattak. -- Az anyagnévi előtag utalhat -- jelentés-sűrítéssel -- a vár gazdasági szerepére: 1193: voſwar (ÓMOlv. 61); 1288: "Villas nostras regales Sowar et Sopotok uocatas" (OklSz.). -- A főnévi jelző lehet állatnév. Ezek alighanem rablóvárak nevében fordulnak elő, s így az elnevezésnek erős érzelmi, stilisztikai töltése lehetett: 1272: Medwewar, 1289: Saswar, 1292: "Locum diruti Castri, Zamarwar vocati" (OklSz.). -- A főnévi jelző olykor tulajdonnév: annak a (folyó)víznek a neve, amely mellett az erősség épült: 1257: Zalavar (PRT. 7: 510); 1288: Saarwar (UrkBurg. 2: 208); XIV. sz. [1000 utánra]: Moroswar (Györffy 1: 850); stb. -- Személynév (v. a személy foglalkozása) az előtagja a birtokos jelzős összetett névből a minőségjelzőssé átértékelődött összetett neveknek: 1244: Toloywar, 1345: Kuluswar (OklSz.). (L. még a birtokos jelzős várneveket is.)

f/ Határrésznevek. -- A minőségjelzős szerkezetű földrajzi nevek közé a fenti szemantikai csoportok egyikébe sem sorolható szavak is tartoznak. Szerkezetükre jellemző, hogy az alaptag földrajzi köznév (rét, mező, út stb.). A meghatározó tag lehet melléknév: TA.: ohut; 1256/1358: Nogreth, 1313: Scepmezeu 'szépmező', 1342: Ryuiddulew (OklSz.) stb.; -- -s képzős melléknév: 1273: Agagusuth 'agyagosút', 1275: Hurhuswt 'horhosút', 1344: Harmasmege 'hármasmegye' (OklSz.); 1350: Ketteusmezeu (Györffy 2: 59); -- -i képzős melléknév: 1323: wrusywth (MNy. 40: 243); -- főnév: 1267/1380: Zurdukut, 1314/1328: hataruth (OklSz.). A főnévi jelző esetén olykor nem dönthető el egyértelműen, hogy minőség- vagy birtokos jelző szerepét tölti-e be a névben. TA.: hodu utu 'Hadi út'

vagy 'Had útja', ill. 1269: Zamarvth (OklSz.); 1289: Menesuth (MNy. 3: 465); stb. (L. még a "Birtokos jelzős szerkezetű összetett földrajzi nevek" c. részt.)

5. Mennyiségjelzős szerkezetű összetett földrajzi nevek. -- A mennyiségjelzős összetétellel keletkezett földrajzi nevek számbelileg nem jelentősek, mégis ilyen típusú elnevezések a nyelvterület több különböző részéről (és az Árpád-kor utáni időkből) is kimutathatók.

a/ Helységnevek. -- Meghatározó tagként határozott számnevek fordulnak elő: fél, két, hat stb. Alaptagjuk jelzős tulajdonnevekben szokásos köznév: egyház, ház: 1291--4: "Nogdurugfeleghaz" (MNy. 22: 299); 1312: Hothaz (Fejér: CD. 8/1: 485); 1330: Zazhaz (Györffy 1: 870).

Az al/fel előtaggal korrelatív kapcsolatban levő helységnevek, ha együtt említik őket, ill. ha a helységek összevonódtak, újabb elnevezésükben két mennyiségjelzős alakulattá válhatnak: 1272--1290: "Duas villas ... Keetchalad uocatas in Comitatu Suprun' (OklSz.); 1305: "Kethnyeres, videlicet Olnyres et Fulnyres" (Györffy 2: 82), 1320: Kethurpaag (Györffy 2: 75), 1321>1448/XV. sz.: Kethbarsa (Györffy 1: 598).

A települések határában található mennyiségjelzős szerkezettel megnevezett tárgyak neve másodlagosan átvonódhatott a helység nevévé: 1211/1252: Harumfa, 1273>1372/1377: Zazfa (Györffy 1: 719, 143). Adataink szerint ugyanis a határban található fák száma a névadás szempontjából fontos lehetett: 1296: "Vbi sunt sex arbores ... quare iste locus uocatur Hotharasth", 1307: "In possessione eorum hereditaria Neguenzil vocata" (OklSz.).

Néhány olyan adatunk is van, amelyben határozatlan számnevet tartalmaz a mennyiségjelzős összetett név: 1291--1294: Mendȝcent (MNy. 22: 359); 1317: "In loco Sukkurtuel uulgariter nuncupato" (OklSz.).

d/ Domborzati nevek. -- Mennyiségjelzős összetétellel keletkezett ilyen neveink szerkezetére a számnév + domborzati köznév felépítés jellemző: TA.: [h]armuhig, VárReg. 152.: Vtholm; 1283 k.: Zazholm (SRH. 1: 149). Ezeknek a neveknek igen erős a köznévi jellegük, így összetett szónak csak tulajdonnévi használatban minősülnek.

c/ Vízrajzi nevek. -- A csekély számú adat alapján -- úgy látszik -- a mennyiségjelzős vízrajzi nevek valamilyen szempontból hasonló vagy összefolyó vizek összefoglaló megnevezésére szolgálnak. Határozott számnévi meghatározó tagból és főnévi alaptagból állnak: 1295: "Duos fluuinos Kethchenge uocatos", 1355: "ad ... tres fouecas Harumkuth vocatas" (OklSz.). -- A TA. harmu ferteu adata talán már szintén név.

6. Birtokos jelzős szerkezetű összetett földrajzi nevek -- Az ilyen módon keletkezett földrajzi nevek a valaki(k)nek a tulajdonában létet, ill. a valamihez tartozást fejezik ki. Minden kategóriában vannak jelöletlen és jelölt birtokviszonyt kifejező nevek.

a/ Helységnevek. -- Jelöletlen birtokviszonyt viszonylag kevés helységnév tartalmaz. Egyrészt telek alaptagú nevek tartoznak ide, amelyeknek a meghatározó tagjuk foglalkozás-

név: 1279: Igruchteluk (OklSz.); 1289/1291: Cheuzteluk (Györffy 1: 295); 1291: Wdwarnukteluk (Fejér: CD. VI/1: 107). Néhány esetben a meghatározó tag személynév, az alaptag a hely, falu(d), telek stb. köznév: ? TA.: oluphel [rea]; 1270: Chepanteluk, 1332--1335: Marcelfulud (Györffy 1: 537, 117).

A jelölt birtokos jelzős összetett földrajzi nevek jellegzetes alaptagja a laka, falva, monostora, földe, teleke, ülése, szállása, soka, háza stb.: 1177>1405: Chemperlaka (Györffy 1: 174); 1237--1240: Ohzynfolua (PRT. 1: 776); 1256: Paradanmonustura (OklSz.); 1262: Zamardfelde (MonStrig. 1: 471); 1263/1466/1476: Castelheleke, 1277/1282: Zolathylusy [!], 1311: Welcynahaza (Györffy 1: 223, 672, 155).

Ezeknek az összetett neveknek a meghatározó tagja zömmel személynév: 1237--1240: Semyansuka (PRT. 1: 775); 1270: Raasfelde, 1272/1419: Symonlaka, 1280/1328: Janustelky (Györffy 1: 134, 140, 96) stb. Előfordul azonban ilyen szerepben a személy foglalkozása, tisztsége is: 1256: appacchafolua, 1275: Derspopfolua, 1312/1315: Kyralzallasa (OklSz.) stb.

A jelölt birtokos jelzős összetett helységnevek sajátos vonása a korai ómagyarban a többszörös, sokszor az öröklött tulajdonjogra is utaló összetétel: 1312/1315: Bokfya Benedukfolua, 1319: Inakfiapeturfelde, 1321/1323: Kenchesandrasfolua (OklSz.) stb. Az ilyen terjengős, a név szerepet nehezen betöltő elnevezések valószínűleg csupán írásalakulatok, és a későbbi nyelvhasználatban általában nem maradtak fenn. Helyüket a lényeges elemet tartalmazó -- többnyire a másikkal együtt jelentkező -- egyszerűbb változat váltotta fel: 1291--1294: Nyrpaul~1322: Moyspaulia et Ernefiastephanpaulia --> 1332--1337: Nirpali (Györffy 1: 650--1); 1332--1337: Kechkezevepeturhaza~1341: Peturfolua (Kázmér: Falu 174) -- Péterfelva (Küküllő vm.); vö. 1366: Gyurgfiamyklowsfalua~1365: Myklousfolua (Kázmér: Falu 206), -- ill. 1360: Jakobfia Janusfolua (Csánki 3: 65) --> 1555: Jakapfy Janosfalwa --> 1618: Jacabianosfalua --> 1627: Jacobianfa (--> Jakabfa, Zala m.) (Kázmér: Falu 260). -- Az is valószínű némely esetben, hogy névként soha nem éltek, csupán alkalmi használatban merültek fel, hogy valamilyen peres eljárás során a pillanatnyi birtoklást pontosan tükröztessék. (A Pályi nevek adatsora erre utal, természetesen ebben az esetben sem földrajzi névnek, sem összetett szónak nem tekinthetők.)

Az Árpád-kor végétől fogva jelentkeznek az olyan -- analogikusan keletkezett, jelölt birtokviszonyt tartalmazó -- nevek, amelyek az alaptag és a meghatározó tag által kifejezett dolgok szoros összetartozását fejezik ki, ill. amelyekben a meghatározó tag jelölte sajátosság jellemző az alaptagra: 1291--1294: Alma munustura (MNy. 22: 300); 1315: Werusalmafolua, 1368: Zederfateleke (OklSz.). Az ilyen nevek meghatározó tagja növény-, állat- vagy víznév: 1329: Scedreesteleke, 1373: Wluesfolua (OklSz.); 1397: Sarosfalua (Fejér: CD. X/2: 532).

A Bibliában szereplő városnevekre olyan birtokos jelzős szoros szókapcsolatokban vannak adataink, amelyekben az alaptag a város szó birtokos személyjeles alakja, a meghatározó

tag a megnevezendő város neve: KTSz.: "nazaret [v]araſat mege lel[he]ſſe"; GyS.: "Irlm̃ uaraſanak tiſteſ fugadatia". Bibliai helynév azonban nemcsak ilyen formában adatolható: KTSz.: "ele menuen bethle[hembele]". A mai névszerkesztés alapján feltehető, hogy a birtokos jelzős szoros szókapcsolat alkalmazása városnevekkel kapcsolatban keletkezett, és onnan talán nem is terjedt tovább: a Pécs városa, Győr városa, Pozsony városa szerkesztésmód ma is természetesnek hat, bár kétségkívül hivatalos, ill. ünnepélyes stílushatású, szemben az egyszerű településnévvel. A Hollád falva, Zebegény falva vagy esetleg Döbröce községe típusú nevek azonban szokatlannak tűnnek, személynévi eredetű meghatározó taggal pedig településneveink egy típusát alkotják (l. fent).

A birtokos jelzős szoros szókapcsolatokban előforduló városnevek keletkezésében talán bizonyos mértékig idegen nyelvi minták is közreműködhettek, vö. pl. 1315/1317: "castrum nostrum [regis] de Kamarun unacum civitate seu opido Kamariensi" (Györffy 3: 428), ill. a ném. die Stadt Wien típusú szerkezeteket. Az idegen nyelvi alakok azonban nem birtokos, hanem minőség-, esetleg értelmező jelzős alakulatok. A latin nyelvű okleveles adatokban nemcsak a város, hanem a vár, folyó stb. nevek is az idézett szerkesztésmóddal fordulnak elő. Itt az egyértelműségre való törekvés tette szükségessé az efféle névszerkesztést: nem mindegy ugyanis, hogy pl. az Eger patak, vár vagy város neve egy adott szövegben. Az oklevél nyelve és a név nyelvi hovatartozásának a különbözősége is a bonyolultabb névformát indokolja. -- A Názáret városa típusú névszerkezet tehát magyar alakulat.

b/ Domborzati nevek. -- A birtokos jelzős -- jelöletlen és jelölt -- összetétellel keletkezett és a domborzati viszonyokra utaló földrajzi nevek alaptagja általában ebbe a jelentéskörbe tartozó földrajzi köznév: hegy, völgy, fő, tő stb., ill. az ezekkel rokon értelmű szavak: 1193: Loaz hyg (ÓMOLv. 59); 1252/1360: Apauelgye (Sztp. KritJ. 306); 1329/1335: Kabalafey (OklSz.). Az előtag lehet tulajdonnév: +1256: Phylupkue (Györffy 1: 176); 1262: Pachawelge (MonStrig. 1: 472). Ilyenkor valószínűleg valóságos birtoklásról van szó.

A nevek nagyobb részében a meghatározó tag is közszó: +1067 k./1267: Scegholm (ÁÚO. 1: 26); 1093: azzofeu (Csánki 3: 30); 1237--1240: Hegmogos (PRT. 1: 779); 1323: houdzeg (Nyr. 6: 124); 1332--1335: Orfev (Györffy 1: 352); stb. Ezekben az összetett nevekben az alap- és a meghatározó tag között nem valóságos birtokviszony fejeződik ki, hanem a két dolog szoros összetartozása, olykor metonimikus, metaforás kapcsolata. Hasonló szemantikai tartalom jelölt birtokviszonyt tartalmazó névvel is kifejeződik: 1268: "Ad vnum Berch Geztene berche vocatum", 1327: "Ascendit ad montem Istenkelethe dictum" (OklSz.).

A TA.-ben szereplő, domborzati viszonyokra utaló megnevezések egy része (a birtokviszony jelölt volta ellenére) talán már tulajdonnév. Azokat lehet közülük elsősorban annak tekinteni, amelyekben a meghatározó tag földrajzi név vagy személynév (ill. ilyen szerepű más szó): fizeg azaa, ſerne

holma, luazu holma. Aligha teljes értékű tulajdonnév viszont a TA.: nogu azah fehe rea, és még kevésbé az aruk tue, aruk fee. Ezek szoros szókapcsolatokként értékelhetők.

c/ Vízrajzi nevek. -- A birtokos jelzős összetétellel keletkezett vízrajzi nevek közé tartoznak a vízneveken (tavak, folyók, patakok stb.) kívül a vizek melletti létesítmények (gátak, hidak stb.) nevei is. A birtokviszony lehet jelöletlen: 1002 k./1257: Morzolfew (Szentpétery: Szt. István 61); 1181/1288/1366/XVI. sz.: Veztew (Sztp. KritJ. 1: 44); 1292: Lureu (Csánki 3: 337); stb. Más esetben, kiváltképp, ha a birtokos jelző személynév, vagyis valóságos birtokviszonyról van szó, a birtokviszony jelölt: 1224: Marcusgatha (OklSz.); 1277/1282: Priuarthyda (Györffy 1: 652); 1298: "belapathaka-zada" (Nyr. 7: 267); 1308: Ivanusfuka (AnjouOkm. 1: 163); -- +1252 [1270]: Chykuragathu 'Csikorága-tő' (Györffy 2: 565); 1301--1321: challo-aga (Nyr. 7: 516); 1338: Chumbouaga (Györffy 2: 565); stb.

Az összetételek megítélése szempontjából gondot okoznak a TA. adatai. A TA.: ſar feu, ziget zadu mint jelöletlen birtokviszony meghatározott földrajzi objektumokra utaltak, így földrajzi névnek tekinthetők. Az is figyelemre méltó, hogy ilyen típusú földrajzi nevek (pl. Aszófő, Bikszád) későbbről is adatolhatók. A halászóhelyek nevei -- mint egy később is élő névtípusnak a korai képviselői -- a jelölt birtokviszony ellenére összetett szavak lehetnek. TA.: ſeku ueieze, putu uueieze. A helymegjelölő szerepű jelöletlen és jelölt birtokviszonyt tartalmazó adatokat viszont inkább szoros szókapcsolatnak tarthatjuk. TA.: "eri iturea", "ohut cutarea".

Az alap- és a meghatározó tag által jelölt dolgok szoros összetartozását, ill. a rész-egész viszony szemantikai tartalmát jelölt birtokviszonnyal szerkesztődött vízrajzi nevek fejezik ki: 1254: Agaspataca (ZalaOkl. 1: 27); 1254/1360/1366/1436: Egurpothaka (HazOkm. 6: 79); 1301: Menus pathaka 'Menyhalak pataka' (AnjouOkm. 1: 12); 1336: Zochugowizy (OklSz.); stb.

d/ Tájnevek. -- Birtokos jelzős szerkesztésű tájneveink az ősmagyar kortól kezdve léteznek. Erre utal a 950 k.: ἀτελκούζου (ÓMOlv. 7) nevünk. A két folyó közötti terület megnevezése régtől fogva fontos szükséglet lehetett: nemcsak a tájékozódás szempontjából, hanem a halászat, hadviselés esetén esetleges rejtekhelyek miatt is. Bizonyára ez a magyarázata annak, hogy olyan tájnevünk, amelynek a köz szó az alaptagja, a meghatározó tagja pedig folyónév (jellegzetesen a közt alkotó két folyó közül a kisebbiké), a korai ómagyarból bőségesen adatolható: 1214/1269: Rabakuz (UrkBurg. 1: 66); 1217/1412: Belkus (ÁÚO. 6: 385); 1250: Chollocuz (HazOkl. 18); 1264/1269/1270: Ormankuz (ÁÚO. 12: 32); -- ilyen még: Bászaköz, Szamosköz, Sárköz, Pálaszóköz, Temesköz stb.

Ritkább az olyan földrajzi név, amely a tájat két folyó közeként jelöli meg: 1246/1408: kechyoukyzi [ɔ: kethyoukyzi] (ÁÚO. 7: 213); 1264: Draua Muracuz (Holub: Zala m. 115). Más szemléletmódot tükröz az 1245: Wiskuz (MNy. 63: 255) és az

1294: Gyokuz 'jóköz' tkp. 'vízköz' (Györffy 1: 39). Az utóbbi az említett Kétjóközére vonatkozik.

Ugyancsak az ősmagyar korig visszanyúló tájnévtípus az, amelynek alaptagja az el ~ elü ~ elv 'valamin túl fekvő rész' szó: An. 11.: erdeuelu; 1278: Gepuelv (Sztp. KritJ. 2/2: 210), 1326/1367. Tyzael (TörtSz. 7: 15: FNESz.)

Birtokos jelzős szerkezetű tájneveink további csoportját a hegységnév + al(ja) kapcsolat alkotja: 1274: Bokonol 'Bakonyal' (SoprOkl. 1: 37); 1325: Bykol (AnjouOkm. 2: 183); 1341: Hegalya (SztárayOkl. 1: 162).

A köz és az al(ja) alaptagú tájneveink típusa a későbbi korszakokban további elemekkel gazdagodott. Az el ~ elü ~ elv névelem elhomályosulása viszont az ilyen típusú nevek elszigetelődéséhez vezetett: újabb nevek nem keletkeztek, a régiek részint eltűntek, (Tiszael), részint összetett szó voltuk elhomályosult (Erdély).

Tájnévi jellegű elnevezés lehet a TA.: gunuſara adata, amely a Duna bal partján a folyóval párhuzamos nagyobb kiterjedésű mocsaras területre vonatkozott.

e/ Várnevek. -- A birtokos jelzős szerkezetű várnevek a vár (első) tulajdonosának, építtetőjének a nevét meghatározó tagként tartalmazzák. Az összetett szó lehet jelöletlen: 1255: Geruar (Sztp. KritJ. 1: 331); 1279: "Dobokawarfolua" (Györffy 2: 66); stb. -- ill. jelölt: 1282 k.: Chakwara (OklSz.); 1330/1356: Hedruchuara (Pais-Eml. 422); 1337/1414: Tybauara (OklSz.); stb.

A valóságos birtokviszony megváltozása után a néven jelöletlen grammatikai birtokviszony ilyen jellege fokozatosan elhomályosulhatott, az összetett szó pedig a minőségjelzős összetétellel keletkezett várnevek közé sorolódhatott a nyelvi tudatban. Erre utal a VárReg. 11.: castrenses Dubukai adata.

f/ Határrésznevek. -- A korai ómagyar kor földrajzinévanyagába a fenti csoportok egyikébe sem sorolható, birtokos jelzős szerkeztű összetett szavak is tartoznak. A TA.: lean ſyher; 1264: paganser, 1304/1464: ? Oprosir [ha az apró 'gyermek'] (OklSz.) jelöletlen birtokviszonyt tartalmaznak. (Földrajzinév voltukat a temetkezési szokásokkal is összefüggő többszöri előfordulásuk szintén támogatja.) Grammatikailag ugyanilyen még: 1223/1243: Gadimasreth, 1240: Thoutmezeu, 1251: mikulamezeu (OklSz.). A jelölt birtokviszonnyal kifejezett TA.: bagat mezee talán már szintén név, de a későbbi adatok bizonyára neveket takarnak: 1206: cuhnamezei 'Konyhamezeje', 1231/1397: Cukynmezey 'Kökénymezeje', 1296: Huzteyryte [az 1315-i átiratban: Hoztherethe] (OklSz.) stb.

A nevek egy része esetében, ahol a birtokviszony jelölt, a szerkesztésmód egyértelmű: 1261/1364: Kyralwta, 1269: Varutha (OklSz.). Jelöletlen viszony esetén, különösen ha a meghatározó tag köznév, a valamivel valószínűbb birtokos jelzős elemzés mellett nem lehet kizárni a minőségjelzős szerkezetet sem. TA.: hodu utu, 1263/1326: Zaanuth, 1282/1325: Charadajaras (OklSz.); stb. (L. még a "Minőségjelzős szerkezetű összetett földrajzi nevek"c. részt.)

Több lexémából álló földrajzi nevek

A kettőnél több szóelem kapcsolatából álló összetett földrajzi nevek legtöbbjében az elemek egy része olyan szoros kapcsolatban van egymással, hogy a nyelvi tudat számára csaknem az egyszerű szó képzetét keltik. Ilyen alakulatok pl. a szentek neveit vagy az egyház szót magukban foglaló nevek.

Az egyszerű alaptagnak összetett meghatározó tag a jelzője: 1234: Scentmariazygete (MonStrig. 1: 302); 1256: Bodugazunhaza (OklSz.); 1328: Scentmikllous Zigethi (Csánki 3: 109). Erre a típusra az alaptag E/3. birt. személyjeles alakja jellemző. A birtokviszony a tágabb összetartozás, egymás mellettiség kifejezője lehet, ilyen még: 1318: kewrywmunustra 'Kőrévmonostora' (AnjouOkm. 1: 471); 1321>1381> 1448/XV. sz.: Aprohalmhaza (Györffy 1: 502). Jellemző vonása ezeknek az összetett neveknek, hogy az újabb összetételi elem kapcsolódása nem változtatta meg a meghatározó taggá vált elemeknek az egymáshoz való grammatikai viszonyát. Ilyenek még: 1295/1423: Teluklabreth 'Telekláb-rét', 1271: Keckeozovth 'Kecskeaszó-út', Zobozouth 'Zabaszó-út' (OklSz.).

Más esetekben az összetett név újabb elemmel (mint alaptaggal) való kiegészülése az egész új szóalak grammatikai szerkezetének az átalakulásához vezetett: 1360: Vizalohel (OklSz.). Az eredetibbnek tekinthető vízálló alanyos összetett szónak a hely újabb elemmel mint alaptaggal való kiegészülése együtt járhatott az igenévi elemnek az ehhez való átvonódásával. Igy az igenév alanya (példánkban a víz) az újabb összetett szóban a birtokos jelző szerepét tölti be.

Több lexémából álló összetett földrajzi név úgy is jött létre, hogy a korábban keletkezett összetett szói alaptagot bővíti egy újabb, főnévi vagy melléknévi jelző mint meghatározó tag: 1193: feyrhigaz[!] (ÓMOlv. 58); VárReg. 217.: Vlozyghaz; 1289/1374: Capulnamendzenth (Györffy 1: 341); 1338: Kebeleyscenthmartun (Csánki 3: 68). Az újabb jelzőre az azonos nevű települések egymástól való megkülönböztetésének a szerepe hárult.

Néhány köz alaptagú földrajzi névben három elemből álló, a szószerkezetláncra emlékeztető szintaktikai viszony van: 1246/1408: kechyoukyzi [ɔ: kethyoukyzi] (ÁÚO. 7: 213); 1300: Ketvelgykuz (OklSz.); 1309/1400: hydeguizkuzy (AnjouOkm. 1: 170); 1340/1449: "medium ... Nyghutkwzy", 1342: "Nemus wlgari Kethgathkuzy" (OklSz.).

A háromnál több egyszerű szót tartalmazó összetett név igen ritka lehetett a korai ómagyarban. Ilyennek tekinthető talán mégis az 1295: "Ad quandam publicam viam Hotlounoguta uocatam" (OklSz.). A hat ló szószerkezetnek ebben az esetben erősen tömörítő jellege van, amely a kifejezés egésze tekintetében jelöletlen (a.m. 'hat lónyi') viszony következtében összerántó erőként hat. A nagy út szerkezettel mint alaptaggal való jelölt birtokos viszonya szoros összetartozást, nem pedig valóságos birtokviszonyt fejez ki.

A jelöltség a korai ómagyar kori összetett közszavakban és tulajdonnevekben

Alárendelt viszony	Közszó		Tulajdonnév	
	jelöletlen	jelölt	jelöletlen	jelölt
Tárgyas	+	-	+	-
Határozós	(+)	+	-	+*
Birtokos jelzős	+	-	+	+

*A meghatározó tag többnyire határozószó.

Az összetett szavak a bennük található lexémák száma alapján

	Egyszeresen összetett	Több lexémából álló
Közszó	+	-
Tulajdonnév	+	+

Irodalom: Mikesy, MNyTK. 53. sz.; Benkő, RMSz. 9, MNy. LXXXIV, 24--36; Bárczi, TihAl. 182--4; Rácz: MNy. LII, 48--52; Kázmér, Falu 53--121; FNESz.

ZELLIGER ERZSÉBET

BUDAPESTI KERESZTNÉVDIVAT

Dolgozatomban az 1985/86-os év névdivatjával foglalkozom. Vizsgálataim szinkrón jellegűek lesznek, bár, hogy teljesebb kép bontakozzon ki a mai állapotról, néhány korábbi adattal összehasonlítást végzek annak bizonyítására, hogy míg régebben a névdivat egy nemzedékváltással változott, vagy még lassabban, (tehát általában 25-30 év kellett egy-egy név elterjedéséhez, felfutásához majd leáldozásához), addig ma ez az idő lerövidült, feltehetően 5-6 évre.

Adataimat a XIII. kerületi Róbert Károly krt.-i kórház II. szülészetén gyűjtöttem. Külön köszönetet mondok dr. Kiss Csaba osztályvezető főorvosnak, aki rendelkezésemre bocsájtotta a kórház csecsemőskönyvét, és dr. Laczkó Pál adjunktusnak, aki hathatós segítséget nyújtott a gyűjtésben. A csecsemőskönyvben a következő adatok szerepelnek: születési dátum, a csecsemő vezeték- és keresztneve, az édesanya férjezett és lánykori neve, a lakcím. Az 1985. szeptember 27. és 1986. szeptember 27. között született újszülöttek keresztneveit dolgoztam fel.

A kórházban ez alatt az egy év alatt 799 csecsemő született. Közülük kilenc külföldi állampolgár gyermekeként látta meg a napvilágot, őket nem vettem be az adattárba. Igy tehát 790 kisbaba neve szerepel: 379 kisfiú és 411 kislány. A teljesség kedvéért: a 790 gyermek között 12 ikerpár van, 5 kislány, 6 kisfiú és egy vegyes. A 379 fiúnak 86-féle, míg a 114 kislánynak 116-féle nevet adtak. Második keresztnevet 61 kisfiú és 52 lány kapott, összesen 113 gyermek, vagyis mindössze 14,3 %-ban adnak második utónevet. Egy-egy esetben előfordult harmadik utónév is. A vizsgált 86 fiúnév közül csak első névként 48 név szerepel, azaz 55,8 %, csak második névként hét, azaz 8,1 %, és csak harmadik névként egy, azaz 1,16 %, míg első és második névként 30, azaz 34,8 %.

Lássuk ugyanezt a lányok esetében. Csak első névként a 116-ból 72, vagyis 62%. Csak második névként 13, azaz 11,2 %, míg első és második névként 30, azaz 25,8 %, első és harmadik névként egy név, azaz 0,86 %.

Készítettem számstatisztikát abból a szempontból is, hogy a választott összes név közül hány ajánlott, hány elfogadható a Ladó-féle Utónévkönyv szerint, és mennyi azoknak a száma, amelyeket kérvényezni kellett, mert nem szerepelnek az Utónévkönyvben. A fiúk esetében 70 név (81,3 %) ajánlott, 14 (16,2 %) elfogadható és kettő nem szerepel az Utónévkönyvben (2,32 %). A lányok esetében 91 ajánlott (78,44 %), 21 elfogadható (18,1 %) és négy nem szerepel az Utónévkönyvben (3,44%).

A Róbert Károly krt. kórház a XIII. kerületben van, de Budapest minden kerületéből jönnek ide szülő nők. Így tehát hozzávetőlegesen az egész főváros névadási szoásait nyomon lehet követni. Szép számban érkeznek vidékről is, főleg Pest megyéből. Az említett időszakban a következő helységek szerepelnek: Bag, Biatorbágy, Budakalász, Budakeszi, Budaörs, Diósd, Dömsöd, Dunakeszi, Érd, Ercsi, Fót, Göd, Gödöllő, Gyömrő, Márianosztra, Monor, Nagymaros, Nyáregyháza, Páty, Pécel,

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.3

Pilis, Pilisborosjenő, Pilisvörösvár, Rákosfalva, Solymár, Sülysáp, Százhalombatta, Szentendre, Szigetszentmiklós, Tápiság, Tököl, Tura, Vác, Vecsés, Verőcemaros. Látszik a felsorolásból, hogy Pest megye majdnem minden részéről szó van. Tehát elmondhatjuk, hogy többé-kevésbé az agglomeráció névdivatjáról is beszélhetünk. Azért csak többé-kevésbé, mert az adatok száma csekély ahhoz, hogy a teljes megyéről pontos képet kapjunk. Meg kell még említeni, hogy szerepel néhány Pest megyén kívül eső város is, de számuk elenyésző.

Az 1985/86-os év leggyakoribb keresztnevei az összes előfordulás arányában

	Férfinevek		Női nevek
1-2.	Gábor	1.	Zsófia
	Péter	2-3.	Nikoletta
3.	Tamás		Tímea
4.	András	4.	Andrea
5.	László	5.	Anna
6-7.	Zoltán	6-7.	Judit
	Balázs		Krisztina
8-9.	Attila	8-10.	Anita
	Dániel		Eszter
10-11.	István		Katalin
	János	11-14.	Adrienn
12-13.	Tibor		Dóra
	Gergely		Éva
14.	Kristóf		Szilvia
15-18.	Ádám	15.	Zsuzsanna
	Bence	16-19.	Ágnes
	Márton		Anikó
	Sándor		Noémi
19-22.	Ferenc		Nóra
	Krisztián	20-22.	Mariann
	Norbert		Orsolya
	Róbert		Viktória

Kicsit másképp fest a kép, ha csak az első keresztneveket vesszük figyelembe

	Férfinevek		Női nevek
1.	Gábor	1.	Zsófia
2.	Péter	2.	Nikoletta
3.	Tamás	3.	Tímea
4.	Balázs	4.	Andrea
5.	Zoltán	5-7.	Anita
6-8.	András		Anna
	Attila		Krisztina
	Dániel	8-11.	Adrienn
9.	László		Dóra
10-11.	Gergely		Eszter
	János		Szilvia
12-13.	István	12.	Judit

	Tibor	13-16.	Éva
14-16.	Ádám		Katalin
	Kristóf		Noémi
	Márton		Nóra
17-19.	Krisztián	17-21.	Ágnes
	Norbert		Anikó
	Sándor		Mariann
20-21.	Bence		Orsolya
	Ferenc		Viktória

Ha összehasonlítjuk a két oszlopot, a férfinevek esetében jelentős változás a László névnél történt: az ötödik helyről a kilencedikre került, tehát sokszor fordul elő második névként, lejjebb csúszott az András és az István is. A női nevek esetében jelentőset zuhant a Judit, lejjebb esett a Katalin, a Zsuzsanna név pedig egyáltalán fel sem került a második listára.És valóban megvizsgálva az adatokat, kiderül, hogy a férfinevek közül az András, a László és az István, a női neveknél a Judit, a Katalin és a Zsuzsanna fordulnak elő gyakran második névként. Érdekesség, hogy a férfinevek esetében gyakran adják második névnek a Tamást és a Pétert is, a két listavezető nevet, de ezek olyan nagy számban fordulnak elő mind első, mind második névként, hogy a két listát összehasonlítva nem változik a helyük.

A számadatokból már látszott, hogy a szülők sokkal több női név közül válogatnak, s így a női nevek előfordulási száma kisebb, mint a férfiaké. Csak az élen járó Zsófia esetében emelkedik húsz fölé ez a szám, és a Nikoletta, illetve a Tímea esetében közelíti meg a húszat. A férfinevek közül azonban a Gábor és a Péter már a harminc felé közelít, a Tamás is húsz fölött van, és húszhoz közel találjuk az András, László, Zoltán és Balázs neveket is. Ugyanezt mutatja az egyszer előforduló nevek száma is. A férfinevek esetében huszonöt név fordul elő mindössze egyetlen alkalommal. Ezek a következők Agrilló, Alajos, Árpád, Benedek, Bertalan, Csanád, Dénes, Detre, Dezső, Edmond, Emil, Endre, Géza, István, Jonatán, Mátyás, Menyhért, Norman, Olivér, Ottó, Philip, Renátó, Sámuel, Simon, Vajk. A női nevek között harminckilenc névvel találkozunk mindössze egyszer Anica, Aranka, Bea, Beatrix, Bettina, Boróka, Edit, Fanni, Flávia, Flóra, Franciska, Fruzsina, Gerda, Helga, Ibolya, Ilona, Janka, Júlia, Klaudia, Lili, Lívia, Lúcia, Lucien, Margit, Marina, Matild, Mercedesz, Miléna, Mónika, Petra, Ramona, Titamilla, Tünde, Vanessa, Virág, Viola, Xénia, Zsanett.

Kigyűjtve a csak második névként előforduló neveket a kép nem változik. A férfinevek: Ábel, Illés, Koppány, Kornél, Miksa, Robin és Vilmos (hét darab). A női nevek: Dominika, Gyöngyi, Ingrid, Julianna, Kata, Lenke, Málna, Olga, Rozália, Szandra, Szemerke, Teréz, Veronika (tizenhárom darab).

Érdekes jelenség, hogy két gyermek esetében három utónevet jegyeztek be a csecsemőskönyvbe. A kisfiú neve igazán tanulságos: Agrilló Koppány Paszkál. Az Agrilló nem szerepel az Utónévkönyvben, a Koppány régi magyar személynév, a Paszkál a latin Paschalis rövidülése. A Koppány és Paszkál

neveket elfogadhatónak minősítették az Utónévkönyvben. A kislány neve: Sarolta Olga Piroska. A statisztikai adatok között már említettem, hogy 14,3%-ban adnak második utónevet. Emlékeztetőül, ez azt jelenti, hogy 109 gyermek kapott, ebből 61 fiú és 52 lány (a fiúk 16%-a, a lányoknál pedig csak 12,6%-a). A fiúk esetén nagyon gyakori, hogy a második név az édesapa neve. Él a névátörökítés hagyománya, de már visszaszorulóban van, és ezt a tényt mutatják azok az adatok is, hogy a fiúk gyakran csak második nevükben viszik tovább a hagyományt. A lányoknál is előfordul természetesen, hogy a gyermek az anyuka nevét kapja második utónévként, de jóval ritkábban. Fiúknál az is előfordul, hogy a gyermek megkapja az apuka nevét első keresztnévként és kap egy második utónevet is, feltehetően gyakran abban az esetben, ha a családi hagyomány erős a névátörökítésben, de a név nem nyerte meg a szülők, leginkább az anyuka tetszését. Természetesen a lányok esetén is előfordul ugyanez, de megint csak jóval ritkábban. A lányok második utónevét az motiválhatja, hogy később választhasson a kettő közül. (Mindezeket a megállapításokat azon vizsgálatomra alapozom, amely folyamatban van a Róbert K. krt. kórház szülészetén egy kérdőív alapján.)

A névátörökítésre vonatkozóan éppen a fiúkkal kapcsolatban pontos statisztikai adatokkal nem rendelkezem. Ennek oka az, hogy a csecsemőskönyvben csak az édesanya nevét jegyzik fel, és napjainkban egyre többen, főleg a fiatalok nem veszik át férjük teljes nevét, csak a vezetéknevet (vagy még azt sem). Mégis le lehet szűrni néhány tanulságot. Annak ellenére, hogy a fiúk esetében nincsenek pontos adatok, a kép mégis világosan kirajzolódik: a férfinév átöröklése jóval nagyobb számú. Különösen a kevésbé divatos neveknél jellemző ez. A teljesség igénye nélkül néhány példa (természetesen csak az első nevek figyelembe vételével, az előzőekben már tárgyalt második névként való átörökítést nem vettem ide): Emil, József, János, Nándor, Imre, Vilmos, Kálmán, Károly, Ottó, Alajos, Béla, Géza, Dezső, Gyula, Lajos, Pál, Vince stb.

Előfordul a névátörökítés gyakori, népszerű nevek esetén is, pl. László, Gábor, Péter, Sándor stb. Hogy ez utóbbi mégis szórványosabb, annak oka igen egyszerű. Hagyományról van szó, amelyet az előző nemzedék hagy ránk. Az előző nemzedék névízlése pedig egészen más volt. A mai divatos nevek akkor alig vagy egyáltalán nem fordultak elő. Ugyanezek elmondhatók a női nevekkel kapcsolatban, de itt figyelembe kell venni mindehhez a jóval kevesebb előfordulást. Példák a kevésbé divatos nevek köréből: Magdolna, Margit, Borbála, Márta, Erika stb. A népszerűbb nevek köréből Anna, Ágnes, Anikó, Zsófia, Adrienn, Zsuzsanna, Katalin stb.

BÜKY BÉLA (NytudÉrt. 26.) és LADÓ JÁNOS (Magyar Utónévkönyv Bp., 1971) adatait felhasználva összehasonlítást végeztem a korábbi évek névdivatjával kapcsolatban. BÜKY BÉLA a VIII. kerületi anyakönyvi hivatal jegyzékét dolgozta fel, LADÓ JÁNOS a Statisztikai Hivatal adatait. Állítsuk egymás mellé az 1945-49-es, az 1967-es és az 1985-86-os listát.

FÉRFINEVEK

	1945-49	1967	1985-86
1.	László	László	Gábor
2.	István	Zoltán	Péter
3.	József	István	Tamás
4.	János	József	Balázs
5.	Ferenc	János	Zoltán
6.	György	Attila	Attila
7.	Péter	Sándor	András
8.	Sándor	Tibor	Dániel
9.	Gábor	Ferenc	László
10.	András	Gábor	Gergely

NÓI NEVEK

	1945-49	1967	1985-86
1.	Mária	Mária	Zsófia
2.	Éva	Ildikó	Nikoletta
3.	Erzsébet	Katalin	Tímea
4.	Katalin	Erika	Andrea
5.	Zsuzsanna	Erzsébet	Anita
6.	Ilona	Zsuzsanna	Anna
7.	Anna	Andrea	Krisztina
8.	Judit	Ágnes	Adrienn
9.	Ágnes	Ilona	Dóra
10.	Margit	Anikó	Eszter

A férfinevek esetén az 1945-49. és 1967. között eltelt húsz évben mindössze három név cserélődött ki. Eltűnt a György, az András és a Péter (.), helyükre lépett a Zoltán, az Attila és a Tibor. Az 1967-es és az 1985-86-os adatok esetén -- szintén közel húsz évről van szó -- hat név tűnt el: Sándor, János, József, Ferenc, István és Tibor, míg felkerült a Tamás, Balázs, András, Péter, Dániel, Gergely. Érdekes, hogy a Péter rövid letűnés után élre tört és az András is újra az első tíz név között foglal helyet. Már ebből is bizonyított az a tény, hogy napjainkban felgyorsult a névdivat változása. Még jobban bizonyítja ezt a női nevek listája. A vizsgált időszak első húsz évében négy név cserélődött ki. Az Éva, Anna, Judit és Margit helyére az Ildikó, Erika, Andrea és Anikó lépett. Napjainkra pedig teljes mértékben megváltozott a lista. Az Andrea kivételével minden nevet más váltott fel. Visszakerült az első tíz legnépszerűbb név közé viszont az Anna. Tehát napjaink felgyorsult életében gyorsabban változik a névdivat, hamarabb válik népszerűvé egy név, és hamarabb tűnik el. A női nevekre vonatkozóan ez sokszorosan igaz a már taglalt tény miatt: közöttük mindig nagyobb a változatosság. Épp ezért tűnik úgy, hogy annak ellenére, hogy a férfinevek is gyorsabban cserélődnek, mégis hagyományosabbak.

A nevek hangalakját és hosszúságát vizsgálva az első

tizenegy név esetén azonnal szembetűnik, hogy a női nevek között több a hosszabb név. A férfinevek zöme két szótagos, két név áll három szótagból: Attila és Dániel. Ezek sem tűnnek azonban hosszúnak, hiszen minden egyes szótag egy mássalhangzóból és magánhangzóból áll. A női nevek esetében mindössze három kétszótagú, hat darab három szótagú, sőt, előfordul egy négyszótagos is. A háromszótagúak között pedig az Andrea, Krisztina és Adrienn a mássalhangzótorlódás miatt még hosszabbnak tűnik. A négyszótagú Nikoletta azért problémás kissé, mert ugyan anyakönyvezni csak a nyílt szótagos formáját lehet, a köznyelvben Nikolett alakban él. Természetesen így is hosszú név. Nincsenek pontos adataim arra vonatkozóan, hogy a férfivagy a női nevek hosszabbak-e általában, de úgy tűnik, hogy a női nevek hosszabbak. Egyik oka talán az lehet, hogy sok női név a férfinév továbbképzett változata (a férfinév nem is biztos, hogy használatos a magyarban). Mindenesetre az tény, hogy a ma divatos nevek közül a női nevek hosszabbak, a férfinevek pedig tömörebbek.

Elkülönülést találunk a hangalak tekintetében is. A férfinevek közül hét mély, egy magas, három vegyes hangrendű. Vagyis a mély hangzású, komolyabban csengő neveket adják a fiúknak. A lánynevek közül két mély, egy magas és hét vegyes hangrendű. A vegyes hangrend sokaságának valószínűleg az az egyik magyarázata, hogy a legtöbb női név a-ra végződik, s így a magas hangrendűek is vegyessé válnak. Másik magyarázat lehet, hogy sok esetben a női nevek között a különböző eredetűek idegen alakban honosodnak meg, és nem mennek végbe rajtuk a magyar nyelvre jellemző hangváltozások, a férfinevekkel ellentétben, ahol ez sok esetben megtörténik (lásd István-Stefánia, Pál-Paula stb.).

LACZKÓ KRISZTINA

RAGADVÁNYNEVEK HASZNÁLATA AZ ANDRÁSFALVI REFORMÁTUSOK PRESBITÉRIUMI JEGYZŐKÖNYVEIBEN (BUKOVINA, 1865-1923)

A bukovinai magyarok egy része református volt. Az andrásfalvi anyagyülekezethez néhány szórvány tartozott. Az 1861. évi adatok szerint például helyben 103 családot tartottak számon, 8 Hadikfalván, 3 Istensegítsen, 4 Fogadjistenben, 12 a rövid életű Tomnatik hegyi faluban élt, míg 12 cseh illetve német református Radautz városában. A gyülekezet az 1780-as években jött létre. A református magyarok is Moldvából jöttek át, egy részük Mádéfalva menekültje. Magukkal hozták a debreceni diákból katonává, majd levitává lett Ajtai Sámuelt. 1797-ben Andrásfalván, Hadikfalván, és Istensegítsben már 52 család élt. 1801-ben kaptak először papot, ettől kezdve vezették anyakönyveiket. Két évszázados történetükre utalnak a következő források: Erdélyi Prédikátori Tár, 1836. 159-162., BIRÓ MÓZES: ref pap levelét közölte SZABÓ T. ATTILA: A bukovinai székely falvak múltjából. Erdélyi Helikon, 1939. évf., 492-497., BIRÓ MÓZES A bukovinai protestáns egyházi és iskolai ügy. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, I. évfolyam, 1858. évi 13. szám, 311-314., SEBESTYÉN ÁDÁM: A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Mádéfalvától napjainkig. Szekszárd, 1972. 20-21., stb.

A közelmúltban a Baranya Megyei Levéltár felvállalta a korai források feltárását, újraközlését a kezdetektől az 1880-as évekig. Az andrásfalvi református magyarok ugyanis 1945-ben a Baranya megyei Hidasra települtek, s leszármazottaik ma is ott élnek (SOLYMÁR IMRE--SZŐTS ZOLTÁN: Források a bukovinai székelyek tanulmányozásához. I-II. rész. Baranyai Helytörténetírás 1985/86. Pécs, 1986. 495-513., U.o., 1987/1988. Pécs, 1988. 385-418). A III. és IV. közlemény forrásgyűjtése során jutottam el Hidasra, ahol a magukkal hozott (menekített) egyházi feljegyzéseket VICTOR ISTVÁN lelkész úr szívességéből áttanulmányozhattam. A névtani vonatkozások közzétételére készült a jelen forrásközlés.

Névtanos körökben ismeretesek a bukovinai magyarok névadási szokásai. Az andrásfalvi egyházi anyakönyvek alapján a keresztnévadást HAJDÚ MIHÁLY dolgozta fel (MSZA. 12. sz.). A családnevekről, a családok származásáról először BIRÓ MÓZES közölt adatokat, 1858-ban. Szerinte pl. a Vargák Doboka vármegyéből, a Biszakok Háromszékből, az Ömbőliek Nagybányáról, a Balogok Háromszékből származnak, stb. (Adatait újra közöltük Baranyai Helytörténetírás, 1987/1988. 404-405.)

A presbitériumi jegyzőkönyvek egyetlen fennmaradt kötetét 1861-ben kezdték vezetni. Ugyanebből az esztendőből való lapjain egy családnévsor. Névstatisztikája jól mutatja a nevek keresztnévi terheltségét a legnépesebb családokban.

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.4

A 10 leggyakoribb nevet viselő család		Családok száma	Családfők által viselt keresztnevek száma
1.	Varga	22	7
2.	Biszak	15	10
3.	Ömböli	12	6
4.	Balog	9	6
5.	Győrfi	8	5
6.	Német	7	5
7.	Székely	6	6
8.	Buta	5	5
9.	Kerekes	5	4
10.	Lőcsey	5	4

A továbbiak: Fejér 3 - 3, Getző 3 - 3, Katona 3 - 3, Kántor 3 - 3, Bíró 2 - 2, Király 1 - 1, Nagy 1 - 1, Pap 1 - 1, Puskás 1 - 1.

A túlnépesedés az aldunai telepítésekig tartott, ekkor a református magyarok nagyobb része Hertelendyfalvára került. Az 1941-es bácskai telepítésig -- a kisebb kirajzások ellenére -- újra nagy számú és népes családok jöttek létre egy-egy famílián belül. A Hidason 1945-ben végleg megtelepedett 105 család közül 30 Ömböli, 17 Balog, 7 Biszak családnevű, stb. A 105 családból 79-nek van ragadványneve (közli SEBESTYÉN ÁDÁM, i.m. 102-104). A hidasi ÖMBÖLI JÓZSEF 1963-ban utólagosan összeállított egy teljesebb telepes-névsort, 215 családdal. FÖLDI ISTVÁN szerint "...a névsor egyben azt is szemlélteti, hogy a székelyek miért szeretik a megkülönböztető neveket. A hidasi névsorban 27 Ömböli és 21 Balogh szerepel s gyakran a keresztnevek is azonosak" (FÖLDI ISTVÁN: Mádéfalvától a Dunántúlig. Szekszárd, 1987. 113-122).

Ez a probléma napjainkig fennáll. SEBESTYÉN ÁDÁM idézett könyve az andrásfalvi származású telepes-falvak valamennyi családnévjegyzékében feltüntette az azonosító ragadványneveket. Annak idején azt tartotta a szóbeszéd, hogy többen a pártbizottságra mentek panaszra "sértő" ragadványnevük felemlítéséért. Ilyenek például nagy számban a Buta, Geci, Bugyi, Beles, stb. A mai ragadványnevek feldolgozása néhány helyütt már megtörtént. (Mint Tevel esetében, bátran ajánlható szakdolgozati témaként!)

Jómagam meglepetéssel tapasztaltam, hogy a régi presbitériumi jegyzőkönyvek több helyütt feltüntették a ragadványneveket. Legkorábbi adatom 1865-ös, az utolsók 1923-ból valók. (Ettől kezdve mellőzik az azonosításnak ezt a módját.) A névadás típusai a férfiaknál:

Varga József II. János	(1865)
Varga György (:59 :)	(1866)
Varga Minya György	(1879)
Ömböli Jancsika Mihály	(1889)

ifj. Biszak Mihály (Laczi Jósi Miska)	(1890)
Kerekes pásztor (!) György	(1889)
Biszak Mihály Paszuly	(1908)
Biszak Miskacska	(1908)
Balog Samu a Márton	(1908)
Ömböli Jancsika Jánkó	(1908)
Ömböli Lajos Kossuth	(1920)

Családfenntartó nők szórványosan szerepelnek. A főbb névtípusok:

Fábián (Buta) Mária	(1865)
Gecző (Pali) Jánosné	(1879)
Balog Mári Varga	(1908)
Kerekes Jánosné Biszak	(1908)
Mári (Csiszér) Antiné	(1908)

A történeti ragadványnévadatokat adattárban közlöm. Az oldalszámok a kéziratos kötet oldalszámára utalnak.

A d a t t á r . Ragadványnevek az andrásfalvi (bukovinai) székelyek presbitériumi jegyzőkönyvéből.

1865: Egyháztagok névsorában Varga József II. János, Fábián (Buta) Mária, Győrfi (Löcsey) Anna (30-41. p).

1866: Varga György (: 59 :), Biszak János (134). A számok házszámok! (44. p).

1879: Inségmagtár alapítók névsorában Varga Minya György. (Megjegyzés: másutt Minnya is szerepel!) (97. p).

1879: "Ekklézsia ládájában található adósság okmányok" felsorolásában Gecző Pali Jánosnéé, Biszak Laczi Jánosé. (81. p).

1889: Presbiterválasztáson sok szavazatot kap Ömböli Jancsika Mihály, Ömböli Jósef (!) János (184. p).

1890: "...De egyházfiságra csupán 1 egyháztag ajánlkozott ifj Biszak Mihály (Laczi Jósi (!) Miska)..." (204. p).

1893: Az andrásfalvi református templomba vásárlandó orgona-harmóniumra adakozók névsorában Ömböli János Mihály, Kerekes pásztor (!) György, Ömböli Jósi (!) János, Ömböli Jósi Mihály, Ömböli Jancsi János, Buta Ferencz Antal, Balog Marczi Samu, Ömböli Jancsi Samuné, Ömböli András Jósef (!), Ádám Molnár Jánosné (271. p).

1893: A lelkész feljegyzése azokról, akik "igen szegények lévén" az orgona-harmóniumra adakozni nem tudtak: Györfi József Finnya (!), Biszak Buta Mihály, Biszak Kántor István, Ömböli Jancsi Márton (271. p).

1908: Az andrásfalvi református egyháztagok névsorában: Balog Samu a Márton, Balog Samu a Mihály, Balog Mári Varga, Balog Pál a Samu, Balog Pál az András, Balog Ágnes Gruber, Biszak Csanko (?) Mihály, Biszak Kántor István, Biszak Mihály Paszuly, Biszak Miskacska (!), Kerekes Jánosné Biszak, Mári (Csiszér) Antiné (!), Ömböli Jancsika Samu, Ömböli Jancsika Jánkó (!), Ömböli Mihály a Józsi, Ömböli János a Józsi, Ömböli József a János, Ömböli József a József, Ömböli József

az András, Ömböli Lajos a Ferenc, Ömböli Mihály a Mihály, Ömböli Mári a Mihály, Német József az András, Balog Lajos a Samu, Balog András az András (314-315. p).

1911: Feljegyzés az egyházi földek jövedelméről, hasznosításáról: Ömböli Mihály a Mihály, Ömböli Jancsika Miska, Balog Mare (!) Samu, Ömböli Joska a Mihály (325. p).

1914: Egyházközségi közgyűlésen megjelentek névsorában Ömböli Samú (!) Balog, Ömböli Lajos a Samú (.), Ömböli Jóska János (?) (333. p).

1913: Az egyházközségi közgyűlésen részt vesz Ömböli Samú a János, Ömböli Samú a Balog, stb. (332. p).

1914: A presbiternek megválasztottak névsorában Ömböli Samú a János, Ömböli Samú a Samú, Balog Márton a Márton, Ömböli Lajos a János (335. p).

1920: Presbiteri gyülésen jelen van Ömböli (!) Lajos Kossuth, Ömböli József a Jankó, Ömböli Péter a (!) András (340. p).

1923: Az iskolaépítéskor kivetett adó jegyzékében szereplők között: Ömböli Mihály a Joska (!), Ömböli Samu a Mihály, Ömböli Jóska a Mihály, Ömböli Samu a Balog, Ömböli Lajos a János, Ömböli Péter a Lajos, Ömböli Samu a Lajos, Ömböli Józsi a Jóska, Ömböli Ferencz a János, Ömböli Mihály a János, Ömböli János a Márton, Ömböli József a Jankó, Ömböli Péter a (!) András, Balog Marci Samuné, Balog Mihály Samú (!), Ömböli Lajos Kossuth (352-353. p).

(Megjegyzések Az Ömböli - Ömböli mindvégig ingadozik. Egyes esetekben csak a szövegkörnyezet alapján volt valószínűsíthető, hogy melyik a ragadványnév, a jelölő név.)

Solymár Imre

NÉVVÁLTOZTATÁSOK A KAPOSSZENTBENEDEKI PLÉBÁNIA TERÜLETÉN

Amikor a XVIII. század végén II. József kötelezővé tette Magyarországon a vezetéknevek használatát, hazánkban megszűnt az a lehetőség, hogy valaki spontánul fölcserélhesse a nevét, ahogy ez megtörténhetett előtte, amíg vezetékneveink nem voltak megszilárdulva. Bár a névváltozás hivatalos úton történő formájára 1709-től van az első adatunk (MIKESY SÁNDOR: Névtudományi vizsgálatok. 1960. 174), azonban a nagyarányú mesterséges névváltoztatás főleg a múlt század közepétől figyelhető meg.Ennek egyik oka az, hogy hazánk a vezetéknevek kialakulásának időpontjában (14--18. század), de azután is sok nemzetiségű és nyelvű ország volt. A felszívódások, a beolvadás, az elmagyarosodás miatt a magyar vezetéknévanyag mellett nagy számban ott találjuk az idegen eredetű neveket (BENKŐ LORÁND: Magyarosan. XVII, 2). Ezen idegen családnevek viselői később tudatosan magyarosították nevüket, mintegy ezzel is jelezve a magyarsághoz való tartozásukat. Ismert, hogy az így felvett és keletkezett neveink egy része egyáltalán nem illik bele magyar vezetékneveink rendszerébe. Természetesen nem csak idegen eredetű és hangzású nevet lehetett megváltoztatni, hanem magyar vezetéknevet is. Ennek több oka, indítéka lehetett, így az örökbefogadás, törvényesítés, elírt név eredeti alakjának visszavétele, vallási okok, negatív jelentésű névtől való szabadulás stb. A névváltoztatások tényezőit vizsgálja OROSZ BÉLA (Nyr. 101: 31-40) tanulmányában, amely az 1867-75 közötti közel másfél ezer kérelemben felsorolt okokat csoportosítja. Századunk elején még útmutató is jelent meg hazánkban a nevet változtatni kívánók számára (LENGYEL ZOLTÁN: Magyar névkönyv. 1917), amely sok esetben éppen nem a magyar rendszerbe illő névajánlatot, csupán "magyaros" családneveket tartalmaz. A Vízmentén (a Kapos völgyének Somogy megyei szakasza) történt névkutatásaim során csupán egyetlen plébánia anyakönyveiben találtam példát a névváltoztatásra, mégpedig a Kaposszentbenedekhez tartozó katolikusoknál. (Kaposszentbenedek ma Bárdudvarnok része.) Kaposszentbenedek prépostságát 1252-ben alapították (A veszprémi egyházmegye papságának névtára, 1975. 328), de a török időkben elpusztult. Így az 1776-os visszaállításig a falu és környéke Csököly plébániájához tartozott. 1777-től vezetik a katolikus matrikulákat. Ma a település Kaposfő filiája. A korabeli egyházi beosztás szerint a prépostsághoz tartozott 11 falu és 16 kisebb lakott külterület (puszta, hegy stb.), de néha itt kereszteltek más plébániákhoz tartozókat is (Kutas, Szulimán, Patosfa stb.). A plébánia határa nagy volt, hisz a Zselic ezen részén sok, egymástól távol eső település fejlődött ki. Ezek egy része ma Bárdudvarnok néven szerepel helynévtárainkban. Az itt élők nagy része magyar eredetű családnevet viselt (Sunka, Gyenes, Dudás, Csapó stb.), de már a korai anyakönyvekben is előfordul egy-egy német (Sallér, Suldinger, Veiningerin) vagy szláv (Loik, Jankovits, Dedinszky) eredetű családnév. A települések lakói részint katolikusok, részint re-

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.5

formátus vallásúak, ez utóbbiak plébániája Kaposszentbenedek illetve Kaposfő. A viszonylag egységes vezetéknévrendszer 1815-ben borult föl, amikor az Eszterházy család a mai Kaposfőre német katolikusokat telepített be. Ezideig a faluban nagyrészt csak református magyarok éltek. Magát a települést 1275-ben említi először egyik oklevelünk (CSÁNKI DEZSŐ: Somogy megye. 1914. 159) Zomoyn néven. 1446-ban már Zomayon alakban fordul elő, és 1942-ig Szomajom volt a falu neve, amelyet ekkor a Kapos forrásvidékére utaló Kaposfőre változtattak. (Korábban hozzá tartozott Alsó- és Felső-Kaposfőpuszta, a matrikulákban általában Kaposfő néven szerepel.) A betelepítés miatt a falu két részre tagolódott: a műúttól délre fekvő "Magyar Szomajom"-ra és az út melletti "Német vagy Ujj Szomajom"-ra. Kezdetben a letelepült német ajkúak között nagy összetartás volt érezhető; egymás közt, vagy más, német ajkú települések lakosai közt házasodtak (Bize, Kaposhomok). Később kirajzásuk megfigyelhető a kaposszentbendeki plébánia más falvai, de főként a közeli Kaposmérő lakosságának névanyagában is. A német betelepültek 1815 után kis kápolnát emeltek, majd 1873-ban (egyes adatok szerint 1885-ben) templomot építettek, ezzel mintegy megalapozva, hogy 1913-ban kiváljanak a szentbenedeki prépostságból, s önálló plébániát alapíthassanak.

A nagy számú német ajkú telepesek neve többnyire német, kis mértékben szláv eredetű volt. Mivel családjaikban -- főként a kezdeti időszakban -- sok gyerek született, beházasodások, későbbi költözések révén a környék településein mind több német családnév jelent meg. Ezen jeleségek révén megindult a beolvadás, az asszimiláció folyamata, de a "Németfalu" lakói is mindinkább elmagyarosodtak. Részint ez, részint a két világháború közti időszak politikai eseményei késztethették őket arra, hogy megváljanak erdeti, német vezetéknevüktől, s azt magyarral cseréljék föl. Természetesen a mesterséges névváltoztatásnak nemcsak ilyen jellegű okai lehettek, hisz a jelenségre magyar vezetéknevűeknél is találunk példát.

Anyaggyűjtésemhez forrásként a kaposszentbenedeki plébánia ma Kaposfőn őrzött egyházi anyakönyveit használtam föl 1777-től 1896-ig, az állami anyakönyvezés bevezetéséig. Később ezeket ellenőriztem az anyakönyvekről készült mikrofilmen (Bárdudvarnok, 1965. július 27. By the genealogical Society Salt Lake Sity Utah USA No. 4976. A doboz száma A 3860 és A 3861). A névváltozásokat az anyakönyveket vezető plébánosok pontosan vezették, s a keresztelési matrikulákba mindig bejegyezték a név mellé, a későbbiekben pedig a megjegyzés rovatba. Hivatkoznak a belügyminiszteri rendeletre, a bejegyzés időpontjára, a megváltoztatott és az új névre. Kezdetben -- az anyakönyvben maradt kis hely miatt -- szűkszavúbbak, később állandó formát használnak. Igy: "Előbbeni 'Novák' nevét 'Nemeskéry'-re változtatta. Bejegyeztetett a kir. Belügyminiszternek 1934. április 28-ról 17.493/1934 III. a szám alatt kelt rendelete alapján." (Keresztelési anyakönyv 1893. 284). Magukat a kérvényeket, amelyben a nevezett egyének a belügyminiszterhez fordultak, nem ismerem, így azt sem tudom, hogy abban milyen indok alapján kérték a névváltoztatást.

Ezért tényszerűen csak az adatok leírására, illetve az abból levonható következtetésekre szorítkozom. Az első német származású, megkeresztelt fiút 1815. december 22-én (Michael, apa Paulus Hofmon, anya Catherina Soper), az első lányt 1816. augusztus 6-án (Margareta, apa Josephus Waisz, anya Elisabeth Osztánin) jegyezték be a matrikulába. (Mindkettő keresztszülei németek Litter, Fait, Spanenperger, Wekkerlin.) Viszonylag rövid időn belül, mintegy ötven év múlva, 1856-ban történt az első hivatalos névváltoztatás, mégpedig a Litz család egyik, Kaposmérőbe költözött tagjánál. Ettől az időtől kezdve 1896-ig 46 esetben találunk ilyen bejegyzést az anyakönyvekben.

A névváltoztatási adatok

	szül.év	lakóhely	eredeti név	névváltoztatás éve	új név
1.	1856	Kmérő	Litz	hiányzik	Mérei
2.	1858	Szomajom	Slotter	1902	Somogyi
3.	1868	Kaposfő-puszta	Szüntelen	1905	Szalai
4.	1873	Szomajom	Hoch	1898	Herczeg
5.	1875	Szomajom	Scherer	1934	Somogyvári
6.	1876	Szomajom	Nákovits	1934	Nákói
7.	1876	Szomajom	Gschvind	1905	Gál
8.	1876	Szomajom	Valtner	1933	Várkonyi
9.	1878	Szenna	Bőzenbach	1912	Bognár
10.	1879	Szomajom	Haberkorn	1937	Harmat
11.	1881	Olajhegy	Heidinger	1914	Hajdú
12.	1881	Ótelekp.	Kocza	1911	Fodor
13.	1881	Szomajom	Volstromer	1908	Vidor
14.	1882	Kiskorpád	Friedrich	1934	Békefi
15.	1882	Szenna	Mesist	1902	Maróthi
16.	1883	Kmérő	Pupák	1933	Péterfai
17.	1884	Szomajom	Fett	1934	Füzesi
18.	1884	Ebédvesztőp.	Zsinkó	1936	Zalánfi
19.	1885	Szomajom	Miovetz	hiányzik	Magyar
20.	1886	Szomajom	Lincz	1890	Ligeti
21.	1886	Kiskorpád	Bechine	1934	Békei
22.	1887	Szomajom	Maurer	1934	Megyeri
23.	1887	Szomajom	Smoll	1934	Somogyvári
24.	1887	Kmérő	Spergely	1904	Kárpáti
25.	1887	Szendp.	Stadler	1931	Sebestyén
26.	1887	Szomajom	Gsvind	1935	Gémesi
27.	1887	Kiskorpád	Tranheim	1903	Tolnai
28.	1888	Szomajom	Volstromer	1912	Völgyes
29.	1888	Zs.kisfalud	Steiner	1934	Somogyvári
30.	1889	Kmérő	Szüntelen	1905	Szalai
31.	1889	Kisasszond	Zsugovics	1934	Zentai
32.	1889	Szomajom	Böhm	1934	Bánhidi
33.	1889	Szomajom	Ursprung	1934	Újvári
34.	1850	Szomajom	Pölcz	1939	Pándi
35.	1891	Szomajom	Regdon	1934	Radnai
36.	1892	Szendp.	Zsifkó	1934	Zátonyi
37.	1893	Kiskorpád	Novák	1934	Nemeskéry
38.	1893	Szomajom	Biszvurm	1934	Bizei

39. 1893	Kmérő	Hajdinák	1933	Somogyvári
40. 1893		Hole		Jászberényi
41. 1893	Bárdibükk	Kocza	1918	Siklósi
42. 1894	Szomajom	Huber	1934	Halmágyi
43. 1894	Szenna	Cseh	1942	Csikfalvi
44. 1894	Szomajom	Haidinger	1914	Hajnal
45. 1894	Szomajom	Májer	1934	Márfai
46. 1895	Kmérő	Rapayka	1936	Rákosi

(Megjegyzés - Olajhegy, Szendpuszta és Bárdibükk Bárdudvarnokhoz, Ótelekpuszta Szennához, Ebédvesztőpuszta Kaposmérőhöz tartozik.

- A 40. számú adat a mikrofilmen nem szerepel.)

Ha megnézzük a családnév-változtatást kérők születési évét, akkor kitűnik, hogy az 1887-ben (6fő), 1893-94-ben (5 ill. 4 fő), valamint az 1889-ben (4fő) születettek állnak az élen. A többiek száma 1856-tól 1895-ig évente 1-3 között mozog a plébánia területén. Hogy életük hányadik évében került sor ezen eseményre, az már több adalékot tartalmaz. Tulajdonképpen három csoportot különböztethetünk meg. Az elsőbe azok a 4-17 év közötti fiatalok tartoznak, akiknek feltehetően a szüleik változtattak vezetéknevet, s ezáltal gyermekük (gyermekeik) neve is változott. Bizonyára ilyen az 1886-ban született Lincz János, akinek nevét négy éves korában Ligetire módosították. A középső korosztály a 20-30 év közöttieké, akik tán elköltözésük, házasságkötésük alkalmával adhattak be kérvényt. Legtöbbjük azonban a 40-52 év közötti korban szánta rá magát erre a lépésre, amikor gyermekeik is már felnőttek. Érdekes megfigyelni, hogy ők a második világháború előtti években kérték a névváltoztatást. Céljuk valószínű a családi egység mentése, a kitelepítéstől való félelem, az együttélés biztosítása lehetett. Csupán érdekesség, hogy 1934-ben két 47 és két 45 éves családfő kapott engedélyt nevének megváltoztatására. A plébánia falvaiban -- nem számítva a három hiányzó adatot -- 1898-ban történt az első kérelem megadása, s 1942-ben az utolsó, amit bejegyeztek. A legtöbben, tizenheten, 1934-ben szerepelnek az anyakönyvben, többségük szomajomi lakos. Más években csupán 1-3 főnél található a névváltoztatásra utaló bejegyzés. Ha megvizsgáljuk, hogy mely filiákon történt a legtöbb módosítás, akkor Szomajom vezet 24 fővel, őt követi a két legközelebbi település, a keletre eső Kaposmérő hét; a nyugatra található Kiskorpád és a délre fekvő Bárdudvarnok csupán négy esetben.

Milyen eredetű nevet változtattak viselőik fél évszázad alatt magyar névre? A megoszlás a következő: német: 31 fő, szláv: 9 fő és magyar: 6 fő.

A nevek legtöbbjénél a kezdőbetűt hagyták meg (39 név). A német családnevek közül 27 őrizte meg kezdőbetűjét. Ezeknél más összefüggés (magyar megfelelő, fordítás stb.) nem található. Közülük kettő azonban mégis hordoz valamiféle összefüggést az eredeti német és a választott magyar vezetéknév között. Az 1934-ben nevet változtató Biszvurm Bize községben született, ezért választhatta a Bizei családnevet. A másik ilyen név a Friderich -- eredetileg német keresztnév -- első elemének magyar fordításából + a -fi utótagból tevődik össze

(der Friede = béke). A négy eltérő közül csak egynél találunk motiváltságot, a Kaposmérőben lakó Litz nevét Méreire változtatta. Kettő Gschvind, Volstromer és Heidinger más-más magyar vezetéknevet választott. Viszont ketten kérték a Somogyvári (a megye névadó települése) és egy lakos a Somogyi, a megyét jelölő nevet. A két Heidinger (Haidinger) eredeti nevéből több hangot is megőrzött (Hajdú és Hajnal), ha a név kiejtési alakját vesszük alapul. Két esetben semmilyen összefüggést nem találtam az eredeti és a választott név között (Spergely > Kárpáti, Hole > Jászberényi), ami nem jelenti azt, hogy a viszonylag gyér írásos adat mellett nem lehetett közvetlen névválasztási ok.

A csekélyebb számú szláv eredetű név viselői közt is több német ajkú betelepülő található (Nákovits, Miovetz stb.), akik neve az 1815-ös érkezettek listáján is szerepel. A Zs-Z megfelelést is számítva közülük 8 választott azonos betűs nevet, csupán egy tér el ettől a szokástól (Hajdinák - Somogyvári). Érdemes megállni a Nákovits - Nákói névnél. A Kapos völgyében gyakori névtani jelenség volt (főleg) szláv eredetű, hosszabb vezetékneveknél a név megrövidülése. Hasonló esetek Sinkovics - Sinkó, Zsalakovics - Zsalakó stb. Ilyen folyamat játszódhatott le abban az esetben is, amelyről ezen anyakönyv tanúskodik "Az apa neve Radóról Radoczára javíttatott, Tókaj puszta Mérői határ 1891". Ilyen esetekben nem a névmagyarítás, hanem a névmagyarosodás jelenségéről lehet szó.

Hat esetben magyar eredetű nevet változtattak meg viselőik. Közülük ketten (apa és fia) a számomra érdekes és ritka családnévtől váltak meg 1905-ben. Ez a Szüntelen, amely Kaposfőpusztán található egy ízben, 1867-ben Szintelen alakban a halálozási anyakönyvben, majd 1883 után Kaposmérőben ötször Szűntelen ~ Szüntelen formában. Csupán feltételezem, hogy e név első viselője nagyon fehér, vértelen, sápadt arcú egyén lehetett. Két Kocza (jelentése: nőstény disznó) változtatta meg a vezetéknevét más-más magyar névre. Az eltérő lakhely és évszám nem jelenti, hogy egymással nem állhattak rokoni kapcsolatban, hisz ez idő tájt gyakori volt a költözködés, főleg ilyen kis távolságokon belül. Csakis jelentése miatt változtathatta meg nevét 1933-ban a kaposmérői Pupák (együgyű, ügyetlen, élhetetlen, mamlasz ember) nevű egyén Péterfaira. A Cseh > Csikfalvi névváltoztatásra semmilyen okot nem találtam az anyakönyv adatai között. Az említett hat személynél is öt esetben maradt a név kezdőbetűjének meghagyása. A leírtakból megállapítható, hogy a 46 névváltoztatásból 39 (85%) törekedett arra, hogy magyarosított nevének első betűjét megőrizze.

Ezek után nézzük meg, hogy mi lett a hivatalos névváltoztatás eredménye, a választott nevek hogyan illeszkedtek be a magyar családnevek rendszerébe! Mire is utalhatnának ezek az újonnan választott és engedélyezett vezetéknevek?

Az apa nevére utalók: keresztnévi 3, -fi 2.
Áttelepülésre utalók: község + i 27, táj 6, népnév 1.
Foglalkozásnév, méltóság megnevezése: 3.
Egyéb nevek: főnév 3, melléknév 1. - összesen 46.

Ha áttekintjük az előbb közölt névsort, feltűnik, hogy legtöbben az -i képzős formához ragaszkodtak, azonban az anyakönyvek tanúsága szerint csupán kettejüknek volt oka az ilyen típusú név választására (Mérei, Bizei). Erőltetettnek tűnik a 19. században alkotott Vidor keresztnév, a két -fi végződésű vezetéknév (Békefi, Zalánfi), az -s végű Völgyes, s a fenn említett -i képzős csoportból a Füzesi, Ligeti, Békei stb. nevek.

E kevés számú adat nem enged nagyobb következtetésekre a hazánkban végbement hivatalos névmagyarosítással kapcsolatban. Csupán kis bepillantást nyújt egy plébánia, egy szűk terület névváltoztatási szokásába, amely feltehetően nem volt önálló, elszigetelt jelenség, hanem követte az akkori magyar nyelvterület névdivat és névízlés formuláját, valamint a társadalmi-politikai szükségszerűség adta választási lehetőségeket. A vizsgált időszakban a névváltoztatók mindegyike férfi volt, ami szintén az adott kor művelődéstörténeti jellegzetességeire utal. Hogy közülük kinek mi volt a valós indoka vezetékneve megváltoztatásakor, ma már nehéz lenne kideríteni. Egy biztos, magyarok akartak maradni.

FÜLÖP LÁSZLÓ

NÉVKUTATÁS ÉS CSALÁDTÖRTÉNET

A magyar névkutatás az utóbbi időkben egyre nagyobb visszhangot kelt. Szinte minden embert érdekel, hogy annak a névnek, melyet visel, és amely személyi nyilvántartásának is egyik legfontosabb eleme, mi az értelme, mi a magyarázata. Különösen áll ez a keresztnevekre vagy utónevekre, melyeknek értelmezése máig sem csökkenő könyvsikerekhez vezetett. Érdemes megemlíteni ezek sorából az Ecclesia kiadásában az 1960-as években megjelent Keresztneveink című kiadványt, melyet LADÓ JÁNOS: Magyar utónévkönyvének összeállítása követett; ezt az Akadémiai Kiadó adta ki, s 1984-ben - 13 éven belül - már a 6. kiadást érte meg. Hasonlóképpen elfogyott FEKETE ANTAL: Keresztneveink -- védőszentjeink (Bp., 1974, Ecclesia Kiadó) című műve is.

Nem jelent meg viszont mindeddig összefoglaló hazai családnév-értelmező kézikönyv, holott egy ilyen munkának is bizonyosan sikere lenne. A részletkutatások természetesen ezen a téren sem hiányzanak. Elég e téren MIKESY SÁNDOR munkásságára utalni. Egy összefoglaló kézikönyv nagy anyaggyűjtést és részletkutatást igényelne, azonkívül nem is szűkíthető le csupán a magyar nyelvből levezethető családnevekre. Közismert, hogy alig van az országnak olyan területe, ahol az elmúlt századok során több-kevesebb nem magyar népelem meg ne települt volna, s ez rendkívüli mértékben befolyásolta a családnevek alakulását. Az írásbeliség viszonylagos kései volta a magyar személyi nyilvántartásban - családneveink zöme nem régebbi a XVII-XVIII. század fordulójánál - a különböző anyanyelvű személyek által történt anyakönyvezés elírásai, a nagyarányú bizonytalanságok a névhasználatban, és végül a névmagyarosítások meg-megismétlődő hullámai a magyar családnévkutatást meglehetősen nehézzé, bonyolulttá teszik. Ebbe a mindenkori politikai körülmények is erősen belejátszottak. Ha eltekintünk SZABÓ ISTVÁN: Ugocsa megye (Bp. 1937) és ILA BÁLINT: Gömör megye(Bp.1944-) c. műveitől, melyek községenként végighaladnak a lakosság családnevein (de csak a XVIII. század végéig), akkor azt találjuk, hogy családnévkutatásra inkább nemzetiségi, semmint magyar nyelvi--etimológiai szempontból kerül sor. Szabó és Ila művei is az etnikai eredet szempontjából szisztematizálják a neveket. Német vonatkozásban FRANZ WILHELM és JOSEPH KALLBRUNNER: Quellen zur deutschen Siedlungsgeschichte in Südosteuropa (München, 1931) c. munkájukban rendkívül nagy német névanyagot tettek közzé az 1770-1780-as évekből, a származáshelyek megjelölésével. A főként Bácskába és Bánátba települt német kolonisták névanyaga azonban a hazai német bevándorlás névanyagának csak kis, bár módszertanilag jól feldolgozott töredéke. Ugyanezt mondhatjuk el francia vonatkozásban PALÁSTI LÁSZLÓ: Francia családnevek Szegeden a 18. században c. tanulmányáról (Szegedi Pedagógiai Főisk. Évk. Szeged, 1959). A francia bevándorlás Magyarországra szórványos volt, s zártabban csak a Bánátban

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.6

jöttek létre az újab évszázadokban francia nyelvű telepek. A hazai spanyol bevándorlás vonatkozásában a 18. században e sorok írója tett közzé nagyobb névanyagot; ez Madridban jelent meg (Espagnols en Hongrie au XVIII siècle = Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. LXXXII. No. 1-2. 1979).

Mindezek az említettek megegyeznek abban, hogy az elmúlt századok névanyagának egy-egy részletét dolgozzák fel. Az egész népesség családnévanyagának feldolgozására, regionális keretben sem került nálunk úgy sor, mint pl. Belgiumban, ott a Commission Royale de Toponymie et de Dialectologie vallone szekciójának elnöke, OMER JODOGNE, a louvain-leuveni egyetem tanárának irányításával már a második világháború után elkezdődött az egész országterület családneveinek közzététele az 1947. XII. 31-i népszámlálás adatai alapján. Elsőnek 1956-ban Nivelles arrondissement (körzet) névanyaga került kiadásra. A mű, melynek első kötete: Répertoire belge des noms de famillie. Tome I. Arrondissement de Nivelles et communes wallones des arrondissements de Louvain et de Bruxelles címmel jelent meg, 1091 km² területre és 189.421 lakosra vonatkozólag közöl adatokat, nagyon jól mutatja a családnevek gyakoriságát az egyes községekben, az egyes névvariánsokat, s azok földrajzi elterjedését, melyből indirekte azok eredethelyére is következtetni lehet. (E könyv Magyarországon nincs meg, az OSZK Könyvtárközi Kölcsönzése útján kellett meghozatni.) Kétségtelen, hogy Belgium példája Magyarországon nehezen volna megismételhető. Ennek oka -- a politikai előítéleteket figyelmen kívül hagyva -- abban is van, hogy a belga népesség, minden indusztrializáltsága mellett is sokkal helyhezkötődőbb, tradicionálisabb, sedentáriusabb, sőt homogénebb is, mint a magyar. Amellett a vallon vagy flamand családnevek sokkal változatosabbak is, mint a magyarok. Ha ugyanis egyszer számbavennénk, hogy a mai magyar népességében hány százalékot tesz ki a hat legelterjedtebb családnevet (Kis, Nagy, Kovács, Szabó, Horvát, Tót) és variánsaikat viselők számaránya, valószínűleg igen jelentős százalékot kapnánk. Minden -- esetleges -- régiségük mellett is ezekből a nevekből kevés következtetést lehet levonni, márcsak azért is, mert a mai magyar népesség mobilitása egészen kivételes módon felgyorsult a társadalmi szerkezet megváltozásának hatására. De azért is nehéz lenne olyan hely- vagy családtörténeti következtetésekre jutni, mint amilyenek Belgiumban lehetségesek, mert ott nem volt olyan tömeges névváltoztatás, mint hazánkban. Egyébként a családnevek földrajzi elterjedésének kutatása nemcsak Belgiumban, de szinte minden nyugat-európai államban folyik. A községek, tájak és a családnevek összefüggése ismert, olykor a szépirodalomban is történik rá utalás, pl. a francia irodalomban François Mauriac, Charles Ferdinard, Ramuz, a finnben Frans Eemil Sillanpää, vagy a német Karl Waggerl műveiben.

Hazánkban az elmúlt évtizedekben szorgalmasan folyt a földrajzi nevek gyűjtése, melynek egyes megyék esetében mint pl. Zala vagy Veszprém, színvonalas publikációk köszönhetők. Viszont kínosan hiányos volt a családnevek közlése. Nem a munkálatok maradtak el, hanem a közlés lehetősége. Elég csak egy példára utalni. HORVÁTH ISTVÁN ny. rk. lelkész 1977-ben

gépiratban elkészítette A nevek világa a vasmegyei Kenyeriben és Pápóczon c. rendkívül részletes névmonográfiáját 187 lap terjedelemben, főként anyakönyvi és néprajzi gyűjtőmunka alapján. A kötet kéziratban maradt és az Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattárába került (Fol.Hung.3445). Pedig a közölt anyag rendszeressége, adatgazdasága és nem utolsó sorban stílusának olvasmányossága miatt is megérdemelte volna a nyomtatásban való közzétételt.

Sajnos, az utolsó négy évtizedben a családnevek -- csekély kivétellel -- rendszeresen hiányoznak a nyomtatásban megjelenő helytörténeti monográfiákból. Kivételt a hajdani földesurak és az 1919-es szereplők tesznek. De azoknak a nevei, akik évszázadokon át a helységet lakták, paraszti, kézműves vagy kisnemes családok és nemzetségek, akik munkájukkal fenntartották azt -- hiányzanak a helytörténeti monográfiákból. Ez már magában is mutatja a monográfiák hézagosságát. FODOR FERENC egyetemi tanár említette egy ízben e sorok írójának, hogy a Jászság életrajza című feldolgozását, melyben a jász nemzetségek névanyagát is közli, nem egy jászsági parasztházban látta olvasni. A névanyagot közlő helyvagy tájtörténeti feldolgozások tehát könyvkereskedelmi szempontból sem tűnnek rossz vállalkozásnak. Hogy emellett egy korszerű helytörténeti műből nem hiányozhat a lelkészek, tanítók, jegyzők névanyaga - tehát a község vagy város kulturális archontológiája sem, az természetes. Mindez azonban az elsődleges források: az anyakönyvek és az összeírások módszeres feldolgozását kívánja meg. A családnevekre is tekintettel lévő, színvonalas munkák nálunk évtizedek óta szinte hiányzanak. Pedig példák vannak rá a viszonylag közeli múltból - csupán NEMESKÉRI JÁNOS: Ivád község - Ivády család (Századok, 1944) és SZENTPÉTERY IMRE: Adalékok a parasztcsaládok leszármazása és története kutatásának módszertanához (Turul, 1947) művét kell említeni. Az előbbi a ragadványnevek, az utóbbi az egyforma nevek problematikájára vonatkozólag adott minden kutató számára hasznos, és a magyar onomatológiában úttörő tájékoztatást, miközben Ivád illetve Gödöllő régi családjaival, azok genealógiájával ismertette meg az olvasót. Határozottan leszegezhetjük, hogy egy helytörténeti monográfia az ott helyben lakos régi családok neveinek felemlítése nélkül nem lehet teljes, mivel éppen a település életének fenntartóit hagyja ki a történeti múlt regisztrálásából.

Nem maradhat említetlenül a névváltoztatások kérdése sem. A "névmagyarosítás"-nak, bár sokan XIX. századi produktumnak tartják, hosszú történeti múltja van. Olykor, más nemzetiségű közegbe kerülve, a bevándorlók még a keresztnevüket is megváltoztatják. Például "Charles Gardeur de Mircour en Loraine dermahlen Nemeti Nicalas genannt, geschworener des Dorffs Felső Vissió". A lotharingiai Mirecour-ból származó frankofón Máramaros megyébe települve 1722-ben már magyar nevet is viselt: Németi Miklósként ismerték. (Wien, Hofkammerarchiv, Handschrift 483). Nem sokkal később a Magyar Kamara Egyik hivatalnokának neve Pozsonyban "Fuchs seu Róka". A nevek lefordítása magyar nyelvre az egész 18. században tartott. Politikai töltést a névmagyarosítás az 1790/91. évi országgyűlést követőleg kapott, amikor a rendi nemzetbe beil-

leszkedő német polgári vagy militaris családok fiai magyar nemességhez jutva magyar neveket vesznek fel. Így lesz Flachból Ékesházy, Heinbucherből Bikkessy és a sort még lehetne folytatni. A XIX. század elején is még tulajdonképpen a nevek lefordítása dívik leginkább, míg a név eredeti értelme marad (pl. Grünschneckből Csigaházy, Schreyerből Kiáltossy, Wohlmannból Jámborffy).

A névváltoztatásoknak ez a típusa még a szerves, történeti formák megőrzése mellett alakult ki. 1867 után, de különösen az 1880-as években azonban egy másik típusa válik túlnyomóvá: a felvett neveké. Igy lesz pl. Popeszkuból Petőfi (1886), Thonhauserből Tompa (1889), Krifkóból Földvári (1881) stb. A századunk névváltoztatásai 1800-1893 c., Budapesten 1895-ben a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság által kiadott kötetet utóbb 1923-ig a hivatalos Magyar Közlöny adatai alapján cédulás anyaggyűjtéssel folytatta GULYÁS PÁL. Ez már nyomtatásban nem jelent meg, hanem cédulákon az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található. E forrásokból kitűnik, hogy korunk felé közeledve a névváltoztatásban egyre inkább homályosul el a nevek eredeti jelentéséhez való alkalmazkodás, sőt még a kezdőbetű megtartása is.

Külön problémakör a családnevek ortográfiájának kérdése, ami különösen a régebbi névanyag betűrendezésénél, szerzői bibliografizálásnál, forráskiadásánál vet fel néha áthidalhatatlannak tűnő azonosítási kérdéseket. Egészen a XIX. század végéig a családneveknek nem egységes az írásmódja, bár az írásbeliséggel jobban élő családoknál a meghatározott írásmód már korábban elkezdődött. A XVIII. században az írásmód néha még egyazon személynél sem egységes ugyanaz az ember különbözőképpen írja alá a nevét. A mások által leírt neveknél még nagyobbak a különbségek. A XIX. század közepéig ezért alig beszélhetünk a nevek "elírásáról", egyszerűen nincs egységes ortográfia. Magyarországon még bonyolítja a helyzetet az, hogy a névjegyzékek - anyakönyvek, összeírások - készítői nem biztos, hogy ismerték azt a nyelvet, melyből az adott név származott. Mivel az adatokat bediktálás alapján írták be, az elhallásnak nagy volt a lehetősége. Magyar, német, szláv, neolatin nevek így torzulhattak el a felismerhetetlenségig. De éppen ez adja a magyar onomatológia legérdekesebb kérdését. Meg kell jegyezni, hogy az anyakönyveket nem mindig papi személyek vezették, hanem gyakran sekrestyések, harangozók vagy más írástudók, de olyanok, akiknek képzettsége nem érte el az egyháziakét.

Ez a névírásbeli bizonytalanság nemcsak különféle névváltozatok, de személycserék lehetőségét is hordozta magában. A B, C, D, F, K, P, S, T, V, Z mássalhangzókkal kezdődő nevek identifikálása sokszor nem könnyű; s nem könnyű a helyes névalak megállapítása sem. Névjegyzékeknél ilyenkor utalórendszerrel kénytelen a betűrend összeállítója dolgozni; de a legjobb névforma megállapítása ilyenkor is mellőzhetetlen. Névsorok, archontológiai táblázatok készítésénél az az alapelv, hogy a családnév archaikus formája megtartandó. Más kérdés, hogy -- és ez az eset különösen a nem magyar neveknél -- a besorolás a betűrendbe a szoros betűrend vagy a hangzás szerint történjen-e? A korszerű forráskiadások általában a

hangzás szerinti betűrendet alkalmazzák, tehát pl. C és K, F és V ("fau") egyazon betűrendbe kerülnek (pl. FRANZ GALL - MARTHA SZAIVERT: Die Matrikel der Universität Wien. Bd.V. 1659/60 -- 1688/89. Wien-Köln-Graz, 1975). A névmutatókban minden variánsra utalni szükséges, de nem mindig kivihető, így legalább az első betűre kell utalni: B ld.: P, K ld.: C, V ld.: F. stb. A keresztnevekre vonatkozólag e sorok írójának az a tapasztalata, hogy a forrásközléseknél a szöveghűség követendő, de ha ettől sok hiba miatt el kell tekinteni, akkor is a latin szövegnél a latin ortográfia követendő és nem a magyar.

Az anyakönyvekkel foglalkozó kutatók gyakran figyelnek fel arra a tényre, hogy a helybeli, ismétlődő családnevek gyakran eltérően vannak írva. Ahol sok az azonos név (pl.: Selmecbányán az 1740-es években egyszerre 8 azonos nevű család szerepel a katolikus anyakönyvekben, részben azonos keresztnevekkel is), ott nincs más megoldás, mint megkísérelni, hogy van-e lehetőség a név ortográfiája alapján elkülöníteni az egyes azonos keresztnevű személyeket. Ilyen esetben ugyanis -- ha ez a forrásból is megerősítést nyer -- lehetséges, hogy a név ortográfiájában fennálló különbségek már akkor is elkülönítő jellegűek voltak, amikor általában még nem alakult ki a nevek következetes helyesírása, de helyenként igen. Igy a magyar falvak Kovács, Kováts, Kovách, Kowatsch stb. családneveit a demográfiai családrekonstrukció alkalmával szintén figyelembe kell a kutatónak vennie; de a latin Faber, a német Schmidt (és variánsai), a szláv Kovar névformákra is tekintettel kell lennie, mert az anyakönyvvezető nyelvismerete szerint lehetséges, hogy a Kovács név latin, német, vagy szláv formában került be az anyakönyvbe vagy az összeírásba, de azért ez mégis a Kovács nevű család tagjait fedi.

Külön probléma a nemesi előneveké és a ragadványneveké. A ragadványnevek nemcsak falvainkat, de pl. az egyes alföldi mezővárosokat is jellemzik, olykor városhoz vagy tájhoz jól köthetőek. Nem csak az elmúlt századokban, de még a jelen század első évtizedeiben is.

Utalni kell a nemesi és -- gyakran nem-nemesi -- partikulák kérdésére is. De, von, van partikula nem mindig nemes személy nevének összetevője, különösen ha egyes verzióiban a családnév főtagjával összenőve is megtalálható a forrásokban.

A keresztnevekről szólva meg kell említeni egy jelenséget, mellyel különösen a tiszti címtárak használói találkoznak. Ugyanaz a személy, ugyanabban a címtári besorolásban, eltérő keresztnévvel, bár azonos családnévvel szerepel. Hacsak nem áll fenn a "resignatio in favorem alicuius" esete (ami a XVIII. század végétől ritka és azonos besorolásnál valószínűtlen is), akkor ennek csak a keresztnév megváltozott használata lehet az oka. Ennek több lehetősége van. Ezek pl. 1. kettős vagy többes keresztnév, s ennek alternatív használata 2. új védőszent választása, katolikusoknál a bérmanév felvétele 3. névváltoztatás a divat hatására, (esetleg irodalmi reminiszcenciák következtében a XIX. század elején) 4. elírás a hivatalos bejelentésnél, illetve annak korrekciója 5. a XX. században az utónév megváltoztatása hatósági enge-

dély alapján.

A régebbi névközléseknél külön problémakör a nemesi rangok, és a képzettségi címek használata. Az utóbbi a jelenkori névhasználatnak is fontos eleme, (pl. a dr.= doktor megjelölés). Az asszonyok nevének rekonstrukciója szintén egy másik kérdéscsoportot vet fel. Mindezekre itt részletesen nem lehet kitérni, de megtalálhatóak e sorok írójának A történelem segédtudományai (Szerk. KÁLLAY ISTVÁN Bp., 1986. ELTE) c. kötet Archantológia fejezetében (124-140).

Mindezeket a kérdéseket csupán érinteni lehetett. Velük az anyakönyvek, összeírások, polgárjegyzékek, iskolai matrikulák, jegyzőkönyvek kutatója lépten-nyomon találkozik. A demografus, genealógus, archontológus - általában a történeti társtudományok (ún. "segédtudományok") - művelője előtt e problémák ismeretessé válnak a kutatómunka során. Minél mélyebben foglalkozik velük, annál többször kerülnek az útjába az onomatológiai kérdések. A személynévtan is akkor lehet igazán eredményes, ha az elvi alapokon kívül módszeres adatgyűjtést és feltárást folytat és rekonstruálja Magyarország egyes helységeinek és tájegységeinek történeti személynévanyagát. Remélhető, hogy ennek útjából ma már elhárultak az akadályok, s ha nem is olyan apparátussal, mint a gazdagabb országokban, de megindulhat ez a rekonstrukció, a történeti társtudományok komplex segítségnyújtásával.

FALLENBÜCHL ZOLTÁN

AZ ELIDEGENEDETT HELYNÉVRŐL

Elsődlegesen a tájékozódás célját szolgáló tulajdonnév a helynév. Eredetileg nagyrészt a föld köznévi megjelölése. A földrajzi alakulatok jórészt természetes úton kapták a nevüket: valaki elnevezte a táj egy részét (vagy egészét), annak legjellegzetesebbnek talált vonásáról. A közösség ezt jellemzőnek találta, s a csoporton kívüliek előtt is így nevezte. S ez rendjén is van, így természetes, nagyjából ugyanez megy végbe a találó mesterséges nevek esetében is, amikor a névhasználó közösség (a névhasználati kör) által is elfogadhatónak ítélt szempont alapján adják a nevet, s bár az ilyenkor többnyire nem utal a táj vagy tájrész jellegzetes vonására, a közösség magához tartozónak fogadja el, egyetért a névadási alapot, a névadás indítékát illetően az elnevezővel. S ha ez nem így történik, az bizony nem természetes. Olyan jelenség létrejöttéhez vezet, mely behatóbb megismerését szeretném elősegíteni a jelen dolgozattal. Az elidegenedett név fogalmát is ezért vezettem be, s ajánlom használatát.

A genézis, a fejlődés szempontjából, a név és névhasználó közösség viszonya alapján megkülönböztetek természetes és elidegenedett helynevet. Az elidegenedett helynevek nem természetes úton alakultak, nem szerves a kapcsolatuk a tájjal, s az őket - esetleg - használókkal, kívülről a használókra kényszerített nevek ezek, az elidegenedett név fogalma nem azonos a hivatalos név fogalmával, amely nem mindig mesterkélt, akár szervesen is kapcsolódhat a jelölt tájrészhez (az elidegenedett névtől eltérően).

Például Aranyospolyán (Tordába beolvadt aranyosszéki falu Kolozs megyében) egyik cigányok lakta utcáját Cigánysornak nevezik emberemlékezet óta, s ennek oka ma is világos. Az utcára erőszakolt - mert nem szívesen használják (főleg lakói) - név: Margaréta utca (Margaretelor) a hivatalos. Általános vélemény: nem megfelelő. Nem megfelelő a név és az elnevezett viszonya. A névadó, az utcát lakó népcsoport gúnyolódásnak, rossz tréfának érzi az elnevezést, nemigen lévén ott, ami e kecses virágokra emlékeztetne.

A többiek pedig szintén érzik, mennyire nem telitalálat e név: megmosolyogni, csakis erre jó. Hevenyészett, nemtörődöm, mesterkélt névadás eredményeképp született ez az elidegenedett helynév is. Használatára ritkán kerül sor. A névalak megszilárdulása valószínűleg be sem következik. Nemcsak a helybeliek tájékozódását zavarja a név forgalomba hozatala, de elsősorban a máshonnan jötteket, akiket bizony gyakorta nem tudnak eligazítani a falubeliek a név tőlük idegen volta miatt.

Példa a hivatalos név és népi helynév megfelelésére sőt egybeesésére is van szerencsére (Főút, Nagyút str. Principala), többnyire csak néhány. Kár. Ugyanis az elidegenedett nevek nagy száma éppúgy fokozza az elidegenedésérzést, ahogy a természetes nevek az otthonosság megteremtéséhez járulnak hozzá.

A helynevek, "múltunk oly becses forrásai, mint a tárgyi

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.7

emlékek. Őrzik a földfelszín alakját, a környezet jellegzetes növény- és állatvilágát, a tájban lejátszódott történelmi eseményeket, a változó termelést, gazdálkodást, az emberek szokásait, hiedelmeit, olykor humorát is. Hasznát látja a nyelvészet, néprajz, gazdaság-, település- és művelődéstörténet, a botanika, a zoológia, a földrajz, a térképészet, sőt az oktatásügy és az államigazgatás is" (Honismeret 1979/3). Ez a sokatmondó megállapítás természetesen a természetes helynevekre vonatkozik mindenekelőtt, átgondolása az elidegenedett nevek megrostálására, eltüntetésére ösztönöz.

Az elidegenedett név nemcsak, hogy nem őrzi a földfelszín alakját, a környezet egykori jellegzetességét, a tájban lejátszódott történeti eseményeket, bizonyos emberek sajátos cselekvéseit, gondolkodását, hanem feledteti őket, az értékes természetes név kiszorítását, a már megkövesedett, otthonosan használt ilyetén felváltását segítve elő, sőt gyakran meg is téveszt.

Az elidegenedett név tartozhat a helynevek bármely kategóriájába. Lehet dűlőnév, belterületi név, sőt helységnév is. S talán ez utóbbi esetben a legzavaróbb: hátrányos jellemzői népesebb réteget érintenek. A nyelvészet, néprajz, gazdaság-, település- és művelődéstörténet, a botanika, a zoológia, a földrajz, a térképészet, az oktatásügy s az államigazgatás ezúttal nem hasznát, de kárát látja. Ezért lenne kívánatos az elkerülésük.

Hegyeink nem egyikének beszélő neve, határneve: Kőnyak. Beszél ez alakjáról, anyagáról, az elnevező közösség nyelvéről s leleményességéről egyaránt. Bizony kár, egyáltalán nem szerencsés ennek a természetes helynévnek ilyenszerű "kitekerése": Coinac (csúcs a Pogányhavasban, Naskalat hegység). Nevetséges, s egyben fájó, hogy ilyen elidegenedett nevek megszülethettek. A hangzásbeli rokonság elve -- ez példa rá -- nem mindig mutatkozik üdvözítő eljárásnak. (Azonos a helyzet a Maros megyei Csókafalva Cioc neve esetében is.) S ha már az erdeti névhez való szükséges és jogos ragaszkodás megvolt, bizony sajnos, hogy ez együttjárt a név más nyelvűvé való átgyúrásának mindenáron való akarásával. A mindenáron jelleg, az erőszakosság elítélendő. A hivatalos nyelvi megfelelő keresése akkor is, ha ez nem létezik: mennyivel jobb lett volna meghagyni az eredeti nevet, legfeljebb a román olvasat feltüntetésével, mintsem feleslegesen szaporítani a helynevek számát nem megfelelővel. Már e szaporítás is árt az áttekinthetőségnek, nehezíti a tájékozódást, ami mégiscsak elsődleges szerepe bármelyik helynévnek.

A Hargita megyei Csatószegnek a Cetatuia nevet rótták ki: sem a hangalaknak, sem a jelentéseiknek nincs sok közük egymáshoz, márpedig e hivatalos társítás következtében kellene, hogy legyen. Az ez esetben román elidegenedett név nemhogy segítené, bizony nagyon is megtéveszti a név alapján felőle érdeklődőket. Igy fordulhatott elő, hogy (a geológus Kristó A-tól tudom) egy román szerző Csatószeget román neve alapján a várral rendelkező helységek közé sorolta tévesen.

Csanád -- Padureni (Maros megye), Besenyő -- Pădureni (Kovászna megye), Csegez -- Pietroasa (Kolozs megye), Gagy --

Geoagiu (Hargita megye), Harasztos -- Călăraşi, Kercsed -- Stejeris (Kolozs megye) és sajnos még sorolhatnám a csökönyös, megfontolatlan (sokszor fölösleges) elnevezési tevékenység hasonló torzszülötteit. Az utóbb soroltaknak van egy közös jegye, amellett, hogy a megnevezett helységekről semmit sem mondó elidegenedett nevek: azért is melléfogás eredményeinek mondhatók, mert azonos névvel több is van belőlük még az országban, s szerencsére ott főként természetes nevekként töltik be cseppet sem elhanyagolható szerepüket.

Három típusát különböztetem meg az elidegenedett helyneveknek, amelyeknek természetes név előzményéről tudunk.

1. Sándorfalva -- Alexandrita (Hargita megye), Csudálókő -- Piatra minunilor és Rez -- Vf.Aramei (Hargita megye) típusúak az ügyefogyott, félresikerült fordítások iskolapéldái (rez "erdőbeli irtás, hegy, hegycsúcs, fennsík, erdőmaradvány hegytetőn, gazos bokros hely").

A személynévvel való hely- illetve helységmegnevezés régi névadási eljárás a magyarságnál, ennek emlékét őrzi a Sándorfalva név is. A falu hivatalos neve bizony aligha emlékeztetne egy a témában nem járatost az erdeti névre. Talán mert az elidegenedett név előzményének férfias hangzása teljesen idegen az új, Alexandrita névalaktól. Hasonlóan reménytelen lenne a Saru Mare (Hargita megye) névből a Máréfalva megfelelőt kikövetkeztetni, szintén nem véletlenül.

2. Csókfalva -- Cioc (Csatószeg -- Cetăţuia, stb.), e nevek természetes párjukat kívánják utánozni, de hevenyészett, mesterkélt módon, nevetségesen. Körispatak -- Criseni "megfelelés"? A kőrisnek (Fraxinus) vajmi kevés köze a Körös folyóhoz, körülbelül annyi, mint a Körispataknak. Míg ez esetben a magyar nyelvű természetes név érzékletes, alig igényel magyarázatot, a Criseni elidegenedett név bizony melléfogás. Létrejöttében valószínű megtévesztő szerepet játszott a Köris--Cris hangzásbeli hasonlóság.

3. Pădureni -- Besenyő, Viisoara -- Egerbegy (Kolozs megye) stb.: az ide tartozó elidegenedett helyneveknek az alakja és jelentése lényegében nem kapcsolódik természetes előzményéhez. Általában a már meglévő nevek számát szaporítják és sokatmondó, értékes helyneveket állítanak félre, szorítanak háttérbe, illetve azoknak nem méltó megfelelőik.

(Külön csoportot képeznének a természetes név előzménnyel nem bíró elidegenedett helynevek. Jómagam ilyennel még nem találkoztam, tehát a példa hiányzik.)

Szabó T. Attilát idézem "Minden helynevünk, mint minden emberi alkotás, "múlandó"-nak születik, de élőn vagy történeti forrásokban,..." "...a figyelmes vizsgálódónak nagyon sok olyan körülményre vonatkozólag adhat felvilágosítást egy-egy helynév, amely bennünket, késő, avatott-avatatlan utódokat érdekelhet, a hozzáértő kutatónak meg éppen felbecsülhetetlen tájékoztatást nyújthat." Ami felvilágosítás, tájékoztatás egy elidegenedett névben van, az édeskevés, legfeljebb azonosítási funkcióját, ha betölti, azt is többnyire csak "a hivatalosság szintjén". Épp ezért nem csoda, hogy általában múlandóbb az úgymond természetes úton létrejött helyneveknél.

A helynevek élete az őket használó emberek életének függ-

A helynevek élete az őket használó emberek életének függvényében alakul, a helynév tulajdonképpen a társadalomban létező viszony kifejezője, jelölője. Igy lehet alkalmas a múltbeli helynév, illetve megőrzött, hagyományozódott helynév egy valamikori élet, valamikori sajátosan struktúrált ember és környezet megismerésének, rekonstrukciójának az elvégzésére. Vonatkozik ez az elidegenedett helynévre is, amely "hagyományozódása" inkább csak írásban való, esetleges fennmaradás, s bizony cseppet sem hízeleg elnevezőjének az, amit belőle a majdani szemügyre vevője kikövetkeztet. Ahogy Böszörmény egykori elidegenedett neve (Wütender Armenier) sem kecsegteti például néhai kiagyalóit semmiféle utólagos elismeréssel, sőt...

Sajnálatos melléktermékei, selejtjei tehát a mesterséges névadásnak az elidegenedett nevek. Az otthonossá varázslásukkal való próbálkozás többnyire sikertelen marad, s ez nem véletlen. Az elidegenedett helynevek kövesedése legtöbbször nem is megy végbe, s ha végbemegy, akkor az eredeti névadási szándéknak kell elidegenednie, s a helynévnek már nem mint elidegenedett helynévnek kell szerepelnie. Így éppúgy része lesz az illető identitástudatnak, mint bármely más természetes helynév, amely az eligazodás, az otthonteremtés igényének szükségleteként, eszközeként jött létre, s mind az elnevezőhöz, mind az elnevezetthez szervesen kapcsolódik.

E természetes helynevek a tudomány számára "beszélő" nevek, s ezeknek a továbbmentése szükséges, lévén ezek a múlt tanúbizonyságai, melyek segítik a népéletnek a maga dialektikájában való vizsgálatát.

ZSIGMOND GYŐZŐ

FÖLDTUDOMÁNYI MÓDSZEREK SZEREPE A FÖLDRAJZI NEVEK NÉVTUDOMÁNYI KUTATÁSÁBAN

A névtudományi kutatások és köztük a földrajzi nevekkel kapcsolatos kutatások is kétségtelenül kiváló nyelvtudósaink munkájával indultak meg. Ők persze nem vindikálták a nyelvtudomány számára a szerteágazó módszerekkel dolgozó névtani kutató munka jogának kizárólagosságát. Természetes, hogy történeti földrajzi neveink kutatásában a történészeknek is nélkülözhetetlenül fontos szerep jut, amint erre GYÖRFFY GYÖRGY "Az Árpád-kori szolgálónépek kérdéséhez" c. tanulmányában rámutat (Történelmi Szemle: 1972/3-4. 310-319).

KRISTÓ GYULA "Tanulmányok az Árpád-korról" c. kötetének (1983) több írásában is foglalkozik a történeti földrajzi nevek kérdésével, hangsúlyozva az alapos és körültekintő történettudományi kutatás fontosságát, és példákon mutatva be annak jelentőségét ezen a területen. De felhívja a figyelmet KRISTÓ arra is -- és most ehhez a gondolathoz kívánok kapcsolódni --, hogy a jelenlegi rendszer nem érzékeny arra, hogy a helynév milyen objektumot, terepalakzatot stb. jelöl (i.m. 402). Majd utóbb arról ír, hogy a földrajzi nevek kétségtelenül legrégibb rétegéhez a természetes (vagy természeti) nevek tartoznak, a térszínforma, a vízrajzi és növényzeti nevek, amelyek idővel földrajzi nevekké merevednek (i.m. 410--411). Tehát KRISTÓ a kötet két tanulmányában is utal arra, hogy a földrajzi, illetve történeti földrajzi neveknek vagy legalábbis azok egy részének vizsgálatánál fontos lehet a terepalakzat, a térszínforma vizsgálata. Ez viszont szakszerűen csak a földrajz, illetve a földtudomány sajátos módszereivel oldható meg.

KRISTÓ szemléletes példákat hoz fel arra, hogy az Árpád-kori földrajzi nevek vizsgálatában milyen gondos kutatásra van szükség a történész részéről -- természetesen történettudományi módszerekkel -- a helynévadás valódi indítékának megismeréséhez. De éppígy természetes, hogy ha pl. egy hegy vagy szikla elnevezésének indítékát keressük, akkor gyakran nem elég kizárólag a név nyelvtudományi elemzése, sem a korabeli birtokviszonyok stb. történettudományi módszerekkel való felderítése, de az előbbiek mellett szükség van, szükség lehet a szóbanforgó objektum, tereptárgy, terepalakulat, térszínforma földrajzi-földtani vizsgálatára is. Ahogy pl. egy középkori földrajzi névadás indítékának kutatása során a nyelvész a név nyelvtudományi vizsgálatát végzi el, a történész a korabeli okleveleket vallatja, a földrajz-földtan szakembere pedig a maga sajátos módszereivel járul hozzá a helyes eredmény felderítéséhez: terepbejárást végez, azonosítja a helyszínen a szóbanforgó terepalakulatot, pl. egy hegy vagy szikla esetében megállapítja annak kőzetanyagát, megvizsgálja geomorfológiai adottságait, földrajzi környezetéhez való viszonyát stb. Az így nyert adatok a nyelvészek, a történészek és szükség esetén más tudományágak szakembereinek vizsgálati eredményeivel összevetve biztosabb alapot nyújtanak a helyes ítéletalkotáshoz.

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.8

Lássunk egy-két konkrét példát.

A Pes-kő Pest-kő, Pest-hegy és Kőpest földrajzi nevek névadási indítéka rég vitatott és máig sem egészen lezárt kérdés. Csak egy-két példát ragadok ki a szakemberek állásfoglalásának elég hosszú sorából. A Pes-kő hegynévről BÁTKY ZSIGMOND úgy vélte, hogy "annyit jelent, mint kemence építésére, vagy inkább lepény formájú kenyér sütéséhez való, harangalakú fedő faragására alkalmas kőszikla" (Föld és Ember 1925/1-2: 59), majd utóbb ugyanő: "Pestkő (peskő) hegynevünk ...aligha azt jelenti, hogy 'pest alakú szikla', hanem 'amelyikből pestet lehet építeni' (MNy. XXIII, 218). MELICH JÁNOS név szerint hivatkozik e kérdésben BÁTKYra és szó szerint idézi annak álláspontját (MNy. XXXIV, 135). E sorok írója "A Peskő helynév és a tarnaleleszi Peskő barlangjai" c. tanulmányában (Karszt és Barlang 1975/1-2: 25-28) megállapította, hogy Pes-kő hegyneveink jelentése 'barlangos hegy, olyan sziklás hegy vagy hegyoldal, amelyben barlang nyílik', de hasonlóan vélekedett már korábban MOÓR ELEMÉR (MNy. LVIII, 36-40) és KNIEZSA ISTVÁN (StudSl. IX, 27-44), majd utóbb így foglalt állást KISS LAJOS is (FNESZ. 509). Viszont GYÖRFFY GYÖRGY a pestkő szót "a mészkemencéhez használt kő" kapcsán említi (Bp.Tört. I. 289).

Vajon segít-e a földtudományi módszer e vitatott kérdés helyes megoldásában? Felkerestem és egyértelműen azonosítottam minden olyan (eddig ismertté vált) hegyet és sziklát, amelynek nevében akár előtagként, akár utótagként a pest szó szerepel, lássunk közülük kettőt, amelyek nem mészkőből felépült hegyet vagy sziklát jelölnek.

A tarnaleleszi Pes-kő hegy anyaga oligocén homokkő, illetve homokos agyagmárga. Belőle meszet égetni, mészkemencét kialakítani nem lehet, de még lepény formájú kenyér sütéséhez való, harangalakú fedő faragására sem alkalmas. A tállyai Pest-hegy anyaga vulkanikus kőzet, abból sem lehet meszet égetni, sem mészkemencét kialakítani, de még kenyérsütéshez való, harangalakú fedőt faragni sem. Barlang viszont mindkettőben van, akárcsak a többi pest elő- vagy utótagú földrajzi névvel nevezett hegy vagy szikla oldalában. Sapienti sat.

De hadd említsek més egy példát, a nyelvészeink és történészeink által többször is említett Turóc-parti rupes Munuhpest történeti földrajzi nevet. MELICH szerint "Kétségtelen, hogy Munuhpest alárendelő összetétel, benne a pest a.m. 'kőszikla, kőszál' ... Azt tartom tehát, hogy az 1266/1283-ból való gömörmegyei rupes Munuhpest a.m. 'Baráthegy' vagy talán inkább 'Remetehegy'."(MNy. XXXIV, 133-134). KNIEZSA megkérdőjelezi ugyan a pest szó 'szikla' jelentését, ám nem is zárja ki azt (StudSl. IX, 29).

De fordítsuk le a rupes Munuhpest kifejezést magyarra rupes jelentései 'szikla, kő', munuh jelentései 'barát, remete'; pest jelentései 'kemence, barlang'. Ha helytálló az a korábban levont következtetésem, hogy a hegynevekben előforduló pest szó jelentése általában 'barlang', akkor így fordíthatom le a szóban forgó történeti földrajzi nevet a rupes Munuhpest Árpád-kori magyar nyelven 'Munuh-pest-kő', mai magyar nyelven 'Remetebarlangos-szikla, a Remetebarlang

sziklája'.

Hogy ez a feltevés helytálló-e? A kérdés eldöntése a geográfusra vár. A földrajzi tereptárgy azonosítását az 1266/1283. évi oklevélben szereplő határjárás adatai alapján a helyszínen elvégeztem. A Ratkai-Turóc folyócska partján, az ősi birtokhatár mentén lefutó vízmosás tövében meredek szikla magasodik, ideális határpont. A határjárás adatai alapján egyértelműen ez a rupes Munuhpest. A szikla anyaga mészkő, lábához nem túl régi robbantásos kőtermelés omladéka támaszkodik. Az a tény, hogy a szikla anyaga mészkő, tehát barlang kialakulására különösen alkalmas kőzet, késztetett az omladék nem kis munkával járó megbontására. Munkám nyomán -- amint arra számítottam -- az omladék mögött feltárult egy, még az emberi történelem előtti korban kialakult, elég tágas barlang ürege, amelynek száját csak a XX. századi, szerencsére csupán kísérleti jellegű robbantás omladéka takarta el, és amely a régi időkben emberi lakóhelynek vagy legalábbis menedékhelynek mindenképpen alkalmas lehetett. Igazán jellegzetes barlangos szikla ez, és a közelben nincsen hasonló. A névadás indítéka -- úgy vélem -- egyértelmű. De nem kívánom itt a pest elő- és utótagú helyneveinkhez kapcsolódó kérdéseket részletesen fejtegetni, mert e -- most pusztán példaképpen említett -- kérdéscsoport körében végzett adatgyűjtésem és terepi kutatásaim eredményeiről részletesebb tanulmányban szeretnék beszámolni.

E helyütt csak azt kívántam hangsúlyozni, hogy a névtudomány és ezen belül a helynévanyag kutatása eredményesen csak komplex módon művelhető. A földrajzi nevek névadási indítékának felderítésében a nyelvtudományi és történettudományi, esetleg a néprajzi és régészeti kutatási módszerek mellett nem egyszer a földrajzi-földtani kutatási módszerek alkalmazása adhat nélkülözhetetlen és mással nem pótolható segítséget a helyes megoldáshoz.

DÉNES GYÖRGY

A HITVILÁG VISSZATÜKRÖZŐDÉSE TOLNA MEGYE FÖLDRAJZI NEVEIBEN

A török kiűzése után az elpusztult, jórészt lakatlan Tolna megyébe német telepeseket telepítettek be, akik szorgalmukkal, takarékosságukkal, hozzáértésükkel felvirágoztatták új hazájukat. A betelepítés három hullámban zajlott le. Az első hullámot III. Károly uralkodása idején, 1772-ben Merczy gróf indította el. A második telepítésre Mária Terézia uralkodása alatt, az 1760-as évek közepétől kezdődő egy évtized során került sor, a harmadik II. József uralkodása idején, az 1780-as évek közepén történt. A betelepültek kézművesek és parasztok voltak, akik új hazájukba magukkal hozták anyanyelvüket és népük kultúráját. Az új hazát keresők számos német faluból indultak el. Hazánkban tehát különböző nyelvjárásokat beszélő emberek telepedtek le. Ezután megkezdődött a nyelvi nivellálódás, s kialakult egy-egy olyan dialektus, amelyet sem Magyarországon, sem az óhazában sehol máshol nem beszélt senki.

A földrajzi nevek különösen alkalmasak arra, hogy évezredek kultúrájának emlékeit, régies nyelvi változatokat megőrizzenek. Tolna megyébe a történelem viharai különféle népeket sodortak, akiknek emlékeit a földrajzi nevek őrzik. A magyar nevek mellett német, szerb és bukovinai székely, csángó elnevezések is élnek napjainkban. Ebből az óriási névanyagból mi csak a német eredetű földrajzi neveket vizsgáltuk meg. Ezen belül is célunk a hitvilág fogalomkörébe tartozó földrajzi nevek elemzése volt. Ezt azért is tartottuk fontosnak, mert a hitvilág fogalomkörébe tartozó német földrajzi nevek a magyar kultúrkincs szerves részét alkotják. Úgy érezzük, hogy Magyarország nemzetiségi területein külön kell elemezni a nemzetiségi földrajzi névadást nemzetiségek szerint, s külön a magyar földrajzi névadást. Ezen névadások együttes szintézise ad magyarázatot egy nagyobb terület pl. egy megye névadási törvényszerűségeire.

Igen sok esetben földrajzi neveinkben olyan összetételeket is találunk, melyeknek csupán egy része kapcsolódik a hitvilág témaköréhez, mégis e csoportokba sorolhatók pl: fi(ç)frithof (Viehfriedhof) = dögtemető. Előfordulnak azonos alkú, nem a hitvilág témaköréhez tartozó szavak is, pl: kraitsvęk (Kreuzweg) = keresztút: itt utak keresztezik egymást.

A hitvilághoz tartozó fogalmak magyarázatánál az európai kultúrában betöltött szerepükre is rámutattunk. Sokszor kötődnek a nevek a Biblia történeteihez. A hitvilág konkrét és elvont fogalmaiból, a vallás gyakorlására szolgáló épületek neveiből következtetni lehet arra, hogy az adott helységekben milyen vallást gyakoroltak. Van olyan falu, ahol a különböző vallási felekezetekhez tartozók más-más dialektust beszéltek.

Feldolgozásunkat kulcsszavak alapján végeztük. A kulcsszavakat négy fő témakörbe csoportosítottuk. A témakörök és kulcsszavaik a következők:

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.9

I. Az emberi elmúlás

1. kruft (Gruft) = sírbolt, kripta. 2. krāp, krāp (Grab) = sír. 3. frithōf, frithop (Friedhof) = temető. 4. kirhōf, kirhōp (Kirchhof) = temető. 5. laixthaus (Leichenhaus) = halottasház, hullaház. tōdəhaus, tōtəhaus (Totenhaus). A "Friedhof" főnevet kizárólag katolikus településeken használják. A "Kirchhof" mind katolikus, mind protestáns községekben járja.

II. Vallást gyakorló ember vagy csoport tevékenysége

1. emausvex (Emmausweg) = Emmauszi út. 2. lutə škas (Lutherische Gasse) = Lutheránus utca. 3. judə (Jude) = zsidó. 4. pafə, pfafə (Pfaffe) = csuhás, pap. 5. pfarə, pārər, pār, parə (Pfarrer) = plébános, lelkész. 6. pilkər (Pilger) = zarándok. A "Pilger" főnevet kizárólag katolikus községekben ismerik és használják. 7. fərsanluŋ (Versammlung) = gyűlés, gyülekezet. A "Versammlung" név csak szektáknál található.

III. A vallás gyakorlására használt épületek és azokhoz tartozó építmények

1. pēthaus (Bethaus)=imaház. 2. pētek (Betecke)=imasarok. 3. klokə (Glocke)=harang. 4. kapel (Kapelle)=kápolna. 5. kerx, kirx (Kirche)=templom. 6. klōstər (Kloster)=kolostor, klastrom, zárda. 7. katōlišər lēzəfərain (Katolischer Leseverein)=katolikus olvasókör. 8. pfarai (Pfarrei)=plébánia, parókia, lelkészi hivatal. Csak katolikus településekre jellemző. 9. katōliš šūl (Katholische Schule)=katolikus iskola; evaŋgēlis šūl (Evangelische Schule) = evangélikus iskola. 10. templ (Tempel) = kizárólag zsidó templom.

IV. A vallás világához tartozó tárgyak, berendezések, szimbólumok

1. piltštok (Bildstock) = szentképes fa. 2. pil (Bild) = kép. 2. traifaltigkait (Dreifaltigkeit) = szentháromság. 3. hailigprunə (heiliger Brunnen) = szent kút. 4. Heiligen = szentek. 5. kalfāri (Kalvarie) = kálvária. 6. kalfāriperk (kalvarienberg)= kálvária hegy. 6. kraits (Kreuz) = kereszt. 7. firtsən nōthelfər (Vierzehn Nothelfer) = tizennégy segítő szent. Az utóbbi elnevezések csak katolikus településeken hallhatók.

A "Versammlung, Leseverein, Schule" szavakhoz kapcsolódó melléknévi jelzők utalnak a hitvilágra, s ezért soroltuk az egyébként nem a hitvilághoz tartozó szavakat ide. Utak, szántóföldek mentén gyakran előfordul a szentképes fa, bádogra festett Mária-kép, illetve szenteket ábrázoló képek. Rájuk utaló olyan földrajzi nevek is előfordulnak, melyek csupán a "Bild" szóból állnak. A "Heiligen" gyűjtőfogalom alatt a szentek keresztneveit tárgyaljuk.

A továbbiakban rövid áttekintést szeretnénk adni a gyűjtőnevek alapján a hitvilághoz tartozó német földrajzi nevek jellemző vonásairól Tolna megyében.

I. Az emberi elmúlás

1. kruft (Gruft) = sírbolt, kripta. A földrajzi név családi nevekkel alkot összetételt pl: mājə rs kruft (Mayers Gruft) (Bátaszék) = Mayer család kriptája. A pompás síremlékek státuszszimbólumok voltak a német településeken is.
2. krāp,krāp (Grab) = sír. A hailiç krāp (Heiliges Grap)=Szent sír (Keszőhidegkút) összetétellel találkoztunk csupán. A bibliai fogalom közismert. Az elnevezés a Biblia alapján keletkezhetett.
3. frithōf, frithōp (Friedhof) = temető. A "Friedhof" szó összetételt alkot a "Gasse, Gässi, Strasse, Alle" (út, utca, sor) főnevekkel. Az "Acker" (szántóföld), "Feld" (mező), "Hauf" (kender) + "Friedhof" összetételek arra utalnak, hogy a temető a mezőgazdasági terület közelében helyezkedik el, s egyben orientációs központul is szolgál. A telepítések kezdetén kolera tizedelte meg a német falvak lakosságát. Erre utal a "Cholerafriedhof" (koleratemető) (Zomba) elnevezés. Az I. világháború után tomboló spanyolnátha áldozatait juttatja eszünkbe a "Spanischer Friedhof" (Spanyol temető) (Zomba). A "Nonnenfriedhof" (Apácatemető) arról tanúskodik, hogy Hőgyészen igen régen apácarend volt. A "Raizenfriedhof" (ráctemető) (Aparkant), "Judenfriedhof" (zsidó temető) (Tolna) elnevezések bizonyítják, hogy a nemzetiségi illetve felekezeti hovatartozás alapján a nemzetiségeknek illetve a vallási felekezeteknek külön temetői voltak.
4. kɛrhōf, kɛrhōp, (Kirchhof) = temető. A "Friedhof" és a "Kirchhof" főnevek egymás szinonímái. A "Friedhof" főnevet kizárólag katolikus községekben használták. Lengyelben és Bonyhádvarasdon mind a "Friedhof", mind a "Kirchhof" főnevek ismeretesek. A kettős elnevezés a régebben ideköltözött német nyelvű lakosság s az utánuk betelepült svábok nyelvhasználatát tükrözi. A "Zsibriker Kirchhof" (Mőcsény) földrajzi névben Zsibrik község nevét találjuk. "Alter Kirchhof" = régi, öreg temető. "Neuer Kirchhof" = Új temető. Az "alt — neu" melléknevek megkülönböztető szerepet töltenek be. Az első német telepesek temetői helyett idővel újakat kellett nyitni. "Raizenkirchhof" = ráctemető. A törökök elől a Balkánról a szerb lakosság hazánk déli részére menekült, s itt telepedett le. Az I. világháború után a Tolna megyei szerb lakosság nagy része visszatelepült Jugoszláviába. A német telepesek a szerbeket "rácoknak" nevezték. "Baptistenkirchhof" = baptista temető (Bonyhád). "Reformierter Kirchhof" = református temető (Nagyszékely). "Evangelischer Kirchhof" = evangélikus temető (Alsónána). A vallási hovatartozás is meghatározó volt a temetkezési szokásokban.
5. tōdəhaus, tōtəhaus (Totenhaus) = halottasház, hullaház. Ezzel a földrajzi névvel csak Bonyhádvarasdon találkozunk.

II. A vallást gyakorló ember vagy csoport és tevékenysége

1. emausvex (Emmausveg) = Emmauszi út. Tolnán talált földrajzi név. Szintén bibliai indíttatású. Kizárólag katolikus községekben ismerik a fogalmat. Az emmauszi tanítványok emlékére

a magyarországi németség húsvét másnapján tartja az Emmausz-járást.
2. lutəskas (Lutherische Gasse) = Luteránus utca. Az utcaelnevezés arra utal, hogy ebben az utcában laktak az első evangélikus vallású német telepesek Gyönkön.
3. judə (Jude) = zsidó. "Judenwaldfeld, Judenacker, Judenwiese" elnevezések arra utalnak, hogy a mezőgazdasági területek tulajdonosai zsidó vallásúak voltak. A "Judenschule" (zsidó iskola) földrajzi név az egykori felekezeti iskola emlékét idézi. A "Judengewölbe" (zsidó bolt) elnevezés a zsidó vallású lakosság kereskedelmi tevékenységére utal. A Judengasse, Judengässchen, Judengässi" (Zsidó utca, köz) elnevezések onnan származnak, hogy a település zsidó vallású lakói ezekben az utcákban laktak.
4. p'afə, pfafə (Pfaffe) = csuhás, pap. Az "Acker" (szántóföld), "Winkel" (sarok), "Feld" (föld) szavakkal alkot a "Pfaffe" főnév összetételt. Arra utal, hogy ezek a mezőgazdasági területek az egyház tulajdonát képezték, egyházi, kántori javadalomföldek voltak. A katolikus Mözsön a paplakra a "Pfaffenhaus" kifejezést használják, a protestáns Kismányokon pedig a "Pfarrerhaus" főnevet.
5. pfarə, p'arər, p'ar, p'arə (Pfarrer) = plébános, lelkész. Az egyház tulajdonában lévő mezőgazdasági területek elnevezésére itt is bőven találunk példát "Pfarrerwieschen" (papi legelő), "Pfarrergewannacker" (papi dűlő). A "Pfarrerpaschkum" (papi páskom) (Györköny) név arra utal, hogy a német telepesek magyar falvak lakóitól vették át az ismeretlen hangalakot. "Serbisches Pfarrerhaus" (szerb paplak) (Bátaszék) az I. világháború végéig Tolnában élő szerb nemzetiségű lakosság nyelvi emléke.
6. pilkər (Pilger) = zarándok. Érdekes német földrajzi név Tevelen a "Pilgerstockacker". A "Stock" jelentése a katolikus nyelvjárásokban: szobor. A falu szélén álló, szentet ábrázoló szoborról van szó.
7. fər sanluŋ (Versammlung) = gyűlés, gyülekezet. Györkönyön található a "Nazarenerversammlung" földrajzi név. A meglehetősen ritkán előforduló szektának volt itt imaháza. Egyébként a Tolna megyei németek között igen kevés nazarénus volt.

III. A vallás gyakorlására használt épületek és azokhoz tartozó építmények

1. pę̄thaus (Bethaus) = imaház. A kis lélekszámú vallási felekezetek nem építhettek maguknak templomot, így imaházzal kellett beérniük. A különféle vallási felekezetekre lehet következtetni az alábbi földrajzi nevekből "Reformiertes Bethaus" (református imaház), "Katholisches Bethaus" (katolikus imaház), "Metodistenbethaus" (metodista imaház), "Baptistenbethaus" (baptista imaház).
2. pę̄tęk (Betecke) = imasarok. Tolnán a környékbeli öregasszonyok ehhez a sarokhoz jártak imádkozni.
3. klokə (Glocke) = harang. A "Glocke" szó összetételekben fordul elő. A 'harangláb' jelentés két nyelvi változatban is él Tolna megyében "Glockenstuhl" (Csibrák), "Glockenstock"

(Bonyhád melletti Börzsöny). Kis lélekszámú községekben templom nem volt, ezért haranglábat állítottak fel, ahol naponta háromszor harangoztak. Ezt a harangot szólaltatták meg temetéskor, tűz vagy más természeti csapás esetén. A "Schöneichler Glockenstuhl" földrajzi név Kakasdon "Schöneichel" település nevét őrizte meg.

4. kʻapęl (Kapelle) = kápolna. Kápolnát kizárólag csak római katolikus községekben építettek. Először csak a katolikus földesurak, később a jómódú katolikus parasztok is. Az irodalmi nyelvből vett kölcsönszó változatlan alakban került a nyelvjárásokba. A kápolnák környékén elhelyezkedő mezőgazdasági területek a kápolnáról kapták a nevüket, amelyek tájékozódási pontokként szolgáltak. Pl: "Kapell(en)äcker" (Murga, Keszőhidegkút) = kápolnaszántók. Sokszor utcákat neveztek el a közelben vagy az utcában található kápolnákról, pl: "Kapellengasse" (Kápolna utca) (Tevel), "Kapellengässlein" (Kápolna köz) (Bátaszék). "Raizenkapelle" (rác kápolna) az egykori szerb lakosságra utal. A kápolna szó összetételt alkot katolikus keresztnévvel, pl: "Annakapelle", családi nevekkel, pl "Mayerkapelle", "Strigenserkapelle". Ezek a nevek a kápolnák tulajdonosainak illetve építtetőinek neveit rögzítik. Szentek nevei is előfordulnak a kápolnanevekben, pl "Rochuskapelle" (Nagymányok), "Schmerzhafte Mutter Gottes-Kapelle" (Fájdalmas Szűzanya kápolna) (Kisdorog). Egy felirat szolgált az elnevezés alapjául: "Ora-et-labora-Kapelle" (Kisdorog). Régi helységnevet rejt magában az "Odányer-Kapelle" (Kisdorog). Birtoknevet jelöl, amelyben a kápolna áll: "Dollingen-Kapelle, Dolinakapelle".

5. kʻɛrik, kʻirç, kʻirχə (Kirche) = templom. A katolikus és protestáns településeken a "Kirche" főnévnek eltérő nyelvjárási alakja van. Protestáns településeken a "kʻɛriç", katolikus településeken pedig a "kʻiriç vagy kʻirχə" változat található. A földrajzi név sokszor önmagában áll, pl: "Kirche" (Aparkant, Bótaapáti). Vallási felekezetre vagy népcsoportra utalnak a következő nevek: "Katolische Kirche" (Hőgyész), "Reformierte Kirche" (Bonyhád), "Evangelische Kirche" (Mőcsény), "Raizenkirche" (Kéty), "Ungarische Kirche" (Nagyszékely), "Türkische Kirche" (Tolna). Az utóbbi nevet a hagyomány teremtette. Egykori templomok helyét idézik több helységben az "Alte Kirche" elnevezések. A templomok elhelyezkedésére, nagyságára következtethetünk az alábbi elnevezésekből: "Obere Kirche" (felső templom) (Nagyszékely), "Kleine Kirche" (kis templom) (Bonyhádvarasd). A helységek templomairól terek, hidak, utcák, közök kapták nevüket, pl "Kirchenplatz, Kirchenbrücke, Kirchengässe, Kirchengässel". A mezőgazdasági területek, ha egyházi tulajdonban voltak, vagy rajtuk illetve a közelükben templom állott, felvették a templom elnevezését, pl "Kirchenäcker" (templomföldek), "Kirchenweingarten" (templomszőlő), "Kirchengemeindewiesen" (egyházközségi rét), "Kirchenfeld" (templomföld). A "Kirche" szó alkothat összetételt helységnévvel, de keresztnévvel is, pl. "Papdier Kirche" (a helység magyar neve Papd), "Rosalienkirche" (Rozália-templom). Rozália az egykori járványos betegségek hazai védőszentje.

6. klōstər (Kloster) = kolostor. Állhat magában, tényleges funkcióját betöltve a "Kloster" földrajzi név. Összetételeiben utalhat nemzetiségre, lehet névadója utcának , mezőgazdasági területnek, pl. "Raizenkloster" (szerb zárda), "Klostergasse" (Zárda utca), "Hinter dem Kloster" (zárda mögötti fődek).
7. kˈatōlischər lēzəfarain = (Katolischer Leseverein) = katolikus olvasókör. Tolna megye több helységében megtalálható ez a földrajzi név (Bonyhád, Kakasd, Nagyvejke, Mucsi). Ezekben az épületekben a római katolikusok egyházi felolvasásokat tartottak.
8. pfarāi (Pfarrei) = plébánia, parókia, lelkészi hivatal. A főnevet csak katolikus községekben használják. Összetételként földrajzi nevekben nem szerepel.
9. kˈatōliš šūl (Katolische Schule) = katolikus iskola. A különböző vallási felekezetek gyermekeit vallásos nevelésben részesítették. Ennek helyei a felekezeti iskolák voltak, amelyek egyházi fennhatóság alá tartoztak. A felekezeti iskolák a felszabadulásig álltak fenn.
10. templ (Tempel) = kizárólag zsidó templom. A földrajzi név állhat önállóan (Tempel) vagy összetételben. Az izraelita vallású lakosság használta ezeket a templomokat, imaházakat. A "Judentempel" elnevezés előtagja közvetlenül utal erre. Megkülönböztető jelzőként használatos a "gross" (nagy) vagy "klein" (kicsi) jelző a "Tempel" főnév előtt, pl. "Grosser Tempel", "Kleiner Tempel". A megkülönböztető jelző nemcsak az épület nagyságára utalt, de arra is, melyik zsidó vallási felekezet volt többségben. Az ortodox irányzat követői használták a nagy zsinagógát, a neológ irányzat hívei pedig, akik jóval kevesebben voltak, a kis templomot, a kis zsinagógát.

IV. A vallás világához tartozó tárgyak, berendezések, szimbólumok

1. piltštok (Bildstock) = szentképes fa, szentkép; pil (Bild) = kép. A katolikus községekben Krisztus, az angyalok, Szűz Mária és a szentek képeit és szobrait nagyon tisztelték és ezekre a módosabb gazdák igen sok pénzt áldoztak. A "Bildstock" fogalom csak német nyelvterületen fordul elő. Az imaoszlop egyszerű változata, fából készült oszlop, amelyen feszület és szentkép van, s többnyire fülkében vagy falmélyedésben található. Általában mezőgazdasági területeket, erdőket neveztek el segítségével, pl "Bildstockäcker" (keresztfa dűlő), "Bildstockäckerwald" (Kis-képi erdő). Néha az imaoszlopon levő szent neve is szerepel a földrajzi névben, pl. "Wendelinbildstückäckerlein".
2. trāifaˈtiçkāit (Drefaltigkeit) = szentháromság. Szentháromság szobrot kizárólag katolikus illetve olyan vegyes lakosságú községekben lehet találni, ahol katolikusok is laknak. A "Dreifaltigkeit" földrajzi név jelölhet teret is, pl. Mőcsényben. A különböző nyelvjárásokat használó német lakosság használja a szobor jelölésére a "heilig" (szent) jelzőt is. "Heilige Dreifaltigkeit" (Szentháromság szobor), ami az irodalmi nyelvben ismeretlen.

3. hailiçprunə (Heiliger Brunnen) = szent kút. A forrás vizének gyógyító hatásáról kapta nevét Kurdon ez a földrajzi elnevezés. Ez a fogalom a Bibliában is él.
4. heiligen = szentek. A szenteknek kizárólag katolikus községekben állítottak szobrokat. Él Nepomuki Szent János, Szűz Mária, Szent Orbán, Szent Sebestyén hagyománya. Különösen gyakran lehet találni Szent Vendel szobrot Tolna megye német lakta településein. Vendel szobraihoz, aki a jószágok védőszentje, jószágjárvány idején körmenetet tartottak, hogy óvja meg a falvak állatállományát a betegségektől. A szentek szobrairól kaptak nevet mezőgazdasági területek, hidak, hegyek, utcák, pl. "Urbani-Hohle" (Orbán-hegyi szurdok), "Johannisbrücke" (Szent János híd), "Urbaniberg" (Orbán-hegy), "Antonigasse" (Antal utca).
5. kalfāri (Kalvarie), kalfāripęrk (Kalvarienberg) = kálvária, kálvária hegy. A kálvária a népi jámborság helye a három kereszttel és a szokásos stációkkal. A kálvária, vagyis Krisztus szenvedésének útja megtalálható szobron ábrázolva (Grábóc, Mőcsény), temetőkben vagy temtkezési helyeken (Bátaszék, Aparkant, Bonyhád). Ritkán még ma is az ájtatosság helye (Mucsi, Pári, Tolna). A legtöbb esetben a mellettük lévő mezőgazdasági területek, utcák, falurészek őrizték meg a kálvária nevet ott is, ahol már nem léteznek, pl. Majoson, Diósberényben.
6. krajts (Kreuz) = kereszt. A földrajzi név állhat egymagában. Színre utaló jelzővel áll a "Swarzes Kreuz, Rotes Kreuz". A vörösre festett kereszt Bonyhádon a pestis ellen, Kisdorogon a vörheny ellen védett. A kereszt korára utal az "Altes Kruz" elnevezés. Kálvária nélkül is állítottak hármas keresztet "Dreikreuz" (Hőgyész). Helységnevet őriztek meg a kereszt neveivel "Zavoder Kreuz" (Mucsi). A jómódú katolikus családok keresztek felallításával fitogtatták gazdagságukat,s törekedtek tekintélyt szerezni. Egy-egy faluban több kereszt is volt. Megkülönböztetésül felállítója után nevezték el őket: családi névről: "Gernerkreuz" (Bátaszék), ragadványnévről: "Öhlenmüllerskreuz" (Mucsi), becéző keresztnévről: "Fritzkreuz" (Diósberény). A keresztek elnevezését befolyásolhatja elhelyezkedésük. A keresztek nevéből így következtetni lehet, hogy körülötte milyen építmény, utca vagy mezőgazdasági terület volt. Út mellett állt a "Hohlkreuz" (szurdok-kereszt) (Bonyhád), templom mellett a "Kirchkreuz" (templomkereszt) (Kurd), a laktanyával szemben magasodott a "Kasernenkreuz" (laktanya-kereszt) (Tolna), mezőgazdasági terület mellett a "Neurisswegkreuz" (új osztási kereszt) (Németkér). A "Neuriss" főnév arra utal, hogy a német telepesek erdőirtással illetve a régi legelők felszántásával bővítették a növekvő lakosság számára a szükséges szántóterületet.
7. firtsən, nōthelfər (Vierzehn Nothelfer) = tizennégy segítőszent. Kápolna, szobor, szántóterület őrzi ezt a nevet.

VINCZE LÁSZLÓ

PAIS DEZSŐ PEST VÁROS KEZDETEIRŐL ÉS NEVÉRŐL

Nem egyszer úgy tűnik, hogy napjainkra valahogy feledésbe merült kiváló nyelvészeinknek Pest város nevéről évszázadunk folyamán egyre gondosabban kimunkált álláspontja.

Pest város kezdetei, nevének eredete, de legfőképpen a szó jelentése több évszázados vita tárgya. A huszadik században kiemelkedő nyelvészeink közül többen is foglalkoztak e kérdéssel, így többek között MELICH JÁNOS, KNIEZSA ISTVÁN, MOÓR ELEMÉR és utoljára említem, de nem utolsó sorban PAIS DEZSŐ. Állást foglaltak e kérdésben kiváló történészek is.

A több évszázados vita áttekintése természetesen messze meghaladná ezen kis írás kereteit, annak összefoglalása és az újabb kutatási eredményeket is figyelembe vevő felülvizsgálata terjedelmesebb tanulmányt igényel. Ehelyütt csupán egyetlen kutató és sokoldalú tudós, Pais Dezső állásfoglalásának alakulását, érlelődését és végső megfogalmazását kívánom áttekinteni.

Három írását vetem össze alább, melyeknek megjelenését egy-egy évtizednél is hosszabb idő választotta el egymástól, így a szerző ismeretanyagának, kutatási eredményeinek gyarapodása folytán véleménye, állásfoglalása egyre kiérleltebb lett, egyre közelebb kerülhetett az igazsághoz. A három írás nem azonos jellegű és terjedelmű. Az első kettő Anonymus szövegéhez fűzött jegyzet, a harmadik tömör szak-vélemény, ez sem részletez, de igyekszik a legfontosabbnak ítélt kérdésekben állást foglalni.

Elsőként vizsgált sorai 1926-ban láttak napvilágot a Magyar Anonymus jegyzetanyagában. Második - tárgyunkat érintő - állásfoglalása 1937-ben jelent meg SZENTPÉTERY IMRE Scriptores Rerum hungaricum kötetében, Paisnak ugyancsak Anonymus Gestájához fűzött, latin nyelvű, az előzőnél valamelyest bővebb és sokhelyütt módosított jegyzeteiben. Harmadik - szempontunkból jelentős - írását 1954-ben a Magyar Nyelv közölte Budapest kialakulásának kezdetei címen. Ennek előzménye, hogy a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága a Magyar Tudományos Akadémiat kérte fel, hogy a maga tudományos súlyával mondja ki a végső szót Budapest születésének dátumát illetően. Az MTA elnöksége több kiváló tudós közt pais Dezsőt is felszólította, hogy fejtse ki véleményét e kérdésben. E felkérés nyomán gondosan kimunkált és a korábbi jegyzeteknél nemcsak terjedelmesebb, de tartalmilag is gazdagabb a korábbiaknál jóval kiforrottabbb álláspontját, a kérdés újabb alapos áttanulmányozása, elmélyült elemzése alapján kiérlelt véleményét nemcsak az MTA elnökségének nyújtotta be Pais, de nyomtatásban is közzétette (MNy. L, 506--513.)

I.
1926.

PAIS DEZSŐ Anonymus Gestájáról új fordítást készítve, azt 1926-ban Magyar Anonymus címen, bevezetéssel, jegyzetek-

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.10

kel és térképpel ellátva tette közzé. A Gesta "castrum quod dicitur Pest" szavaihoz fűzött jegyzetében több kérdésre igyekszik választ adni. Bontsuk szét elemeire Pais e jegyzetének szövegét "Mint Melich megállapítja" -- írja Pais -

- magyarok és nem szlávok nevezték el Pestet
- szláv eredetű pest közszavukkal,
- aminek jelentése 'kemence, mészégető', és amely
- egész csomó régi és mai helynévben előfordul.
- Az ős Pest helye bizonytalan,
- a rá vonatkozó legelső adatok azonban többnyire a Pest- vagy pesti révet emlegetik,
- márpedig a révnek mind a két oldalán keletkező telep megkaphatta a rév nevét,
- mint ahogy pl. a Megyer-révről a Duna két partján lévő megyer helységek,
- lehetett tehát eredetileg két Pest település a Duna két partján a révfőknél.
- Anonymus Pest vára valószínűleg a Duna-jobbparti Pest fölött álló vár a pesti új hegyen,
- ez a vele egyparti Budával került szorosabb kapcsolatba,
- ekkor annak nevét vette fel, mint Új-Buda, de
- a német Ofen név (a.m. 'pest')
- mostanig fenntartotta (a Duna jobbpartján) az eredeti nevet.

II.
1937.

SZENTPÉTERY IMRE 1937-ben megjelent Scriptores Rerum Hungaricum c. kötetében leközölte Anonymus Gestáját is, melyhez PAIS DEZSŐ írt az előbbinél bővebb és sokhelyütt módosított, latin nyelvű jegyzetanyagot. A "castrum quod dicitur Pest" szavakhoz fűzött jegyzetben is fedezhetünk fel új elemeket, illetve érdemi eltéréseket. Itt is vegyük sorra -- magyarra fordítva -- a jegyzet elemeit:

- A Pest helyneveket itt és másutt Magyarországon nem szlávok, hanem magyarok adták,
- a pest szó átvétel szláv nyelvből,
- jelentése 'kemence, mészégető' vagy 'barlang' (Melich).
- Az Ős-Pest hol lehetett, nem tudni,
- a név jelentése alapján valószínű, hogy a Duna jobb partján feküdt
- az első említésekben Pest-rév vagy a Duna pesti rév-e szerepel,
- úgy lehetett, hogy a Duna mindkét partján, a két révfőnél létezhetett Pest nevű hely.
- A Duna-jobbparti Pest fölött emelkedő mai Várhegyet Mons Novus Pestiensis-nek,
- a rajta alapított várat és várost pedig Castrum Novi Pestiensis-nek nevezték
- minthogy ez a Duna ugyanazon partján fekvő Budával szorosabb kapcsolatba került,

- azáltal is, hogy onnan növekedett lakosainak száma,
- utóbb Budának, ritkábban Új—Budának nevezték,
- hogy a régebbi Budától, Ó-Budától megkülönböztessék.
- Az Ofen nevet, ami ugyanazt jelenti mint Pest,
- talán a Duna mindkét partján fekvő Pestről odaköltözött német lakosok adták,
- és máig is használják.

Érdemes fölfigyelni arra, hogy 1937. évi jegyzetében Pais mellőzi az 1926. évi jegyzetben szereplő azon - valóban téves - föltevését, hogy az Anonymus említette Pest-vár a Duna-jobbparti Pest fölött emelkedő pesti újhegyen állt volna, teljesen új elem a pest szó 'barlang' jelentésének vagylagos elismerése, és a név jelentése alapján annak feltételezése, hogy az Ős-Pest a Duna jobb partján lehetett.

III.
1954.

Paisnak 1954-ben az MTA elnöksége felkérésére Budapest születésének datálásáról írt terjedelmeseb szakvéleményéből (MNy. L, 506-513.) itt csak azokat a gondolatsorokat emelem ki, amelyek Pest város kezdeteinek és nevének kérdésével kapcsolatba hozhatók, éspedig a korábbi két állásfoglalással való jobb összehasonlíthatóság érdekében lehetőleg abba a sorrendbe szedve, ahogy a gondolatok vagy azok előzményei az 1926., illetve 1937. évi írásokban egymást követték.

A korábbi nézettel szemben, hogy Pest neve a honfoglaláskor itt talált bolgár-szlávoktól ered, és a magyarok mint lakott hely nevét vették át,

- Pais egyetért Melichhel, miszerint nem tulajdonnévi átvétel történt,
- a pest a magyarban korai, a honfoglalás után átvett,
- nyelvi jellegénél fogva bolgár-szláv jövevény közszó,
- a bolgár-szlávban, de más szláv nyelvekben is 'sütő, sütőkemence, kemence' voltak az eredeti jelentései,
- ebből fejlődtek az 'üreg, barlang' és 'szikla' jelentések,
- a magyar pest közszó újabban is előfordul 'kemence' értelemben,
- az ország különböző részeiből jelentkeznek régebben és újabban olyan földrajzi nevek, amelyekben a Pest magában vagy összetételben áll,
- egyeseknél a 'mészégető kemence',
- másoknál a 'barlang, szikla' jelentés vehető fel,
- ezek szerint őseink már az 1000 előtti évtizedekben megjelölhettek földrajzi, térszíni tárgyat vagy helyet a pest szóval, és használhatták azt tulajdonnévként.
- Pest eredetileg valamelyik Duna-jobbparti hegynek, valószínűleg a Gellérthegynek lehetett a neve,
- amit azért kaphatott, mivel természeti sajátosságánál fogva mészégetők vagy üregek voltak rajta,
- a hegy neve átment a lábánál fekvő helyre,
- így lehetett Pest az a révfő, illetőleg rév, amelyik

itt, közelebbről bizonyára a Gellérthegy északi lába előtti térrészről vitt át a Dunán,
- lehetséges, hogy még a rév létesülte vagy használata előtt alakult ezen a tájékon valami telep, s ez lehetett, mint helység - úgy mondhatjuk - az Ős-Pest,
- a révnek a balparti fejénél keletkezett telep neve a révről ugyancsak Pest lett,
- az Anonymus-féle "castrum quod dicitur Pest" a Március 15. téri római erőd,
- a Duna-kétparti telepek közül a bal parti hamarabb és erősebben fejlődött, mégha talán a jobb parti volt is a korábbi település,
- IV. Béla 1244. évi oklevele a bal parti települést Pest, a jobb parti települést minor Pest néven nevezi meg,
- egy 1255. évi oklevélben olvasható "in monte Pestiensi castrum" nyilván azt akarja kifejezni, hogy a Duna-jobbparti Kis-Pest melletti hegyről van szó,
- egy 1265. évi oklevélben szereplő "cives de Novo monte Pesthiensi" értelme ábban látható, hogy az "új vár"-nak a hegyét szembeállítja a régebbi Pest heggyel, a Gellértheggyel,
- 1269-ben és 1285-ben már mons Budensis, 1285-ben és 1290-ben castrum Budensis elnevezés szerepel,
- ezzel párhuzamosan 1260-tól kezdve a korábbi Buda a Vetus Buda megjelölést veszi fel,
- a Pest név németre fordítva 1236., 1235-1241. évi adatok szerint Oven /Ofen/.

X X X

Pais Dezső három idézett írásában a véleményalakulás szembetűnő. Az 1954. évi állásfoglalás nemcsak terjedelmesebb, de számos helyen pontosabb, helyesebb, megalapozottabb, korábbi tévedéseket is kiigazító írás, hogy csak a leglényegesebbeket említsem

Pais az 1926. évi megállapításaival szemben 1954-ben
- a pest szót nem meghatározhatatlan szláv, hanem egyértelműen bolgár-szláv eredetűnek tartja,
- a szónak 'kemence' jelentése mellett a 'barlang' jelentését is figyelembe veszi,
- jelzi, hogy a pest szó a magyarországi helynévanyagban mindkét, tehát 'barlang' jelentésben is előfordul,
- az Ős-Pest a Gellérthegy északi lábánál, a Duna partján lehetett,
- a Novus Mons Pestiensis név az új vár hegyét a régebbi Pest-heggyel, a Gellértheggyel állítja szembe,
- Anonymus Pest vára a Március 15. téri római castrummal azonosítható.

Figyelemre méltó, ahogy Pais a név átszállását, illetve a névváltozásokat felvázolja pest köznév 'kemence' vagy 'barlang' -- Pest-hegy = Gellérthegy 'kemencés hegy' vagy 'barlangos hegy' -- Pest hely, esetleg kis telep a Gellért-

hegy lábánál /"Ős-Pest"/ -- Pest-rév dunai átkelőhely a Pest-hegy lábánál -- két Pest település a Pest-rév két fejénél -- a Duna-jobbparti Pest hamarabb és gyorsabban fejlődött, gazdag, jelentős város lett, a balparti révfő települése viszont kicsiny maradt, és az előbbinek függvénye, minor Pest lett -- a német telepes lakosság által adott Oven Ofen név a Pest névvel azonos jelentésű -- Novus Mons Pestiensis a mai Várhegy szembeállítva a régi Pest-heggyel, a Gellértheggyel -- Castrum Novi Montis Pestiensis -- Castrum Budensis -- egyidejűleg a régebbi Buda Vetus Buda, Óbuda lett.

Mindezt több oknál fogva is célszerűnek láttam áttekinteni. Hasznos egy kiváló nyelvésznek ebben a régóta vitatott és máig sem egyértelműen lezárt kérdésben kialakított, kiérlelt álláspontját rekapitulálnunk és tudatunkban helyreraknunk. Annál inkább is célszerű most -- bár viszonylag szűk kör számára -- újból felidézni, hogy mi volt ebben a kérdésben Pais Dezső kiforrott álláspontja, mert Anonymus Gestájának az 1975-ben sokezres példányszámban megjelent hasonmás kiadása végén leközölt "eredeti"-nek nevezett Pais jegyzet az 1926. évi jegyzettel azonos, és így a széles köztudatba -- akaratlanul is -- azt táplálja be, hogy amit ott olvasnak, az az akkor már elhunyt Pais Dezső végső, kiérlelt álláspontja volt ebben a kérdésben, hiszen azt várná az olvasó. Pedig amit 1975-ben Pais neve alatt kinyomtattak, azon ő már az 1937. évi Anonymus jegyzeteben is túllépett. Nem sokat segítenek e félreértés eloszlatásában az 1975. évi Anonymus-kötet jegyzetei elé írt rövid bevezető sorok sem. Azokból megtudja az olvasó, hogy Pais az 1926. évi Magyar Anonymushoz írt jegyzeteit az 1937. évi latin nyelvű kiadáshoz alaposan átdolgozta, és tulajdonnév-magyarázatait is több esetben módosította, azután a Pais-féle Anonymus fordítás 1958-ban és 1973-ban is más szerző jegyzeteivel jelent meg. Ezek után az a szóhasználat, hogy "az új (1975. évi) Anonymus kiadás számára megőriztük Pais Dezső eredeti jegyzeteit", úgy érthető, hogy Pais eredeti szövegfordítása mellé ezúttal nem más szerző jegyzeteit kapja kézhez az olvasó (mint az 1958. és 1973. évi kiadásban), hanem eredeti Pais jegyzeteket, de az "eredeti" szóból az nem derül ki egyértelműen, hogy ezek nem Pais helyesbített, számos lényeges kérdésben módosított álláspontját tükrözik, hanem azok az első -- legalábbis a Pest vonatkozásában -- zsengének mondható 1926. évi jegyzetek, amiken ő már az 1937. évi Anonymus jegyzeteiben is több ponton módosított, túllépett, amiknek egy részével ő már rég nem értett egyet. Jó lett volna az 1975. évi hasonmás kiadás jegyzeteiben Pais 1926. évi jegyzetei mellett (ha már az 1937. évit nem akarták lefordítani) Pais későbbi helyesbítéseit, módosításait legalább pár szóval feltüntetni, jelezve, hogy azok magától Paistól származnak.

Tanulságos Pais három írása kapcsán azt is végiggondolnunk, hogy a legkiválóbb szakemberek egyikének is hogyan változik, fejlődik, érlelődik a véleménye egy-egy szakmai kérdésben, ha ahhoz több mint egy évtized múltával újból visszatér. A Pais által nagyon is számontartott horatiusi Nonum prematur in annum (lásd Pais Dezső 1951. július 18-i levelét

Horváth Jánoshoz - NévtÉrt. 11: 103) szem előtt tartása tehát még a mai rohanó világban is gyümölcsöző. Érdemes a szerzőnek a már leírt, illetve már kinyomtatott gondolatait is egy-egy évtized elmúltával elővennie, kritikus szemmel felülvizsgálnia, és ha a korábbi álláspont helytelennek, pontatlannak vagy hiányosnak bizonyul, akkor az attól eltérő, a korábbival ellentétes, azt kiigazító vagy kiegészítő újabb véleményét nyilvánosan közzétennie nemcsak nem szégyen, de a tudományos becsületből fakadó etikai kötelezettség.

Ezt is megtanulhatjuk Pais Dezső példamutató munkásságából.

DÉNES GYÖRGY

A MÁRIAPÓCSI MONOSTOR HRAMOTÁINAK SZEMÉLY- ÉS HELYNÉVANYAGÁBÓL

Máriapócs község Szabolcs megyében, Nyíregyháza-Nyírbátor közötti útvonalon fekszik. Történeti forrásokban a 13. században tűnik fel római katolikus faluként, lakói pápai tizedet fizetnek /MEZŐ András - NÉMETH Péter: Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára. Nyíregyháza, 1972. 70 /. Római katolikus lakossága a reformáció idején kálvinista hitre tér át. Az Alföldet védő két erősség, Temesvár és Szolnok elestét követően, 1554-től, majd Gyula hódolása után (1566) a török évről-évre mélyebben hatolt Szabolcs vármegye testébe. A pusztulást jól szemlélteti, hogy 1606-ban a bátori járás mintegy 30 falujából már csak 8-ban éltek adózóképes elemek /vö. ПЕТРОВЪ А.: Предѣлы угрорусской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ. Изслѣдованiе и карты. Материалы из Угорской Руси VI /1911/ 155 /. Pócs megfogyatkozott népességének helyére a XVII. század közepén ruszinok érkeznek. Az ecsedi uradalomhoz tartozó helység első görög katolikus temploma a Rákócziak telkén épült. A községnek tehát már a XVII. századtól kapcsolatai voltak a kiterjedt Rákóczi-birtokok kárpátukrán (ruszin) területeken fekvő uradalmainak(pl. sárosi, makovicai, szentmiklósi stb.) népességével. A pócsi ruszinokról, a korábbi nyelvhasználat szerint, oroszokról, 1666-ból olvashatunk először. Pathay István mándoki református senior 1666-ban a vármegyének küldött levelében arról informál: "A pócsi templom felől hallatszik, hogy a méltóságos őnagysága ecsedi udvarbírája, Irsa Miklós uram engedelméből az ott való oroszok akarják occupálni a magyaroktól, a nemes vármegyét requirálljuk, kérvén találjon módot benne, hogy az templom a mieinktől ne abelienáltassék." /Történelmi Tár 1899. 501-503; TÓTH TIHANYI Endre: Tiszakönyök történelméhez. Miskolc, 1974. 370-371./ Adatok vannak arról is, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem hű ruszinjai közül többen Pócson telepedtek le a szabadságharc leverése után, mivel nem térhettek vissza eredeti lakóhelyükre /HODINKA Antal: II. Rákóczi Ferenc fejedelem és a "gens fidelissima". Pécs, 1937. 23 /. Egy 1720-as vármegyei összeírás tiszta ruszin községnek jelzi a falut /ACSÁDY Ignác: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720-21. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.11

(1986). Bp., 123-126, 368-370 /. Az 1772-es Lexicon Locorum vegyes, magyar-ruszin falunak tünteti fel /LEXICON universorum regni Hungariae locorum populosorum Bp. 1920. 229/. Egy 1803-as iskolai összeírás szerint a falu görög katolikus népességének is jelentős része magyar volt /UDVARI István: Adalékok a XVIII. századi máriapócsi cirillbetűs kéziratokhoz. Szabolcs Szatmári Szemle 1988. 4. 379-389/. FÉNYES Elek Geographiai szótárában magyar nyelvű mezővárosnak nevezi meg (Bp., 1851). A vásártartási jogot 1819-ben megszerzett településnek ekkor 1427 lakosa volt. Vallási tekintetben: 930 görög katolikus, 216 római katolikus, 56 református, 2 evangélikus és 223 zsidó. Pócsnak bazilita rendháza, a ruszin szerzetesek és híres búcsúi révén 1920-ig, a határok lezárásáig állandó népi és kulturális kapcsolata volt a ruszin (kárpátukrán) területekkel. Ezzel eljutottam a következő témakörhöz, a Mária-kegyképhez és a hozzá kapcsolódó búcsúkhoz.

A könnyező Mária-kép eredete a község 1675. évi bírójának fiához Csigri Lászlóhoz nyúlik vissza. Ő tette 1675-ben azt a fogadalmat, hogy a török rabságból történt megszabadulása örömére festet egy Mária-képet. A kép el is készült, a helybéli parochus öccse, Papp István ikonfestő készítette el, s hat magyar forintot kért érte. Ezt Csigri László apja sokallta és nem vette át a képet, amely egy másik pócsi lakoshoz Hurta Lőrinczhez került és ő a pócsi templomnak ajándékozta. Ez a kép könnyezett először 1696 november 4-én, vasárnap. Azután még - szünetekkel - 17 napig "sírt", december 4-ig. Az egri római katolikus püspök vizsgálatot rendelt el, melynek során 53 embert hallgattak meg, közöttük Corbelli császári tábornokot a Tiszán túli seregek főparancsnokát. Ez az esemény a Nyírség, Szabolcs megye jelentéktelen kis faluját nemcsak Magyarországon, de annak határain túl is ismertté, híressé tette /HÁRSFALVI Péter: A magyar Lourdes: Máriapócs. História 1983. 5-6. 55-58 /. A vizsgálat a könnyezés tényének megállapításával zárult le. Ezután a Könnyező Szűz Mária képet a császári család, de főként a császárné, I. Lipót felesége kívánságára Bécsbe szállították, s a Szent István dómban, székesegyházban helyezték el, ahol ma is megtalálható /CSER-PALKOVITS István: A bécsi Szent István-dóm és magyar emlékei. Wien, 1984 /. A pócsi Mária-ikon megjelenik a nagy, országos politi-

kában is. Lipót császár a török felett Zentánál aratott 1797-es győzelmét a pócsi Mária közbenjárásának tulajdonította. Éppen ezért 1701 január 9-én kelt leiratával engedélyt ad Mészáros Mátyás pócsi lakosnak arra, hogy a magyar királyság és a német-római birodalom területén adományokat gyűjtsön a pócsi templom újjáépítésére, mivel azt a pócsi hívek szegénységük miatt nem tudják megtenni. II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1704-es 100 pontból álló kiáltványában az egyik pont a pócsi Mária ikon Bécsbe való elvitelét és ott tartását sérelmezi /DUDÁS Bertalan: A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében. in. A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve. 1912-1987. szerk. TIMKÓ Imre. Nyíregyháza, 1987. 103-115 /. Az elvitt kép helyére az erről előzőleg Telekessy István egri püspök által készíttetett másolat került. /SZALONTAI Barnabás: Máriapócs, kegytemplom. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 103. Bp., 1982 /. Két évtized sem telik el, s 1715 augusztusában már az új képet is könnyezni látják. Újabb vizsgálat alapján Erdődy Gábor Antal egri püspök még abban az évben Szűz Mária kegyhellyé nyilvánította Pócsot, így jelenik meg a község neve előtt a Mária előtag. Ami a franciáknak Lourdes, a portugáloknak Fatima, a lengyeleknek Czestohowa, a mexikóiaknak Guadalupe, az osztrákoknak Máriazell, az lett a magyarországi ruszinoknak és Kelet-Magyarország magyarjainak Máriapócs. A kegykép történetét regényes formában TARTALLY Ilona dolgozta fel /Ékes virágszál. Máriapócs 1946[1], Bp. 1983[2]/. Már 1715 előtt is sok hívő felkereste a Könnyező Szűz Mária kegyképet, de 1715 után rendszeres búcsújárások célja lett. Görög katolikusok mellett felkeresték római katolikusok és lutheránusok is /MÁRKUS Mihály: A bokortanyák népe. Bp. 1943. 264-267 /. A kegyképhez zarándokló hívek nagy száma tette szükségessé a régi fatemplomocska helyett egy megfelelő, nagyobb méretű, díszes templom felépítését. A zarándokok lelki gondozása céljából 1749-ben bazilita szerzetesek telepedtek meg Máriapócson, még ebben az évben megkezdődött a kegyképhez illő és megfelelő rendház építése is, mely 1753-ra készült el. A bazilita rendi szerzetesek ide telepítését Máriapócs földesura, Károlyi Ferenc gróf is támogatta, ő adott telket a rendház építéséhez, sőt pócsi birtokait is a szerzeteseknek ajándékozta, akik ott gazdálkodni kezdtek, hogy ne

szoruljanak rá a hívők adományaira. Ennek ellenére a máriapócsi szerzetesek rendre eljártak kvesztálni /UDVARI István: Kvesztára vonatkozó XVIII. századi zempléni adatok. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXIV (1985) 45-54 /. A hívek adományára szükség is volt. Kellett a pénz az itteni iskolákra, könyvekre, stb. A ruszin valamint a magyar görög katolikus művelődés és iskoláztatás központjává váló monostorban fennállása két évszázada alatt közepes nagyságú könyvtár és irattár alakult ki és állott fenn 1950-ig, addig, míg a rend magyarországi működését be nem tiltották /OJTOZI Eszter: A máriapócsi baziliták cirillbetűs könyvei. Debrecen, 1982 /. A monostor könyvtárának és levéltárának teljes anyaga két irányú, keleti és nyugati kulturális tájékozódás révén alakult ki. A monostornak 1780-ban már 191 könyve volt. Az 1950-es szekularizációkor a monostor könyvtára szétszóródott. Az 1770-es évektől a bazilita rend több iskolatípust is fenntartott Pócson, ahol 1870-ig kántortanítóképzés is folyt. A baziliták máriapócsi iskoláját Szabolcsból, Szatmárból látogatták elsősorban, de Bereg, Sáros, Szepes és Zemplén vármegyékből is felkeresték a tudásra vágyó fiatalok. Az itteni szerzeteseknek, hogy az ide érkezők lelki gondozását elláthassák, egyaránt ismerniük kellett a magyar és a ruszin nyelvet is. 1920 után csak magyar nyelvterületről kerültek szerzetesek a monostorba, mivel a noviciátust a Munkács melletti Csernek hegyen vagy a galiciai Krechovban végezték, megtanultak ukránul is, de ebben az időben a rendház magyarrá vált.

A könnyezések és a megismétlődő csodás gyógyulások híre a XVIII. század elejétől egyre nagyobb tömegeket vonzott Pócsra. A búcsúba igyekvők gyakran napokon át gyalog zarándokolva érkeztek a kegyhelyre. A pócsi Máriáról azt tartotta a néphit, hogy az a valódi az összes Máriák közül Magyarországon. Aki nem tudja mi a hit, az menjen el Pócsra, ajánlotta 1919-ben Krúdy Gyula /KRÚDY Gyula: Havasi kürt. Ruszin Krajnya kistükre. Bp. 1919. 59-74 /. A pócsi búcsúk találkozói voltak a különböző rendű, rangú és nemzetiségű egyéneknek. A férjhezmenetelre megért lányok sem maradhattak el a pócsi búcsúról. A legények úgy tartották, hogy a pócsi búcsúra érdemes elmenni, különösen a kisasszonynapira (szeptember 8), mert ott nagyon sok szép lány gyűlik össze; volt ott ruszin, magyar, szlovák,

lengyel, román, sváb, de még örmény is. Az Illésnapi búcsú majdnem leányvásár számba ment /BÁLINT Sándor: Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Etnographia 1939. 198/. Ezzel kapcsolatosan Szabolcsban egy mondás is keletkezett: "Aki a mádi bálon, a debreceni vásáron vagy a pócsi búcsún nem megy férjhez, örökké vén marad." A búcsúkat tehát nem csupán a vallásos cselekmény, hanem párválasztás, barátságkötés, rokoni, társadalmi kapcsolatok ápolása végett is látogatták.

A címben jelzett hramoták keletkezése a bizánci rítusú hívők vallásos életének egy igen jelentős összetevőjével, a halottak kultuszával függ össze. Az ősök kultuszára visszavezethető, archaikus elemeket tartalmazó vallásgyakorlat jellegzetes elemei a halottakért végeztetett szertartások /vö. BARTHA Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. Debrecen, 1980. 44-46, 96/. A Máriapócsra érkező búcsújárók egy része is parasztászt, gyászmisét mondatott halottaiért, akiknek nevét a halottak szombatján később felemlítették. E nevek hosszú tekercsre külön föl voltak írva, s a szertartást végző szerzetespapok arról olvasták. Egy évben öt alkalommal van halottak szombatja: húshagyó szombaton, a nagyböjt II., III. és IV. szombatján és pünkösd előtti szombaton /ФЕНЦИК Евгений: Литургика или обяснение богослужения святой, восточной, православно-кафолической церкви. Будапешт 1878. 301-306; МИКИТА Александр: Руководство в церковный типикон ... Унгвар 1890. 243, 296-297/. A halottas szombatokon a világ összes elhunytjaiért végzett parasztász utáni pannichidákban név szerint is említés történt a magyarországi bazilita rendtartomány elhunyt tagjairól, a munkácsi egyházmegye bazilita rendtag püspökeiről és a mindenkori máriapócsi misealapítók által megnevezett elhunyt családtagok, barátok, ismerősök stb. "lelki nyugalmáért és minden szándékosan és akaratlanul elkövetett vétkeinek bocsánatáért //Hogy az Úr Isten helyezze el lelkét, hol az igazak megnyugosznak ... mert nincs ember, ki él és ne vétkezzék." /Emeljük föl szívünket! Görög katolikus imakönyv. Bp. 1988. 211./

A magyar hramota ~ ramota < ukrán грамота 'oklevél, levél, irat' az elhunytak lelki üdvéért végzett misealapítvány. Hramoták felbukkannak anyakönyvekben, ikonok hátoldalán, külön kis cédulákon stb., de általában külön könyvet, un. hra-

motás könyvet nyitottak számukra /ukránul ez szintén грамота, vö. Етимологічний словник української мови. т. I. Київ, 1982. 583/. A hramota strukturális tekintetben három részre tagolódik. 1./ Ki alapította a hramotát. 2./ Kinek a nevét említteti meg az alapító. 3./ Mikor történt a hramota alapítása /vö. UDVARI István: Adatok egy XVIII. századi ukrán nyelvemléktípusról. Studia Russica XIII (1989) 361-366 /. A görög katolikus egyházközségekben ma is alapítanak hramotákat, így az egykor Máriapócson misét mondató hívek saját falujuk, városuk papjánál vagy esetleg másutt is alapíthattak hramotát. A máriapócsi monostor két hramotáskönyvének adatait mutatom be. Az 1. kötet 1749-től 1850-ig tartalmaz hramotákat, alapítványokat, pontosan százat. Az 1921-el záruló kötetbe némileg egyszerűsítve bemásolták az 1. kötet alapítványait. A két kötet hramotáinak száma mintegy 340. A fent említettek szerint tehát tekintetbe kell vennünk, hogy a búcsújáróknak csak egy igen-igen kis hányada létesített misealapítványt. A két hramotáskönyv így is reprezentatív képet nyújt Máriapócs vonzásköréről, megmutatja, hogy a szabolcsi Mária-kegyhelyet Észak-Kelet-Magyarország lakóin kívül Erdélyből, Lengyelországból, sőt a Bácskából is felkeresték. Egyik-másik hramota keresztnévanyagát 4-5-ször is bővítették, ami azt mutatja, hogy az alapítók rendszeresen megjelentek Pócson. A hramoták nyelve 1909-ig szláv, ezután magyar.

A hramotákból 3 adatot emeltem ki. 1. Mikor történt az alapítvány létesítése. 2. Ki, kik az alapítók. 3. Az alapítók lakhelye. Ezen kívül a 4. pont alatt megadom az alapítók lakhelyének mai hivatalos formáját. Ha az alapító feleségének csak a keresztneve szerepel azt is feltüntetem, így a két hramotáskönyv névanyagából az elhunyt rendtagok és püspökök hramotái, valamint a keresztnevek maradnak publikálatlanul. Egyes hramotákban nincs feltüntetve sem az alapító neve, sem az alapítás dátuma. Az itt közzétett személy- és helynevek elemzésére terjedelmi okok miatt sem vállalkozhatom. Azt jelzem mindössze, hogy az alapítványtevők vagy feleségeik között feltűnően sok a Mária. Feltételezhető, hogy a kegyhely a búcsújárók névválasztását is befolyásolta. Nem névtani jellegű, de még ide kívánkozó megjegyzés, hogy a hramoták időpontja szerint, a búcsújárók a Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony és Szűz Mária oltalma

napjára jöttek legszívesebben. 1871-ig az alapítványok létesítésének ideje a régi, a Julian naptár szerint van feltüntetve, ezt követően néhány évig felváltva használatos a régi és az új naptár. 1881-től általában a Gergely naptár szerint datálták a hramotákat. Az eredeti cirill betűs adatokat technikai okok miatt egyszerűsítve írtam át. Az ꙋ - оу grafémákat у-betűvel, a ѣ - ѧ grafémákat я betűvel, az ѡ grafémát о betűvel írtam át. A г - ґ grafémák különbségét megőrizhettem, az első h hangot, a második g hangot jelöl. Tehát: Гайду-Дорогъ = Hajdúdorog. Az і, ји hangértékű ѣ-t is meghagytam: Чѣпаш = Csipás, Нѣр-Чаголь = Nyír-Csaholy. Lehetőség nyílt az і hangot jelölő ї, і betűk visszaadására is; ѯ = кс; ґ = в, ѳ = ф.
A hramotákban kárpátukrán (ruszin) egyházi-hivatali írásbeliség attributumaként jelenik meg az a magyar eredetű szintaktikai vonás, hogy a családi nevek ragozatlanok maradnak: вдова Михаила Ґабор, Анна Волошїн вдова Іоанна Бало ґ. Egyes esetekben a magyar helyesírású névalak transzlitterálását figyelhetjük meg: Варвара Вегшеѳ, Іоан Ленґьел. Egyes hramoták a cirill betűs formában nehezen felismerhető magyar családnevek latin betűs alakját is feltüntetik, ezt visszaadom én is. Itt is tetten érhető az az anyakönyvekben is megfigyelhető törekvés, hogy egyes magyar hangok pontosabb visszaadására a magyar ábécéből vett jeleket alkalmazzanak. pl. Бöкöнь < m. Bököny; Бáч-Керестур < m. Bács-Keresztur; Гóльа < m. Gólya.
Cs = Csehszlovákia; Ju = Jugoszlávia; R = Románia; Szu = Szovjetunió; вдова = özvegy.

	1.	2.	3.	4.
2.	1746. XI. 6.	Димитрїй Рац / Константїя	Мункач	Мукачево Szu.
3.	1751. VI. 18.	государь Гаврїил всея Россіи обештер	Россія	'Oroszország'
4.	1751.	Іоанн Монранцї	Шелеб	Selyeb
5.	1751.	Жїґмунд Бецї / Ева	Шарош-Поток	Sárospatak
6.	1752.	Димитрїй Ґереґ / Анна	Дорог	Hajdúdorog
7.	1754. II. 23.	Михаил Мануил Олшавскї	Мункачовъ	Мукачево Szu.
8.	-	граф Емерик Страй	-	-
9.	-	Никодим Муринко	Кошице	Košice Cs.
10.	1754.	Іоанн Товт/Марія		
11.	1754. II. 24.	Андрей Могуч	Держ	Nyírderzs
12.	1756. VIII. 29.	Іоанн Чордаш	Бивда	Bűd → Tiszavasvári
13.	1756. VIII. 29.	Лукач Баняс	Ґелжа	Nyírgelse
14.	1756.	Михаил Вѣраґ	-	-
15.	1759. III. 19.	Михаил Ортутаї	Левелек	Levelek
16.	1759.	Мартин Ґогар	Сомошуйвар	Gherla R.
17.	1760. VIII. 15.	Іоанн Фадяш	Унґвар	Ужгород Szu.
18.	1760. VIII. 14.	Анна, Дорогїй Ференцка	Унґвар	"
19.	1760. VIII. 23.	Григорїй Роспопа	Добош	Nagydobos
20.	1761. IX. 1.	Феодора Юноша	-	-
21.	1761. IX. 3.	Николай	-	-
22.	1763. VIII. 11.	Василїй, Марія	Дворяны	Dvorianky Cs.
23.	1763. VIII. 16.	Іоанн Плеша / Марія	Калник	Кальник Szu.
24.	1766. V. 7.	Іоанн Хваста	Дюлай	Nyírgyulaj
25.	1768. VIII. 15.	Марія Копаска	Ґерембель	Görömböly
26.	-	Иллїя Орос	Варад	Oradea R.
27.	1770.	Іоанн Папп /Марія	Унґвар	Ужгород Szu.
28.	1766/!/	Іоаким книгопродавец из Полска		'lengyelországi könyvárus'

29.	-	Илїя Орос	Варад	Oradea R.
30.	I77I. XI. 2I.	герег из Вараду	'nagyváradi görög'	
3I.	I773. УI. 28.	Николай Корышъ/ Феодосїя	Нижны Верецки	Нижние Ворота Szu.
32.	I773.	Яков Іванович	-	-
33.	I774. I. 29.	Іоанн Папп	Унгвар	Ужгород Szu.
34.	I773. УI. 25.	Марія попадїя 'papné'	Якубяны	Jakubany Cs.
35.	I774. I. 29.	Іоанн/Варвара	Унгвар	Ужгород
36.	I776. У. 2I.	Марія	Варад	Oradea R.
37.	I776. XI. I6.	Марія Лабїй	Требишов	Trebišov Cs.
38.	I777. III. I6.	Алексїй Лїос	Чарне	Čierne nad Topl'ou Cs.
39.	I778. X. 4.	Іоанн Карита/ Анна	Ґерембель	Görömböly
40.	I779. УII. 5.	Семан Отдер/ Екатерина	Кань	Kány
4I.	I780. УIII. 20.	Димитрїй Бендас/ Марія	-	-
42.	I78I. УIII. I6.	Ігнатїй Мадай	Кароль	Carei R.
43.	I78I. УIII. I6.	Іоан Торнай/ Екатерина	Варад	Oradea R.
44.	I78I. УIII. I6.	Іоан Лука	Фїлкогаза	Filkeháza
45.	I78I. УIII. I6.	Василїй Домижак	Кароль	Carei R.
46.	I78I. УIII. I6.	Данїил Коста	Часарь	Nyírcsászári
47.	I782. УI. 22.	Іоанн Баптист Перв.Локумтененс Праїс	katona	- -
48.	I784. У. 3I.	Іоанн Шовш/Елена	Рац-Керестур	Ruski Krstur Ju.
49.	I784. УIII. I5.	Андрей Маликъ	Коцур	Kucura Ju.
50.	I784.	Андрей Буша	Рац-Феҍртов	Újfehértó
5I.	I778. IX. 5.	Георгїй Баняс	М. Повч	Máriapócs
52.	I784. IX. 6.	Михаил Ковач	"	"
53.	I789. УI. 6.	Іоанн Гайдук/ Марія	Букҍнь	Bököny
54.	I790. I. I.	Іоанн Фодор	Левелек	Levelek
55.	I79I.	Сїмканя 'Szimkoné'	Дубравка	Dúbravka Cs.
56.	I79I.	Григорїй Левелецкїй	Лугош	Nyírlugos

57.	I794. IX. 8.	Стефан Калаван/ Марія	Палов	Ópályi
58.	I794. IX. 8.	Андрей Мажрош/ Екатерина	Серенч	Szerencs
59.	I795. IX. 8.	Іоанн Юдмент	Надуйлок	Novosad Cs.
60.	I792. VIII. I5.	Іоанн Каро/Ева	Унгвар	Ужгород Szu.
6I.	I793. VIII. 8.	Іоанн Олеар/ Марія	Ґерембель	Görömböly
62.	-	-	-	-
63.	I795. V. 20.	Іоанн Выкста	-	-
64.	I796.	Матфей Добраї	Мада	Nyírmada
65.	-	Лука Вайда Марія Додаи	Лугош	
66.	-	-	-	-
67.	I800.	Петр Горнин	Бюкон	Bököny
68.	-	-	-	Bököny
69.	-	-	Бюкон	»
70.	I800.	Адам Яношка	Кир	Abaújkér
7I.	I800.	Анна Корлош	Кароль	Carei R.
72.	I800.	Іоанн Додай/ Анна Лука Вайда	Лугош	Nyírlugos
73.	I802. XI. 7.	Екатерина Долинич	Гудяй	Érpatak
74.	I804. VII. I9.	Іоанн Мадачї/ Анна	Мполч/!/	Máriapócs
75.	I805.	Іоанн Купро/ Марія	Мункачов	Мукачево Szu.
76.	I806.	Лука Мелник/ Ева	Мповч	Máriapócs
77.	I808.	Андрей Славик Марія	"	"
78.	I809. V. I3.	Георгїй Мадачи/ Евдокїя	"	"
79.	I8II. IX. I8.	Елена Пончак	Ападь	Apagy
80.	I80I. XII. II.	Георгїй Гайдош/ Елена	Мповч	Máriapócs
8I.	I8II. II. II.	Михаил Легкїй/ Марїя	"	"
82.	I8II. IV. 26.	Марїя вдова 'özvegy'	"	"

83.	I8II. УІ. 26.	Михаил Ковач/ Елена	Мповч	Máriapócs
84.	I8II.	Алексїй Долинаи/ Анна		"
85.	I8I6. I. I2.	Іоанн Долинаи/ Вероника		"
86.	I8I7. УIII. 30.	Михаил Василчак	Кашов	Kašov Cs.
87.	I8I7. УII. I7.	Іоанн Торнаи	Варад	Oradea R.
88.	I8I7. Х. 3.	Михаил Моняк	Кашов	Kašov Cs.
89.	I8I7. Х. 3.	Іоанн Терепань	Кашов	Kašov Cs.
90.	I8I9. IУ. 2.	Юрко Еделинскы/ Анна	-	-
9I.	I820.	Іоанн Кулич	Коцур	Kucura Ju.
92.	I820.	Димитрїй Давїд	Токай	Tokaj
93.	I82I.	Андрей Копчанскї/Марїя	Рац-Керестур	Ruski Krstur Ju.
94.	I825.	Іоанн Фецак/ Марія	Мповч	Máriapócs
95.		Феодор Хома/ Анна	Рац-Керестур	Ruski Krstur Ju.
96.	I833.	Михаил Олекса/ Анна	Мповч	Máriapócs
97.	-	Іоанн Сабо	-	-
98.	I834.	Андрей Васовчик/ Агафїя	Рокїтовъ	Rokytov Cs.
99.	I836. УIII. 25.	Касіаны	Матков во Галиції	Матков Szu.
I00.	I84I. Х. I7.	Юлиана, вдовица Михаила Орос	Напкор	Napkor
I0I.	I842. У. 7.	Феодор Павлю/ Марія	М.Повч	Máriapócs
I02.	I845. УII. 4.	Іоанн Галасъ Анна Павлова	Лоза	Лоза Szu.
I03.	I850. УIII. 26.	Іоанн Фенцик Юлианна Папп	Сатмар-Нїмети	Satu-Mare R.
I04.	I85I.	Георгїй Югас/ Елисавеѳа	Нър-Чаголь	Nyírcsaholy

I05.	I853. I. I.	Іоанн Адонїй Варвара Рогоцкїй	М.Повч	Máriapócs
I06.	I853. XII. I4.	Василїй Матола/ Марїя	Ключарки	Ключарки Szu.
I07.	I854. II. 6.	Іоанн Громовскїй Розалїя Папп	М.Повч	Máriapócs
I08.	I854. III. 7.	Марїя Олекса Андрей Фецак	"	"
I09.	I855. II. I.	вдова Ілку Андрашка	"	"
II0.	I855. III. 8.	Марїя Ґабор, вдова Георгїа Чек	"	"
III.	I855. III. 9.	Анна Ач, вдова Ілїа Кочишъ	"	"
II2.	I855. УII. 5.	Георгїй Югас Юлианна Бокор	"	"
II3.	I855. X. I.	Георгїй Пап Юлианна Лукач	"	"
II4.	I855. XI. 2.	Андрей Каштура Марїя Майорош	"	"
II5.	I856. IУ. 20.	Іосиф Рэмбецкїй Юлиана Тотъ	О-феиртов	Ófehértó
II6.	I856. УII. 2.	Іоанн Чъпаш Гелена Козак	М.Повч	Máriapócs
II7.	I856. IX. 6.	Петр Шамуел Ребека Геразум	Надь Баня	Baia Mare R.
II8.	I856. IX. 8.	Іоанн Гаептач Марїя Шпеник	Мункач	Мукачево Szu.
II9.	I857. XII. 6.	Іоанн Варга Юлианна Надь	М.Повч	Máriapócs
I20.	I859. УIII. I5.	Василїй Нодь Анна Фодор	Парасня	Nyírparasz- nya
I2I.	I859.	Іоанн Семан Марїя Матъ	Нърь- Чаголь	Nyírcsaholy
I22.	I860. XII. 9.	Іоанн Іешку Анна Лецова	М.Повч	Máriapócs
I23.	I86I. IУ. 6.	Петръ Варга Марїя Иванцу	Бöкöнь	Bököny

I24.	I86I.		Василїй Рѣшко Анна Роман	Драгов	Dargov Cs.
I25.	I86I.		Георгїй Фигескїй Елисавефа Тижник	Арноц	Arnót
I26.	I86I.	XII. II.	Иллїя Олаг Анна Югас	М.Повч	Máriapócs
I27.	I862.		Елена Тардїй	Бач-Керестур	Ruski Krstur Ju.
I28.	I864.	II. I6.	Михаил Шандор/ Варвара	Ападь	Apagy
I29.	I864.	УIII. I.	Іоанн Добранскїй	Ковтай	Kótaj
I30.	I864.		Іоанн Шпак Агафїя Марушка	Зарѣч	Заречье Szu.
I3I.	I865.		Василїй Чобан Анна Мучичка	Ключарки	Ключарки Szu.
I32.	I865.		Стефан Рац Юлиана Тамаш	М.Повч	Máriapócs
I33.	I866.	IУ. I3.	Петр Гóльа Юлиана Боржов	Нѣр-Чаголь	Nyírcsaholy
I34.	I866.	IX. 8.	Михаил Мглей/ Анна	Гарань	Hraň Cs.
I35.	I867.	IУ. 6.	Іоанн Гондош Юлиана Шандор	Бöкöнь	Bököny
I36.	I867.	УIII. I5.	Димитрїй Скунц	Воловое	Воловое Szu.
I37.	I867.	УIII. I5.	Димитрій Поп-сорканич/Марїя	Бѣлки	Белки Szu.
I38.	I867.	УIII. I5.	Михаил Марко/ Марїя	Кумняты	Комяты Szu.
I39.	I867.	IX. 23.	Михаил Товт Анна Шубец	М.Повч	Máriapócs
I40.	I868.	УIII. I4.	Іоанн Васко Марїя Васко	Зарѣч	Заречье Szu.
I4I.	I868.	УIII. I5.	Димитрій Кекан Анна Логойда	Ивановцы	Ивановица Szu.
I42.	I868.	УIII. I5.	Василїй Гливяк Марїя Комар	Перечин	Перечин Szu.
I43.	I868.	УIII. I5.	Гавриїл Теличка Марїя Зозуля	Великие Лучки	Лучки Szu.
I44.	I868.	УIII. I5.	Михаил Король Марїя Блеш	Зарѣч	Заречье

I45.	I869. VIII. I.	Іоанн Мигалїй Варвара Фирла	Красноброд Бакта	Krásny Brod Cs. Baktaló-rántháza
I46.	I869. VIII. 23.	Георгїй Сегедїй/ Анна	Бач-Керес-тур	Ruski Krstur Ju.
I47.	I869. VIII. 24.	Михаил Садварїй Марїя Фелцан	Лоза	Лоза Szu.
I48.	I870. I. I0.	Марїя Севлевшїй вдова Іоанна Смолинка	Поч-Петри	Pócspetri
I49.	I870.	Велятинские и буштинские благодѣтели 'Velétei és bustyaházai jótevők'		Велятин Szu. Буштино Szu.
I50.	I870. VIII. 26.	Стефан Тудошїй	Велятина	Велятин Szu.
I5I.	I870. VIII. 26.	Анна Грѣцовка	Душина	Дусина Szu.
I52.	I87I. I. 22.	Андрей Їгнац Марїя Севлешїй	М.Повч	Máriapócs
I53.	I87I. I. 23.	Михаил Ґаборъ Марїя Кочишъ	"	"
I54.	I87I. VII. 30.	Іоанн Фаркаш Марїя Гегедыш	Палфалва	Sajópálfalva
I55.	I87I. VIII. I.	Іоанн Зам/Анна	Зарич	Заречье Szu.
I56.	I87I. VIII. 26.	Андрей Ґриба Марїя Герман	Нѣр-Чаголь	Nyírcsaholy
I57.	I87I. VIII. 26.	Георгїй Кешеля/ Поланя	Русково	Русское Szu.
I58.	I87I. VIII. 27.	Іосиф Червеняк Марїя Крайник	Нѣр-Чаголь	Nyírcsaholy
I59.	I87I. VIII. 24.	Петр Черепаня/ Анна	Давыдково	Давыдково Szu.
I60.	I872. II. I0.	Феодор Цапар Марїя Ґелшїй	М.Повч	Máriapócs
I6I.	I872. III. 9.	Іоан Геврѣнь Марїя Илку	"	"
I62.	I872. IX. 20.	Марїя Дутка вдова Михаила Силадѣй	Соколь	Szakoly
I63.	I872. VIII. I5.	Іосиф Варга/ Марія	Болокд	Blažice Cs.

I64.	I87I. I. I.	Марїя Молнар	М.Повч	Máriapócs
I65.	I873. У. 5.	Марїя Лендьел Георгїй Попик	Дюлай	Gyulaj
I66.	I873. X. 25.	Василїй Сабад	Вышня Апша	Верхне Водяное Szu.
I67.	I874. У. 27.	Андрей Припутник Анна Куруц	Велкроп	Vel'krop Cs.
I68.	I874.	Михаил Машик Марїя Голотова	Гоньковцы	Hoňkovce Cs.
I69.	I874. УIII. 25.	Агафїя Туряница вдова Михаила Лукач	Страбѣчово	Страбичево Szu.
I70.	I874. IX. I3.	Марїя Лендьелъ Іоанн Киш	Дюлай	Nyírgyulaj
I7I.	I874. IX. I6.	Анна Галайко вдова Андрея Мелник	Видрань	Vydraň → Medzilaborce Cs.
I72.	I875. III. I7.	Іоанн Колесарь Юлиана Павлю	М.Повч	Máriapócs
I73.	I875. УIII. I5.	Петро Варѣшка	Рокосово	Рокосово Szu.
I74.	I877. УI. I.	Михаил Василь/ Анна	Ластомїр	Lastomír Cs.
I75.	I877. XII. I9.	Іоанн Вереш	Дюлай	Nyírgyulaj
I76.	I878. II. 20.	Анна Karaffa Paulyn Jánosné	М.Повч	Máriapócs
I77.	I878. III. 8.	Марїя Садварїй вдова Михаила Сыч	Зарѣч	Заречье Szu.
I78.	I878. УIII. I5.	Стефан Рубиш/ Анна	Великї Лучки	Лучки Szu.
I79.	I878. УIII. I4.	Вероника Бодїй Bódy Іоан Лейба Léba	Гайду-Дорог	Hajdúdorog
I80.	I878. УIII. I4.	Сарра Коррондан Стефан Погачаш Pogácsás	"	"
I8I.	I878. УIII. I5.	Юлиана Сабадош özv. Oláh Jánosné	"	"

I82.	I879. УII. 3I.	Анна Гома	Великї Лучки	Лучки Szu.
I83.	I879. УIII. I.	Іоанн Свалявин Агафїя Ґеревич	Нигрьово	Негрово Szu.
I84.	I879. IX. 20.	Іоанн Рац Марїя Лугошїй Lugossy	Гайду-Дорог	Hajdúdorog
I85.	I879. XI. I3.	Петр Ґоля Gólya Юлиана Баржо	Сатмар	Satu Mare R.
I86.	I880. II. 6.	Андрей Чачков Анна Кмец	Дарго	Dargov Cs.
I87.	I880. УIII. I5.	Агафїя Зозуля	Лучки	Лучки Szu.
I88.	I880. IX. 6.	Марїя Балог Михаил Федак	Цейко Czejkóról	Cejkov Cs.
I89.	I880. IX. I9.	Андрей Бачов Bacsó Елисавефа Драбант	Ошва Ósva	Olšovany Cs.
I90.	I88I. УII. 8.	Георгїй Шубец Юлїана Ильку	М.Повч	Máriapócs
I9I.	I88I. УII. 30.	Марїя Фелцан	Зарѣч	Заречье Szu.
I92.	I88I. X. I5.	Ева Скичко вдова Симеона Скурла	М.Повч	Máriapócs
I93.	I882. IУ. 27.	Іоанн Кошкочак Марїя Шолтис	Нѣр-Батор	Nyírbátor
I94.	I882. УIII. 26.	Анна Маханац	Бедевля	Бедевля Szu.
I95.	I882. XI. I6.	Георгїй Кажимир Анна Башковскїй	Ужгород	Ужгород Szu.
I96.	I883. УIII. 25.	Михаїл Варга Марїя Юрчак	В. Лучки	Лучки Szu.
I97.	I883. УIII. 25.	Павел Ґричинец Анна Балко	"	"
I98.	I883. УIII. 26.	Андрей Янута	"	"
I99.	I884. IУ. II.	Марїя Könyü вдова Михаила Ґабор	М.Повч	Máripócs
200.	I884. УII. 30.	Анна Хома вдова Данка Савка	Вел.Лучки	Лучки Szu.

201.	1884. VIII. 27.	Марія Шершон	Вел. Давыдково	Давыдково Szu.
202.	1884. VIII. 27.	Марія Халус вдова Георгія Козар	Вел. Лучки	Лучки Szu.
203.	1884. IX. 20.	Петр Товт Елена Герурска	Шайо-Палфалва	Sajópálfalva
204.	1885. III. 14.	Ілія Величкей Варвара Тімку	М. Повч	Máriapócs
205.	1885. VIII. 24.	Василій Попович	Вел. Комяты	Комяты Szu.
206.	1885. VIII. 26.	Ева Игнат	Вел. Лучки	Лучки Szu.
207.	1885. VIII. 25.	Петр Рубіш Анна Балог	"	"
208.	1886. VIII. 24.	Василій Попович	Вел. Комят	Комяты Szu.
209.	1886. VIII. 24.	Михаил Шпак Марія Фелцак	Зарич	Заречье Szu.
210.	1886. VIII. 25.	Михаил Шпак Марія Фелцак	"	"
211.	1886. VIII. 25.	Георгій Драго Марія Рускович	Вел. Лучки Гусна	Лучки Szu. Гусный Szu.
212.	1887. VIII. 26.	Георгій Юрцо Елена Гегедыш	Кивяжд	Камянское Szu.
213.	1887. VIII. 26.	Стафан Пѣнязко Агафія Худан	"	"
214.	1888. VIII. 25.	Калина, вдова Андрея Балог	Великі Лучки	Лучки Szu.
215.	1888. VIII. 25.	Стефан Гривняк	Цейко	Cejkov Cs.
216.	1889. VIII. 25.	Іоанн Сташкович Елисавефа Гутман	Цейко	Cejkov Cs.
217.	1890. IV. 1.	Марія Чоре-	Мучонь	Mucsony
218.	1890. VII. 31.	Анна Волошін вдова Іоанна Балог	Вел. Лучки	Лучки Szu.
219.	1890. VIII. 25.	Гафа Глагола вдова Іоанна Варга	"	"
220.	1891. VIII. 25.	Василій Попович	Вел. Комяты	Комяты Szu.

221.	1892. VII. 9.	Михаил Томаш Варвара Павлю	М.Повч	Máriapócs
222.	1892. VIII. 25.	Димитрій Рубъш	Вел.Лучки	Лучки Szu.
223.	1892. VIII. 25.	Михаил Рубіш Гафія Цифра	"	" Szu.
224.	1892. IX. 6.	Марія Бандор	Цейко	Cejkov Cs.
225.	1892. X. 13.	Карл Мадяр Анна Антоній	Хуст	Хуст Szu.
226.	1893. XII. 20.	Георгій Прекуп Іоанна Югас	М. Повч	Máriapócs
227.	1894. VII. 31.	Елена Цобулич	Давыдково	Давыдково Szu.
228.	1894. VII. 31.	Петр Рубиш	Вел. Лучки	Лучки Szu.
229.	1894. VIII. 25.	Іоанн Хаданъй	Йестребь	Zemplinske Jastrabie Cs.
230.	1894. X. 12.	вдова Андрея Тимков	Шайо-Палфалва	Sajópálfalva
231.	1895. VIII. 26.	Іоанн Стебляк Марія Балог	В. Лучки	Лучки Szu.
232.	1895. XII. 11.	Анна Лисичка	Иршава	Иршава Szu.
233.	1895. XII. 12.	Андрей Томка	М.Повч	Máriapócs
234.	1896. VII. 29.	Георгій Мигалинк	Вел.Лучки	Лучки Szu.
235.	1896. VIII. 27.	Варвара Лендьел вдова Павла Очкай	Мукачево	Мукачево Szu.
236.	1896. IX. 7.	Михаила Чербак Варвара Куруц	Тиса-Еслар	Tiszaeszlár
237.	1896. X. 18.	Іоанн Риню	М.Повч	Máriapócs
238.	1897. VIII. 24.	Іоанн Цабаи Марія Дулински Костьо	Цейко	Cejkov Cs.
239.	1898. XII. 10.	вдова Георгія Чех	М.Повч	Máriapócs
240.	1899. VIII. 25.	Марія Бабінец	Порубка Ung m.	Porúbka Cs.
241.	1899. XI. 25.	Варвара Беницкій вдова Михаила Мадяровіч	М.Повч	Máriapócs
242.	1899. XII. 14.	Григорій Вархола Марія Рыба	Краснобpод	Krásny Brod Cs.

243.	I900. У. 6.	Григорій Шайтош Марія Мункачій	Фабіянгаза	Fábiánháza
244.	I900. УІ. I3.	Іоанн Попович	М.Повч	Máriapócs
245.	I900. УІІІ. 27.	Андрей Олекса	Нър-Чаголь	Nyírcsaholy
246.	I900. IX. 27.	Поланя Йакаб вдова Георгія Лопойда	Надь-Добош	Nagydobos
247.	I90I. УІ. 3I.	Марія-Шелько Петро Брижак	В. Лучки	Лучки Szu.
248.	I90I. УІІІ. 27.	Марія Тинковскій вдова Іоанна Добіяш	Поростово	Поростово Szu.
249.	I90I. УІІІ. 27.	вдова Георгія Сидун	Вел.Лучки	Лучки Szu.
250.	I90I. X. I4.	Анна Козак вдова Михаила Жаданъй		
25I.	I90I. X. I4.	Михаил Гамаш	Гунковцы	Hońkovce Cs.
252.	I902. УІІІ. 28.	Георгій Драг Анна Рубиш	В. Лучки	Лучки Szu.
253.	I902. УІІІ. 28.	Марія Василька вдова Михаила Варга	"	"
254.	I902. X. I.	Елисавет Соданскій вдова Павла Очкаи	Мункачево	Мукачево Szu.
255.	I902. X. I4.	Іоан Лупкович	Колбасов	Kolbasov Cs.
256.	I902. XI. II.	Петр Павлю	М.Повч	Máriapócs
257.	I902. XII. I.	Марія Герман жона Николая Верньеи	Нър-Чаголь	Nyírcsaholy
258.	I902. XII. 27.	Варвара Ветшеő вдова Георгія Вайда	М.Повч	Máriapócs
259.	I903. УІ. I0.	Василій Брехличук Олена Ардан	Касова Поляна	Косовская Поляна Szu.
260.	I903. УІІІ. 27.	Михаил Вайнагій	Бедевля	Бедевля
26I.	I903. XI. I6.	Ладислав Дудаш	М.Повч	Máriapócs
262.	I904. УІІІ. 2.	Марія Волошка	Лагово Beregszőlős	Лохово Szu.

263.	I904. VIII. 27.	Іоанн Драг /Водрѣки/	В. Лучки	Лучки Szu.
264.	I904. VIII. 27.	Іоанн Фекете	Фалучка	Hačava Cs.
265.	I904. VIII. 27.	Николай Исак	Задня	Приборжавское Szu.
266.	I904. X. I4.	Марія Стефан	Горяны Techna	Dvorianky Cs.
267.	I905. IУ. 6.	Ладислав Бадуцкій	Ярми	Jármi
268.	I905.	Иван Лївдур	В. Лучки	Лучки Szu.
269.		Олена Глаѓола вдова Михаила Гунтинович	"	"
270.	I905.	Олена Кека вдова Михаила Лопойда	Русково Orosztelek	Русское Szu.
27I.	I905.	Марія Балог, вдова Іоанна Ґагода	В. Лучки	Лучки Szu.
272.	I905.	Иван Рубиш	В. Лучки	Лучки Szu.
273.	I905.	Аксенія, Параска и Олена Мѣкѣтьук	Косо-Поляна	Косовская Поляна Szu.
274.	I906.	Михаил Чегиль	Вел.Комяты	Комяты Szu.
275.	I906.	вдова Михаила Тударчик	Рокос	Рокосово Szu.
276.	I906.	Георгій Шестак-Балог	В. Лучки	Лучки Szu.
277.	I906.	Ладислав Кіш	М.Повч	Máriapócs
278.	I906.	Іоанн Ленґьел	Ардангаза	Ардановo Szu.
279.	I906.	Іоанн Буско	Ґрибов	Gribov Cs.
280.	I907.	Елена Кека вдова Михаила Лопойда	Оростелек	Русское Szu.
28I.	I907.	Міхаил Сіня	Вéче	Vojčice Cs.
282.	I907.	Михаил Шемутко /Ґормаґь/	Русковц	Русское Szu.
283.	I907.	Георгій Драго	В. Лучки	Лучки Szu.
284.	I907.	Михаил Ґабона	В.Сõллõш Сивлькш	Виноградово Szu.
285.	I908.	Марія Хилла	Сейч-Удвор Дворянки	Dvorianky Cs.

286.	I908.		Анна Алмашї	Становo	Становo Szu.
287.	I908.		Іоанн Вереш-Мѣгук	Надь-Сöллöш	
288.	I907.		Варвара Баньяцкї вдова Михаила Байус	Ґеренда	Hriadky Cs.
289.	I907.		Дмитрїй Пелешин	-	-
290.	I909.		Марїя Зейкан	Вел. Раковц	Великий Раковець Szu.
291.	I909.		Федор Ворохта	Касов-мезöв	Косовская Поляна Szu.
292.	I9I0.	УIII. 28.	Грїгорїй Лыдыр	В.Лучки	Лучки Szu.
293.	I9I0.	УIII. 28.	Иван Ласток	Зарич	Заречье Szu.
294.	I9I0.	УIII. 28.	Штефан Андрушїк	Касов-мезöв	Косовская Поляна Szu.
295.	I9II.	IУ. 5.	Федор Іванчїк	Кырыш-мезов	Ясиня Szu.
296.	I9II.	УIII. 2.	Анна Манзічен	Фелшыка-раслов	Гребля Szu.
297.	I9II.	УIII. 2.	Андрій Зан Анна Федя	Мадяр-Комят	Комяты Szu.
298.	I9II.	УIII. 28.	Васїль Меденцій	Бенедек	Бенедиковцы Szu.
299.	I9II.	УIII. 28.	Поланя Тетзе	Нижне Бистрово	Нижний Быстрый Szu.
300.	I9II.	X. I4.	Михаил Тотг	Фелшы-жолца	Felsőzsolca
30I.	I9II.	XI. 30.	Иван Ґабораня	М.Повч	Máriapócs
302.	I9II.	УIII. 20.	Михаил Поштак	Вел. Ракоц	Великий Раковец Szu.
303.	I9I2.	УIII. 2.	Анна Брежак	Ракошино	Ракошино Szu.
304.	I9I2.	УIII. 2.	Олена Кубарич	Нересниця	Нересница Szu.
305.	I9I2.	УIII. 2.	Васіль Богович	Доробратово	Доробратово Szu.
306.	I909.		özv. Löndör Jánosné	Nagy-lucska	Лучки Szu.
307.	I909.		Szurgent Anna	Gerenda	Hriadky Cs.
308.	I909.		Gazda László	Alsóka-raszló	Заречье Szu.

309.	1909.	Várhála György	Laborcrév	Krásny Brod Cs.
310.	1909.	Matuz Erzsébet	Bunkós	Bunkovce Cs.
311.	-	Lödör György	Nagylucska	Лучки Szu.
312.	-	Papp Gábor	Tasnád-szilvás	Silvaș R.
313.	1913.	Sztaninecz László	Drágabád-falva	Доробратово Szu.
314.	1914. VIII. 2.	Nahái Mária	Sajópál-falva	Sajópálfalva
315.	1914. VIII. 2.	Lukaninen Agápia	Nagylucska	Лучки Szu.
316.	1914. VIII. 2.	Zajác Mária	Nagyszőlős	Виноградово Szu.
317.	1915. II. 7.	Marusán Gergely	Nyírcsá-szári	Nyírcsászári
318.	1916. IV. 7.	Szabó János	Ördögvágás	Porúbka Cs.
319.	1916. VI. 7.	Repela Anna	Hajdúdorog	Hajdúdorog
320.	1916. IX. 23.	Kovács János	Ung megye	
321.	1916. X. 3.	Hriny Anna	Szécsudvar	Dvorianky Cs.
322.	1916. X. 3.	Krecsmár József Stefán Mária	"	"
323.	1916. XII. 28.	Kosztovics Miklós	Kökényes	Ternovo Szu.
324.	1917. V. 2.	Horváth Ilona	Ökörmező	Межгорье Szu.
325.	1917. VII. 8.	Barzul Ilona	Rakasz	Рокосово Szu.
326.	1917. VIII. 13.	Popovics János	Drágabárd-falva	Доробратово Szu.
327.	1917. VIII. 13.	Pleszkács András	Medence	Медяница Szu.
328.	1917. VIII. 14.	Lengyel András	Hátmeg	Загатье Szu.
329.	1917. VIII. 14.	Geletej Mária	Drágabárd-falva	Доробратово Szu.
330.	1917. VIII. 14.	Sejko Pelagia	Nagylucska	Лучки Szu.
331.	1917. IX. 29.	Nebesznik Anna	Koromlak	Коромля Szu.
332.	1917. IX. 29.	Koszik Erzsébet	"	"
333.	1917. IX. 30.	Mihálko János	Nyíresháza	Нересница
334.	1917. XI. 8.	Daszilyák Katalin	Kótaj	Kótaj
335.	1917. VIII. 18.	Malánka János	Zádnya	Приборжавское Szu.

336.	1917. VIII. 12.	Gerevics János	Drágabárd-falva	Доробратово Szu.
337.	1918. VIII. 12.	Tverdöj Anna	Kohány	Kochanovce → Sečovce Cs.
338.	1918. VIII. 12.	Molanka János	Zádnya	Приборжавское Szu.
339.	1918. VIII. 18.	Kiss Mihály	Magyarkomját	Комяты Szu.
340.	1918. VIII. 12.	Tamás Anna	Kohány	Kochanovce → Sečovce Cs.
341.	1918. VIII. 12.	Sáfár László Balog Mária	Nagylucska	Лучки Szu.
342.	1918. VIII. 12.	Szveskó Mária	Felsőkaraszló	Гребля Szu.
343.	1918. IX.	Ferenc Sándor	Kula	Kula Ju.
344.	1920. VIII. 20.	Csapár Sándorné	Máriapócs	Máriapócs
345.	1920. XI. 10.	özv. Juhász Györgyné	"	"
346.	1921. III. 5.	Leveleki Mihály	Nyírbátor	Nyírbátor

Udvari István

A CSEPEL VAS- ÉS FÉMMŰVEK VÁGÁNYAINAK ELNEVEZÉSEI

A Csepel Vas- és Fémművek rövid története

A magyar ipart 1848-49 előtt a manufaktúrák jellemezték. A forradalom és szabadságharc meggyorsította a tőkés termelés kibontakozását. Egy falusi zsidó pipakészítő kisiparos fia, Weiss B. Adolf 1852-ben a fővárosba jött, hamarosan ismert terménykereskedő lett, majd az Első Budapesti Gőzmalom RT alapítói között találjuk. Testvére, Wiess B. Arnold az Erzsébet Gőzmalom létesítésében vett részt. Idősebb fia, Berthold, a Károly Gőzmalom alapító részvényese lett. 1857-ben született Pesten kisebbik fia, Weiss Manfréd, aki miután elvégezte a kereskedelmi akadémiát, Németországban dolgozott egy kereskedelmi cégnél. A két testvér engedélyért folyamodott a hatóságokhoz, hogy a IX. kerületi Soroksári út bal oldalán, a Közvágóhíd és a töltés között konzervgyárat létesítsenek.

1882-ben az engedély birtokában indult meg a IX. Máriássy u. 1. telepen az akkor még kicsiny "Weisz Berthold és Manfréd Első Magyar Konzervgyára". Csupán néhány munkást foglalkoztattak. Kezdettől fogva hadi szállítással foglalkoztak. A honvédség részére gyártottak konzerveket, 1889-től ércárut. A konzervgyárat átállították töltényhüvely- és tárgyártásra, Manlicher-töltények számára. 50-60 munkás dolgozott a gyárban. Weiss Manfréd osztrák felesége helyet biztosított számára a Magyar Ipari és Kereskedelmi Bank igazgatóságában.

1890-ben a gyárban robbanás történt, ezért kevésbé lakott helyre települt át, a Csepel szigetre. A János legelőn 5 holdas területen itt, favázas épületben kilőtt töltényhüvelyek felújításával foglalkoztak. 1892-től 30-40 férfi és 100-110 nő kereste ebben a gyárban a kenyerét. Sikerült megnyerniök az állam támogatását. 15-20%-os haszonnal dolgoztak. 1896 novemberében Weiss Berthold kivált a cégből. 1896-ban Weiss Manfréd fémművet, olvasztót, rafináló üzemet, sárga- és vörösrézlemez-hengerdét, csőhengerművet, csőhúzót üzemeltetett. A lőszergyártást rézhúzó, öntő és fémhengermű szolgálta. Nagyszerű összeköttetései és a gyár egyre növekvő hírneve folytán nyolc évre előre kaptak katonai megrendelést. Weiss Manfréd részt vett más vállalatok alapításában is. A gyár vetélkedett Diósgyőrrel, mint a Monarchia egyik fő hadiszállítója. Kapcsolatai révén a Gyáriparosok Országos Szervezete javasolta, hogy a magánipar állítsa elő a hadsereg szükségletének zömét. A gyár a hadsereg részére tábori sütőkemencéket szállított. Az orosz-japán háborúban a Weiss Manfréd-gyár fegyvereivel győztek a japánok.

Weiss Manfréd mindkét fia a mérnöki pályát választotta. Ők indították meg a hazai repülőgépgyártás. 1911-ben megépült az Új Acélmű. A termelés meghaladta az egész hazai szükségletet. 1920-ban 28 ezer munkás 120 gyárépületben dolgozott Csepelen, ámbár 1919-ben a románok kirabolták a hatalmas üzemet. A békeszerződés értelmében magánszemély nem gyárthatott hadianyagot, ezért formailag bérbe adta a gyárat az államnak és átálltak tejeskannák és más egyéb kisebb-nagyobb

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.12

cikkek tömeggyártására. A töltények előállítására készült gépeken mezőgazdasági kisgépeket állítottak elő, a gyűszűtől, a ruhakapcsolótól, egészségügyi cikkektől kezdve a zománc fürdőkádig, mindenfélét gyártottak. A belföldi szállítás 60%-a a Weiss Manfréd Műveké lett. Különleges katonai cikkeket, kerékpárt állítanak elő a Steyr-Daimler-Puch művekkel szerződve. A huszas években autógyártást is kezdeményeztek. Német szabadalommal varrógépeket készítettek. Kartell-megállapodásra jutottak a Rimamurányi Vasművel, a Magyar Rézhengerművel stb.

Dolgoztak az 1929-es világválság idején. Megalakult a Weisz Manfréd Repülőgép és Motorgyár RT. A harmincas évek konjunktúrája idején beindult a lőszergyártás. A Vadásztölténygyár szállítójaként páncél- és "Turán" típusú harckocsigyártás, Zrínyi-lövegek előállítása adott sok munkásnak kenyeret. Megépült a Csepeli Alumíniumgyár. Benne elektrolízissel foglalkoztak. 1935-ben beindult az ásványolajfinomító. 1937-ben fogtak motorkerékpárgyártásba. A Balkánra és a Közel-Keletre fémet vittek ki. 1938 után egy részleg töltényhüvelyeket készített. 1940-ben új alumíniumkemence kezdte meg működését. 1942-ben megépült a Dunai Repülőgépgyár. Ekkor már Németországban alig tudtak termelni. A munka java itt folyt.

1940-ben a honvédségnek szállítanak. A háborús viszonyok miatt a kőbányai sörpincékben folytatták a munkát. A gépeket odaszállították. A fasiszták a Weiss-család több tagját elfogták és elhurcolták. Chorin Ferencet, a családi vállalat képviselőjét a bécsi internáló táborból hozták vissza és kényszerítették, hogy írja alá a "szerződést", amely szerint huszonöt évre átengedi a német SS-nek a gyárat, 5% kezelési költség fejében. Ennek ellenében a Weiss-család tagjai elutazhattak külföldre: Svájcba, Portugáliába.

A háború alatt a gépek és az épületek nagy része elpusztult. 1946-ban az egész állami tulajdonba került. A Weiss-családra, különösen Weiss Alizra nagy szeretettel emlékeznek a vállalat dolgozói. Leleményességüket, takarékosságukat, munkaszeretetüket, emberségüket dicsérik. A Wiess Manfréd gyár WM jelét Cs-vel kiegészítve, W-ből V-t alkotva a Csepel Vas- és Fémművek némileg hasonló rövidítést alkalmaz a régi jelre, mert a külföld csak ezzel a jellel ellátott árut fogad el a gyártól ma is, mert azt hiszik, ez biztosítja a minőséget.

A gyári vasútvonalak

A gyáróriás vasúthálózata 1911-től épült. Ezt az első vonalat a Martin üzem és a Hengerműi között létesítették, keskeny nyomtávú pályán, gőzmozdonyokkal. Kezdettől fogva biztosították a csepeli HÉV-vel a kapcsolatot. 1912-ben a gyár főkapuja mellett leágazást készítettek.

Elsősorban a szénszállítás érdekében hozták létre a rendező pályaudvart három vágánnyal. A vasúti bejárat a gyártelep északkeleti sarkán nyílt meg. Napi 120-150 vagonnyi forgalmat bonyolított le. 1920-ban a Weiss Manfréd gyár külön kikötőt épített a Duna partján. Itt rakták be a gyár készít-

ményeit, elsősorban a hadianyagot, fegyvereket. Olcsóbb és kényelmesebb volt a vízi szállítás. A gyár főútvonala északdél irányban épült. Mára kilenc vágányos rendező pályaudvar bonyolítja le a megnövekedett forgalmat. Alrendező pályaudvart is építettek. A forgalom napi 900 vasúti kocsi, Dieselvontatókkal. A gyári vasútvonal összesen mintegy 52 km hosszú! Ezért az üzemben forgalmi jelzők és egyéb vasúti tartozékok is működnek. Több csonkavágányt is találunk a gyár területén. A nagy terheltség miatt deltavágányok is szükségessé váltak. Kitérőkkel is biztosítják a zavartalan közlekedést. Az egyes vágányokon kívül könyökvágányokat alakítottak ki. Ez utóbbi szakkifejezést a gyárban találták ki, a MÁV-nál nem használatos! A vágány sajátos alakja adta az okot erre a névadásra. Az egyes gyárrészek között a szállítások lebonyolítása érdekében létesítették a -- szintén helyi ötletből elnevezett -- összekötő vágányokat.

A MÁV egyértelmű utasításban szabályozza a vágányok elnevezését. Római számokat kell alkalmazni. Az első az állomáshoz legközelebb eső vágány. Az azzal párhuzamosan elhelyezkedő vágányok növekvő sorrendben kapják a számozásukat. Egyes esetekben arab számjelzést is engedélyeznek, külön indokolt kérésre.

Ezen a gyári területen azonban olyan sűrű és kusza a vasúthálózat, hogy ezt az előírást nem lehetett követni a legjobb szándék ellenére sem. A hivatalos vágányelnevezéseket itt részben a vágány jellege, részben a helye, célja határozta meg. Ezeket látható élvezettel a gyár dolgozói között szóbeszéddel megformálódott, "maguktól" kialakult nevekből avatták hivatalossá. Az eljárás úgy ment végbe, hogy a vágányelnevezések bekerültek a nyilvántartásba, ráírták őket a gyári vasútvonaltérképre. Ennek köszönhető, hogy a hivatalos és nem hivatalos vágányelnevezések között alig van különbség. Legtöbbször rövidüléssel képzik a megváltozott hivatalos nevekből a népi elnevezést -- ha egyáltalán megváltoztatják azt. Ezekben az esetekben sem idegen a dolgozóktól a hivatalos elnevezés. Némi büszkeséggel emlegetik, hogy ilyen gazdag névanyagot alkottak a gyárban, a munkásoknak is van képzelőerejük.

1986 tavaszán a Történelmi Társulat Csepelt bemutató kirándulásán, a Helytörténeti Múzeumban, a gyárat is bemutató tárlókban fedeztem fel néhány érdekes, addig számomra ismeretlen megjelölést. Elmondták, hogy a gyár területén sok ilyen elnevezés él. Oda azonban csak a Magyar Nyelvtudányi Intézet hivatalos támogatásával jutottam be. Ezt Balogh Lajos tanár úr ajánlatára kaptam meg. Így 1986 nyarán bemehettem az Ipari Központba. Adatközlőim rendkívül készségesen, örömmel álltak az ügy rendelkezésére. Szívesen emlékeztek a gyár múltjára és egymással versengve mondták az érdekesnél érdekesebb adatokat. Idősebbek és középkorúak voltak közöttük, de valamennyien a gyár régi dolgozói közül kerültek ki, jól ismerték a gyárat és közeli kapcsolatban álltak a fizikai munkásokkal. Ugyanis adatközlőim mindegyike főiskolát vagy egyetemet végzett. Munkámat nehezítette, hogy nem közlekedhettem szabadon az üzem területén a balesetveszély miatt.

Mégis váratlanul gazdag gyűjteményre bukkantam. A vágánytérkép már a mondott gyűjtés eredménye.

A vágányokra vonatkozó irodalmat dr. Szegedi Mihály jogász volt szíves megadni a MÁV vezérigazgatóságon. A Csepel Vas- és Fémművek vágányelnevezéseivel nem foglalkoztak eddig. Az az eltérés a MÁV-nál tapasztaltaktól, hogy itt a hivatalos és a nem hivatalos elnevezések között -- mint azt dolgozatomban bemutatom -- kisebb a különbség. Természetesen ezeknek a neveknek megvan a maguk Csepel Vas- és Fémművekre vonatkozó összetéveszthetetlen jellegzetességük.

A földrajzi nevekhez hasonlóan a vágánynevek is őrzik a múltat: ma már nem létező gyárak, termékek, gépek, épületek kelnek életre említésükkor. Az adattár összeállításakor mégsem követhettem teljesen a földrajzi neveknél megszokott eljárást. A térképen a számozást nem végezhettem el a földrajzi nevekre bevált módon. 1. A balról jobbra és észak-dél irányú sorszámozás elvégzése is súlyos nehézségeket okozott volna a kacskaringós, hosszú vágányokon. 2. Az elnevezések egyes csomópontok köré tömbösödnek. Teljesen áttekinthetelenné vált volna az anyag, ha a megszokott, "szabályszerű" számozást alkalmaztam volna. Mentségemre szolgáljon, hogy ez a számozási rendszer nem a vágányelnevezésekre készült, így használata a vágányok elnevezésére nem adhat kötelező utasítást.

A gyűjtést a földrajzi neveknél alkalmazott gyűjtőívekhez hasonlóan összeállított ívek segítségével végeztem. Először a gyűjtés helye és időpontja került feljegyzésre. Erre a kérdésre csaknem azonos a válasz minden esetben. A Csepel Vas- és Fémművekben, 1986 nyarán történt, egymáshoz közeli keltezésekkel. Az adatközlő személyi adatai után a vágány sorszáma, majd hivatalos neve következett. Ezután megtudakoltam, hogy milyen célt szolgál ez a vágány. Mi volt a megfelelő üzemrész rendeltetése A dolgozók nyelvhasználatában szokásos elnevezések felől érdeklődtem, megjegyezve azt, ha a hivatalos nevet egyáltalán nem vagy csak ritkán használják. Fűződik-e az üzemrész elnevezéséhez valamilyen esemény, hagyomány, szólás, babona, stb., valamint névmagyarázat -- szól a hatodik kérdés. Az erre adott válaszokból vázlatosan szinte az egész üzem története kirajzolódott! A vasútnál használatos berendezési tárgyak és ezek alkalmazása felől érdeklődtem a továbbiakban. Végül a földrajzi névgyűjtésben szokásos kérdést tettem fel: a vágány neve a hol, honnan, hová kérdésre hogyan hangzik? Értelemszerűen minden esetben a síkbeli ra-/re-, -on/-en/-ön, -ról/-ről ragokkal élnek. Ezeknek a ragoknak a vágánynevek rövidült változatainak használata során döntő megkülönböztető szerepük van! Például innen is lehet tudni a szöveg- összefüggésből kiragadva, hogy a Disznóól vágányról, nem pedig a Disznóólról, illetőleg a Téglagyári vágányról, nem pedig a Téglagyárról van szó. A "vágány" megjelölést ugyanis előszeretettel hagyják el a mindennapos beszédhelyzetekben. Ekkor "Téglagyárba" jelentésétől megkülönbözteti a rag, a "Téglagyárra" vágánynév helyragos irányt jelölő alakja.

A 137 vágánynak 332 elnevezését gyűjtöttem össze. Ebben a térképen szereplő írott I., II. stb. számokkal jelzett

hivatalos névtől eltérőnek tekintettem az első, második vagy egy, kettő, stb. népi elnevezést, hiszen már ebből a megjegyzésből is kitűnik, hogy milyen sokféleképpen lehet értelmezni, vagyis kimondani a hivatalos neveket. Eszerint egy-egy elnevezés hivatalos változatára átlagban 2--4 ragadványnév jut. A hivatalos és a ragadványnév csak három esetben teljesen eltérő. Ezek a hivatalos név adásakor már ismeretesek voltak, nyilván eufemisztikus célzattal nem kerültek rá a hivatalos nevek listájára. Egyébként a hivatalos nevek rövidülésével, mindössze 11 esetben rövidüléssel és toldalékolással alakították ki a ragadványneveket. A 11 esetből az előbb említett eufémizmus miatt elhagyott név került elő ismét két esetben, tehát csak 9 a valódi toldalékok száma. Ezeket tekinthetjük a hivatalos nevek megalkotása utáni újabb képződményeknek. A többi ragadványnév másodlagos jellegű, hiszen az eredeti ragadványnevek alapján készültek a hivatalos nevek. Ezért a dolgozat végén, a rendszerezés során nem különítettem el a hivatalos nevektől a ragadványneveket.

Az Adattárban csupa nagybetűvel írtam először a vágány hivatalos nevét a hol, honnan, hová kérdésre adott válasz ragjaival kiegészítve. Utána a kérdőíven követett sorrend szerint a vágány régi és mai rendeltetését írtam le. Ha még ezek után is szükségesnek mutatkozott, akkor részletesebb névmagyarázatot adtam a gyűjtöttek alapján. A népi elnevezést is csupa nagybetűvel és a megfelelő helyragokkal ellátva közöltem. Ha több is akadt, akkor természetesen valamennyit felsoroltam. A MÁV-nál alkalmazott hasonló szokásokra, jelzésekre minden esetben ugyancsak utaltam. A meghagyott eredeti sorszámozás előnye itt is megmutatkozott, mert hiszen egyetlen csokorban tárgyalhattam az azonos üzemekhez vezető, azokat kiszolgáló vágányokat. Ez nemcsak rövidítette a munkát, de nagyban növelte az áttekinthetőségét is.

ADATTÁR

1. NÉGYES KAPU CSONKA, NÉGYES KAPU CSONKA VÁGÁNY -ra, -n, -ról, -ra, -on, -ról. Ez a IV. számú kapunál húzódó csonka vágány.

2. PALÁNK VÁGÁNY, PALÁNK -ra, -on, -ról. Régebben itt volt az üzem kerítése.

3. ACÉLMŰ FŐVÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ebből indulnak ki az Acélműben haladó vágányok. Ez a MÁV-nál szokásos név átvétele.

4. GYEPSORI VÁGÁNY, GYEPSOR -ra, -on, -ról. Ma már nem létező gyepsor emlékét őrzi. Leggyakrabban: KURVÁK VÁGÁNYA, KUPLERÁJ VÁGÁNY -ra, -n, -ról, -ra, -on, -ról. Minden humoros töltés nélkül. Ezen a helyen ugyanis 1947-48-ig több kis nyilvánosház működött. Ekkor lebontották -- teszik hozzá adatközlőim némi rosszallással. A Csőgyár megépítésekor helyezték kintebbre a gyár kerítését, és újabb vágányokat is építettek.

5. KÖNYÖK VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Az 5a, b, c, d olyan "mint az emberi könyök, ha behajlik". Ez a területrész u-

gyanis rendező pályaudvarként működik. A "könyökök" arra szolgálnak, hogy a kocsik rendezésekor ne kelljen minden alkalommal elmenni a vágány távoli végére. Ezt a "könyök" nevet itt találták ki, a MÁV-nál nem használatos. Roppant büszkék is rá éppen ezért.

6. Tervezett, de még el nem készült vágány számára tartják fönn ezt a sorszámot.

7. CSŐGYÁR V. SZÁMÚ CSONKA -ra, -n, -ról. A Csőgyárba menő vágány. Gyakorlatban is használatos elnevezés. A tervek szerint meg fog szűnni. A Csőgyár négy vágányát általában így emlegetik: CSŐ EGY, CSŐ KETTŐ, CSŐ HÁROM, CSŐ NÉGY -re, -en, -ről/-ra, -on, -ról. CSŐGYÁR EGY, CSŐGYÁR KETTŐ, CSŐGYÁR HÁROM, CSŐGYÁR NÉGY -re, -en, -ről/-ra, -on, -ról.

8--21. ACÉLMŰ I. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ II. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ IV. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ V. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ VI. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ VII. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ VIII. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ IX. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ X. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ XI. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ XIII. SZÁMÚ VÁGÁNY, ACÉLMŰ XIV. SZÁMÚ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A hármas számú vágányt kiselejtezték, 1972-ben már megszűnt. Volt ACÉLMŰ XII. SZÁMÚ VÁGÁNY is, de ebből lett a VASÖNTŐ XII. Mindennapos név: ACÉL EGY, ACÉL KETTŐ, ACÉL NÉGY, ACÉL ÖT, ACÉL HAT, ACÉL HÉT, ACÉL NYOLC, ACÉL KILENC, ACÉL TIZ, ACÉL TIZENEGY, ACÉL TIZENHÁROM, ACÉL TIZENNÉGY -re, -en, -ről/-ra, -on, -ról. Gyakori még: ACÉL EGYES, ACÉL KETTES, ACÉL NÉGYES, ACÉL ÖTÖS, ACÉL HATOS, ACÉL HETES, ACÉL NYOLCAS, ACÉL KILENCES, ACÉL TIZES, ACÉL TIZENEGYES, ACÉL TIZENHÁRMAS, ACÉL TIZENNÉGYES -re, -en, -ről /-ra, -on, -ról. A kiselejtezett hármas számú és a Vasöntőhöz került tizenkettes számú vágányt a 10. és a 19. sorszám hiánya jelzi a térképen. Már az ábrán sem szerepelnek! A 8--21. vágány szolgálja ki az Acélművet.

22--26. VASÖNTŐ X. SZÁMÚ VÁGÁNY, VASÖNTŐ XI. SZÁMÚ VÁGÁNY, VASÖNTŐ XII. SZÁMÚ VÁGÁNY, VASÖNTŐ XIV. SZÁMÚ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Népi elnevezések: VASÖNTŐ TÍZ, VASÖNTŐ TIZENEGY, VASÖNTŐ TIZENKETTŐ, VASÖNTŐ TIZENNÉGY -re, -(e)n, -ről. Ritkábban népi elnevezéssel: VAS TÍZ, VAS TIZENEGY, VAS TIZENKETTŐ, VAS TIZENNÉGY -re, -(e)n, -ről. Legtöbbször azonban így nevezik: ÖNTŐDE TÍZ, ÖNTŐDE TIZENEGY, ÖNTŐDE TIZENKETTŐ, ÖNTŐDE TIZENNÉGY -re, -(e)n, -ről. Annak, hogy a tíznél kezdik a számozást, történeti okai vannak. Ugyanis a 17. és 22. sorszámozású vágány össze volt kötve. Ez az egykori összekötő vágány volt az ACÉLMŰ TIZES. Ha már volt tizes -- gondolták --, legyen a következő a tizenegyes. Minthogy a Vasöntő 24. és 26. ponttal jelölt vágánya között helyezkedik el az Acélműhöz tartozó 20. pont, vagyis az Acélmű XIII. számú vágánya, ezért a Vasöntőben kihagyták azt a sorszámot a vágányok jelölésekor. Egyúttal a térképen átugrották a 25. sorszámot is. Ezek a vágányok szolgálják ki a Vasöntőt, de most egyáltalán nem használják, csak az Acélmű részén. A vágányokon homokhegy található. Ott szárítják az öntődei homokot.

27. POSZTÓGYÁRI SZEGDARU -ra, -n, -ról. Az itt szereplő SZEG-nek semmi köze sincsen a szöghöz, de még az "alszeg", "felszeg" kifejezésben szereplő "szeg"-hez sem! A megszűnt

Szerszámgépgyár rövidítése akart lenni. Ugyanis a Szerszámgépgyárban (röviden Gépgyárban) volt itt egy daru és a Szerszámgépgyárnak ehhez a darujához ment ez a vágány. A daru azóta megszűnt, de az elnvezés megmaradt. Népi elnevezés: POSZTÓGYÁRI VÁGÁNY -hoz, -on, -ról.

27.a. POSZTÓGYÁRI DELTA -ra, -n, -ról. A MÁV alőírása szerint itt fordítják meg a vonatokat, azért, hogy a kerekek szabályosan, egyformán álljanak. A gyár egész területén ez az egyetlen ilyen fordító sín, ezért általános a rövid alakú elnevezés: DELTA -ra, -n, -ról.

27.b. POSZTÓGYÁRI ÖSSZEKÖTŐ -re, -n, -ről. A sín formájáról. Népi elnevezés: POSZTÓGYÁRI EGYENES -re, -en, -ről. A Posztógyár területén haladó ilyen alakú sín. Megjegyzésre méltó, hogy a Posztógyárban nem mondják hozzá, hogy "Posztógyári", csak így nevezik röviden, hogy EGYENES -re, -en, -ről. A vágány szót is rendszerint elhagyják.

27.c-d. POSZTÓGYÁRI SZENES I.-II. Valaha ezeken a vágányokon ugyanis szenet raktak. Népi elnevezése az egész gyár területén POSZTÓGYÁR EGY, POSZTÓGYÁR KETTŐ -re, -(e)n, -ről. A "szenes" nem szerepel a népi elnevezésben. A Posztógyár dolgozói még rövidebben nevezik: EGY, KETTŐ -re, -(e)n, ről.

28. BOGNÁR VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezen a helyen állt a bognárműhely. Most is van itt műhely, de nem faipari munkát végeznek benne. A népi elnevezés ritkán mondja a vágány szót, legtöbbször a gyár dolgozói így mondják: BOGNÁR -ra, -on, -ról. Ez a vágány ma használaton kívül van. A 29-30-as sorszámra terveztek valamiféle vágányt, de még nincsen kész. A sorszámokat azért fenntartják a készülő vágányoknak.

31. EG-DARU- KERÉKPÁRGYÁR -ra, -on, -ról. Három részből áll az elnevezés. Az első: EG. Ez az Egyedi Gépgyár rövidítése. Ennek a használatában áll ez a vágány. Az elnevezés második része, a daru arra utal, hogy az Egyedi Gépgyár a nagysúlyú anyagokat rakja be, ezen a sínen és ehhez a munkához emelődarut kell használnia. A szó harmadik része, a Kerékpárgyár új keletű. Azért egészítették ki vele az EG—DARU elnevezést, mert újabban ott rakja be a Kerékpárgyár a kerékpárjait. Fontos az elnevezése, mert az fizet a CSESZÜ (Csepeli Erőmű és Szolgáltató Vállalat)-nak, aki használja. A CSESZÜ valójában csak az 1970-es évekig létezett, de a köztudatban erősen él a neve. Most Hőerőmű és Szolgáltatási Vállalat, sőt HŐERŐMŰ ÉS SZOLGÁLTATÁSI KÖZÖS VÁLLALAT (CSMHSZKV) a hivatalos neve, tehát CSEPEL MŰVEK HŐERŐMŰ ÉS SZOLGÁLTATÁSI KÖZÖS VÁLLALAT. Ez a hosszú nevű vállalat ügyel a gyáróriás útjaira, vágányaira, villamos hálózatára.

32.a-b. KÖZPONTI ÚTI DÉL--ÉSZAK -re/-ra, -en/-on, -ről/-ról. Az üzem közepén haladó vágány. Nem mondják a köznapi szóhasználatban a "vágány"-t. Sőt, még az égtáj elnevezése sem él a népi megjelölésben. Egyetlen vágány két része, csak pénzügyi okok miatt kellett két részre bontani a hivatalos elnevezésben.

33. Tervezett, de el nem készült vágány sorszáma.

34. ELEKTRÓDA CSONKA VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Régebben ott volt az Elektródagyár, de most Móron gyártják az elektródákat, innen az Elektródagyár elköltözött. Népi elnevezés: E-

LEKTRÓDA CSONKA -ra, -n, -ról.

35. LEMEZRAKTÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ma is ott található a Lemezraktár. Népi elnevezése ugyanez!

36. ERŐMŰ FŐVÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ez az Erőmű központi vágánya. Népi elnevezése ugyanez.

36.a. ERŐMŰ MEGELŐZŐ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Az Erőműben arra használják, hogy ha az Erőmű fővágányán már áll valamilyen vasúti szerelvény, akkor ennek a vágánynak a segítségével azt meg lehet előzni. Az Erőműnél használatos elnevezése: MEGELŐZŐ VÁGÁNY -ra, -on, -ról.

36. b. KÉV VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Régen itt dolgozott a metró, még építésvezetőségük is üzemelt itt. Ezen a vágányon anyagot szállítottak a részükre. Ma már megszűnt itt a KÉV.

37. TEKERCSELŐ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A ma már nem létező TEKERCSELŐ ÜZEM területén halad.

38. "C" KAZÁNHÁZI PERNYÉS -re, -en, -ről. Az Erőmű területén a Főépületen kívül kazánházak vannak. Ezeket a megépítés sorrendjében abécé rendben nevezték el: A, B, C kazánháznak. Valaha sok pernye volt, amit a gumigyártáshoz használtak, ha leülepedett, festékgyártáshoz is alkalmas volt. Minthogy ma már pernye nincsen, ezért a köznapi beszédben ennek a vágánynak a nevéből is eltűnt ez a megjelölés. Népi elnevezés: C KAZÁNHÁZ -ra, -on, -ról. Ez a vágánynév.

39. "B" KAZÁNHÁZI SALAKOS -ra, -on, -ról. Népi elnevezés az üzem dolgozói körében: B KAZÁNHÁZI VÁGÁNY, B KAZÁNHÁZ -ra, -on, -ról.

40. TURBINA GÉPRÉSZES -re, -en, -ről. Itt a műhelyben, a gépházban rakják össze a turbinákat. Népi elnevezés: TURBINA VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Több turbina nincsen az egész üzemben.

41. "A" KAZÁNHÁZI FÉSZER -re, -en, -ről. Tetővel ellátott, nyitott szín található a vágánynál, az A Kazánház mellett, innen a vágány elnevezése. Népi elnevezés: FÉSZER VÁGÁNY, Á KAZÁNHÁZ -ra, -on, -ról.

42. SAVLEFEJTŐ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezen a vágányon rakják a kénsavat. Népi elnevezés: SAVLEFEJTŐ -re, -n, -ről.

43. REZES VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezen a vágányon rakják ki a bejövő réz legnagyobb részét. Kisebb mértékben folyik ott alumíniumberakodás is.

44--44.a. NAGYTÖMEG I., NAGYTÖMEG II. -re, -en/-n, -ről. Valaha ezen a helyen tömegcikkeket gyártottak, pl. szögeket, kapcsokat, stb. Még a Weiss Manfréd-időkben a tulajdonos dolgozóinak itt gyártott zománcedényeket, amikor általános hiány mutatkozott ebben. Most rézfinomító és előkészítő csarnok található a vágány mellett, de a vágánynév a régi gyártmányokra utal. Az élőnyelvben szereplő név: NAGYTÖMEG -re, -en, -ről, ill. NAGYTÖMEG KETTŐ -re, -n, -ről. Az utóbbinál épület van, ezért a vágányt nem használják.

45--45.a. LIZI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. LIZI CSONKA -ra, -n, -ról. Régebben és ma is elektrolízist végeznek ezen a helyen. Ennek a szónak szellemes becézett változata a népi elnevezés: LIZI -re, -n, -ről. A népi elnevezés is megkülönbözteti a LIZI CSONKÁ-t ettől.

46--47. CSŐHEGESZTŐ I.-II. -re, -en/-n, -ről. Ez a két vágány a Csőhegesztő üzem belsejében halad, erről kapta a

nevét. A mindennapi szóhasználatban: CSŐHEGESZTŐ EGY, CSŐHEGESZTŐ KETTŐ szerepel.

48--50.a. TEMETŐ I. SZÁMÚ VÁGÁNY, TEMETŐ II. SZÁMÚ VÁGÁNY, TEMETŐ III. SZÁMÚ VÁGÁNY, TEMETŐ IV. SZÁMÚ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Valaha, a háború előtt ott volt a temető, de az első világháború előtt már felszámolták. Népi elnevezés: TEMETŐ EGY, TEMETŐ KETTŐ, TEMETŐ HÁROM, TEMETŐ NÉGY -ra/-re, -on/-en/-n, -ról/-ről. Tréfás hangzású, amikor sorszám nélkül használják vágánynévként: TEMETŐ -be, -ben, -ből.

51. ÚJ CSŐGYÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A régi Csőgyári Vágány keletre volt. Erre a területre tervezte Weiss Manfréd az Acélművet. Ugyanez a népi elnevezés.

52--54. HENGERMŰ I. SZÁMÚ VÁGÁNY, HENGERMŰ II. SZÁMÚ VÁGÁNY, HENGERMŰ III. SZÁMÚ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Furcsa dolog, de itt nincsen és nem is volt sohasem Hengerműd. Valószínűleg azért kapta mégis ezt a nevet a vágány, mert innen ágazik a Hengerműd felé a sínpár. Így nevezik népi elnevezéssel: HENGERMŰ EGY, HENGERMŰ KETTŐ, HENGERMŰ HÁROM -ra/-re, -on/-en/-n, -ról/ről.

55. SZINESFÉMRAKTÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Itt van a SZINESFÉMRAKTÁR. MHSZ-től eltérően egybeírják az üzemben. Népi elnevezése megegyezik a hivatalossal.

56. CSŐHORGANYZÓ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A vágány mellett Csőhorganyzó üzem van. Népi elnevezése azonos a hivatalossal.

57-66. HONVÉD IV. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD V. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD VI. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD VII. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD VIII. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD IX. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD X. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD XI. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD XII. SZÁMÚ VÁGÁNY, HONVÉD XIII. SZÁMÚ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Népi elnevezés: HONVÉD NÉGY, HONVÉD ÖT, HONVÉD HAT, HONVÉD HÉT, HONVÉD NYOLC, HONVÉD KILENC, HONVÉD TÍZ, HONVÉD TIZENEGY, HONVÉD TIZENKETTŐ, HONVÉD TIZENHÁROM -ra/-re, -on/-en/-ön, -ról/ről. HONVÉD VIII. KITÉRŐ -re, -n, -ről. Ez a nyolcas vágányról tér el, nem vezet másik vágányhoz. Népi elnevezése: HONVÉD KITÉRŐ -re, -n, -ről. Térképen 61.a. 66.a. HONVÉD XIII.A. VÁGÁNY -ra, -ron, -ról. A HONVÉD XIII.-ból kiágazó vágány. Népi elnevezése: HONVÉD TIZENHÁROM Á -ra, -n, -ról. 62.a. HONVÉD IX. ÖSSZEKÖTŐ -re, -n, -ről. Népi elnevezése: HONVÉD KILENC ÖSSZEKÖTŐ, ÖSSZEKÖTŐ -re, -n, -ről. Ugyanis, ha valamit viszned a HONVÉD IX. VÁGÁNY-ra, akkor arra átmegy. Ez a 61.a. és a 62. vágányt köti össze. Ennek a vágánycsoportnak az elnevezése a Weiss Manfréd-idők katonai üzemére utal, -- amint valamennyi adatközlőm hangsúlyozta. A Duna feltöltött területén épültek. A 64. sorszámú vágányok helyén a Duna folyt. A feltöltés úgy történt, hogy az Erőműből salakot hordtak ide, így annak elvitelére sem volt gond és jól felhasználták az új terület kialakítására. A vágányokra rakták a hadianyagot és az egykori kikötőbe szállították. Nem tudták megmagyarázni, hogy miért kezdték a számozást a négyesnél. Feltételezhető, hogy egykor létezett az első három vágány is. Ezeken régen hadianyagot rakodtak.

67. TANK VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Amikor régen megindult az olajfűtés, akkor itt történt az olaj lefejtése. Ma már nem használatos. Népi elnevezés: megegyezik a hivatalossal.

68--69. Még meg nem épült vágányok számára fentartott sorszámok.

70--71. SZÉNTÉR I. VÁGÁNY, SZÉNTÉR II. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Régen itt nagy széntelep terült el. Ma már a széntelep irodája is megszűnt. Még a külsők is megkülönböztetik a két vágányt. Népi elnevezés: SZÉNTÉR EGY, SZÉNTÉR KETTŐ -re, -en/ -n, -ről.

72. NAGYDARU VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Valaha egy nagyon nagy daru volt ott, a vállalat legnagyobb daruja. Ma már van annál nagyobb is, de ez az elnevezés őrzi a múltat. Népi elnevezés azonos a hivatalossal.

73. Még el nem készült vágány számára fenntartott sorszám.

74. ERŐMŰ SZÉNTÉR VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Az Erőművet szolgálja ki. Népi elnevezésben néha a hivatalos szerepel, de néha SZÉNTÉRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Így különböztetik meg a 70--71. sorszámon szerepelő SZÉNTÉR I. és SZÉNTÉR II. vágányoktól.

75. KISDARU VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ma is van ott egy daru, ez adta az elnevezés alapját. Népi elnevezés: KISDARU -ra, -n, -ról.

76--79. SZIVATTYÚ I. VÁGÁNY, SZIVATTYÚ II. VÁGÁNY, SZIVATTYÚ III. VÁGÁNY, SZIVATTYÚ IV. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A lefejtéshez használatos szivattyú ma is e mellett a vágány mellett működik, ezért nevezték el így ezeket a vágányokat. Népi elnevezés: SZIVATTYÚ EGY, SZIVATTYÚ KETTŐ, SZIVATTYÚ HÁROM, SZIVATTYÚ NÉGY -ra/-re, -on/-en/-n, -ról/-ről.

80. DUNAI OLLÓ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Duna mellett szabad téren áll a "névadó" olló. Van a műhelyben is olló egyébként. Az anyagot felvágják és a felvágás után megy a Martinba. A köznapi beszédben: DUNAI OLLÓ -ra, -n, -ról. Régebben ez a vágány kitérő volt.

81--82. SZIVATTYÚ FELSŐ VÁGÁNY, SZIVATTYÚ ALSÓ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A 82. vágány a fővágány. Voltaképpen ennek az északi része a 81. jelű és a déli része a 82. jelű vágány. A vágány mellett elhelyezett szivattyútelepről kapta a nevét. Népi elnevezés: SZIVATTYÚ FELSŐ, SZIVATTYÚ ALSÓ -ra/-re, -n, -ról/-ről. Így egyértelműen megkülönböztethető a 76--79. sorszámú vágányoktól.

83. Még meg nem épült vágány számára fenntartott sorszám.

84. PARTFALI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ez a legnyugatibb fekvésű vágány és a partfalon halad. Népi elnevezése: PARTFAL -ra, -on, -ról.

85--87. Még meg nem épült vágány számára fenntartott sorszám.

88. HÁROMSZÖG VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A vágány némileg háromszög alakra emlékeztet. Szerepe hasonló a DELTÁ-hoz, bár némileg attól eltérő. Népi elnevezése megegyezik a hivatalossal.

88.a. VARRÓGÉPGYÁRI CSONKA -ra, -n, -ról. Ez a HÁROMSZÖG VÁGÁNY egyik "oldalának" meghosszabbítása, ezért "csonka". Régen a VARRÓGÉPGYÁR volt ott, most pedig azon kívül a FÉMMŰ és a KONFEKCIÓGYÁR is ott van. Népi elnevezése ugyanez.

89. DUNAI OLLÓ EGYENES -re, -en, -ről. A 80. sorszámon említett Duna mellett elhelyezett ollóról kapta a nevét. A MÁV-szabvány kimondja, hogy ha a kitérő más irányban halad, akkor ez a vágány kapja az egyenes elnevezést. Népi elnevezése azonos a hivatalossal.

90--98. RENDEZŐ I. VÁGÁNY, RENDEZŐ II. VÁGÁNY, RENDEZŐ II. VÁGÁNY, RENDEZŐ IV. VÁGÁNY, RENDEZŐ V. VÁGÁNY, RENDEZŐ VI. VÁGÁNY, RENDEZŐ VII. VÁGÁNY, RENDEZŐ VIII. VÁGÁNY, RENDEZŐ IX. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ez a gyár területén a másik rendező pályaudvar. Népi elnevezés: RENDEZŐ EGY, RENDEZŐ KETTŐ, RENDEZŐ HÁROM, RENDEZŐ NÉGY, RENDEZŐ ÖT, RENDEZŐ HAT, RENDEZŐ HÉT, RENDEZŐ NYOLC, RENDEZŐ KILENC -ra/ -re, -on/-en/-ön/-n, -ról/-ről. Az egész gyár területén. A Rendező pályaudvar dolgozói így nevezik, csak számmal a vágányokat: EGYES, KETTES, HÁRMAS, NÉGYES, ÖTÖS, HATOS, HETES, NYOLCAS, KILENCES -ra/-re, -on/-en/ön, -ról/-ről, előfordul gyakran így is: EGY, KETTŐ, HÁROM, NÉGY, ÖT, HAT, HÉT, NYOLC, KILENC -ra/-re, on/-en/-ön, -ról/-ről.

99. RENDEZŐ IX. CSONKA -ra, -n, -ról. Egyik végén sem csatlakozik másik vágányhoz, ezért nevezik "csonká"-nak. Népi elnevezés a gyár egész területén: RENDEZŐ CSONKA -ra, -n, -ról. A vasutasok között elnevezése: CSONKA -ra, -n, -ról.

100. FÉMMŰ EGYENES VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Fémműnél halad a vágány, egyenes vonalban, innen a neve. Ámbár a Fémmű egyetlen vágánya, mégis használják az "egyenes" megjelölést. Népi elnevezéséből sem hiányzik ez: FÉMMŰ EGYENES -re, -en, -ről.

101. HÍD VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezen a helyen volt az ún. BAGOLYVÁR, benne egy hídmérleg. Ámbár a hídmérleg megszűnt, de nevének első részét megőrizte ennek a vágánynak a neve. Népi elnevezése azonos a hivatalossal.

102. FŰRÉSZ CSONKA -ra, -n, -ról. Volt itt egy igen nagy fűrészgép, azt kellett a vágánynak kiszolgálnia. Ma már nincsen itt fűrész. Népi elnevezés: azonos a hivatalossal.

103. PFT. CSONKA VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Az első tag rövidítés. Jelentése Pályafenntartás, vagyis mozaikszó. A második tag arra utal, hogy nem csatlakozik egyik vége semmiféle vágányhoz. Azért épült, hogy ne zavarjon semmit az itt folyó tevékenység. Népi elnevezése: PÉEFTÉ -re, -n, -ről.

104. FASZENES VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Régen itt nagy halomban faszenet tartottak. Ezzel fűtöttek. Ma már ezt a fűtési módot nem alkalmazzák. Helyette most a fűtéshez palackokat tárolnak itt. Népi elnevezés: azonos a hivatalossal.

105. SZÁLLÍTÁSI VÁGÁNY, BARAKK VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezen a helyen van a szállítási részleg, a tranzit raktár. Népi elnevezés: mindkét hivatalos név előfordul.

106. ÚJ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ma már van ennél újabb vágány is, de amikor ezt elnevezték, akkor ez volt a legújabb vágány. Népi elnevezés: ugyanaz.

107. KIKÉSZÍTŐ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Itt folyik a gyártmányok kikészítése. Népi elnevezés: KIKÉSZITŐ -re, -n, -ről.

108. FÚRÓCSŐ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ez olyan üzemrészen halad, amelyben a csövet ún. tüskével kifúrják. Népi elneve-

zés: FÚRÓCSŐ -re, -n, -ről.

109--112. CSŐGYÁR I. VÁGÁNY, CSŐGYÁR II. VÁGÁNY, CSŐGYÁR III. VÁGÁNY, CSŐGYÁR IV. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezek a vágányok szolgálják ki a Csőgyárat. Népi elnevezés: CSŐGYÁR EGY, CSŐGYÁR KETTŐ, CSŐGYÁR HÁROM, CSŐGYÁR NÉGY -ra/-re, -on/-en/-n, -ról/-ről. Néha még rövidebben is: CSŐ EGY, CSŐ KETTŐ, CSŐ HÁROM, CSŐ NÉGY -ra/-re, -on/-en/-n, -ról/-ről.

113. MÁV BEJÁRATI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Itt jönnek be a MÁV szerelvényei a Rendező Pályaudvarra, itt rakják be az árut, majd innen szállítják el a MÁV kocsijai. Csak a MÁV használja. Népi elnevezés: azonos a hivatalossal.

114--118.a. FŰTŐHÁZ I. VÁGÁNY, FŰTŐHÁZ II. VÁGÁNY, FŰTŐHÁZ III. VÁGÁNY, FŰTŐHÁZ IV. VÁGÁNY, FŰTŐHÁZ V. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A 117. sorszámot közben kihagyták egy tervezett, de el nem készült vágány számára. Ezért kapta az utolsó a 118.a. sorszámot. Régen gőzösök működtek itt, és ezen a területen, a Fűtőházban látták el a mozdonyok fűtését. Népi elnevezés: FŰTŐHÁZ EGY, FŰTŐHÁZ KETTŐ, FŰTŐHÁZ HÁROM, FŰTŐHÁZ NÉGY, FŰTŐHÁZ ÖT -ra/-re, -on/-en/-ön, -ról/-ről.

119. HENGERMŰI FŐVÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Hengerművet szolgálja ki. Népi elnevezése azonos a hivatalossal.

120. SALAKOS FŐVÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ma már itt nincsen salak, de az elnevezésben megmaradt az utalás a régi állapotra. Népi elnevezés: SALAKOS -ra, -on, -ról.

121. ÚJ OLAJRAKTÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Az új olajraktárhoz vezető vágány. Népi elnevezés legtöbbször: OLAJRAKTÁR -ra, -on, -ról. Néha ÚJ OLAJRAKTÁR -ra, -on, -ról.

122. MÉH VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Melléktermék és Hulladékgyűjtő Vállalat Telepére visz ez a vágány. Népi elnevezés: MÉH -re, -en, -ről, vagy TELEP -re, -en, -ről.

123. TÉGLAGYÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Weiss Manfréd idejében itt Téglagyár volt. Ez a vágány kivezet a gyárból. Népi elnevezés: TÉGLAGYÁR -ra, -on, -ról.

124. FÉMMŰ KÜLSŐ RAKTÁR -ra, -on, -ról. Ezt a vágányt olyan régen nem használják, hogy vastag derekú fa nőtt rajta. Éppen ezért népi elnevezése nincsen. A Honvédelmi Minisztérium "ideiglenesen" megtiltotta a használatát.

124.a. FÉMMŰ KÜLSŐ RAKTÁR CSONKA -ra, -n, -ról. Ezt is olyan régen nem használják, hogy a vágányon vastag derekú fa nőtt. A Honvédelmi Minisztérium "ideiglenesen" ezt sem engedi használni, ezért népi elnevezése ennek sincsen.

124.b.--127. NÖVÉNYOLAJ (NORMA) I. VÁGÁNY, NÖVÉNYOLAJ (NORMA) II. VÁGÁNY, NÖVÉNYOLAJ (NORMA) III. VÁGÁNY, NÖVÉNYOLAJ (NORMA) IV. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Növényolajgyárban haladó vágányok. Népi elnevezésük: NÖVÉNYOLAJ EGY, NÖVÉNYOLAJ KETTŐ, NÖVÉNYOLAJ HÁROM, NÖVÉNYOLAJ NÉGY -ra/-re, -on/-en/-n, -ról/-ről, a gyár egész területén. A Növényolajgyárban leggyakrabban: NORMA -ra, -n, -ról -- sorszám megjelölése nélkül.

128. DISZNÓÓL VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Weiss Manfréd itt tartotta a disznókat, hogy feletesse velük a konyhai hulladékot. Népi elnevezés: DISZNÓÓL -ra, -on, -ról.

129. DIESELJAVÍTÓ VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Itt javítják a Diesel-vonatokat. Népi elnevezés: DÍZELJAVÍTÓ -ra, -n, -ról.

130. IPARI GÁZGYÁR III. VÁGÁNY -ra, -on, -ról. Ezt leselejtezték. Népi elnevezése: GÁZGYÁR -ra, -on, -ról.

131. Még meg nem épült, de tervezett vágány számára fenntartott sorszám.

132. ÚJ SZEGGYÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Szerszámgépgyár nevének rövidítésére alkotott mozaikszó a Szeggyár. Népi elnevezés: ÚJ SZEGGYÁR -ra, -on, -ról.

133--134. TRAFÓGYÁR I., TRAFÓGYÁR II. -re, -en, -ről. Népi elnevezés: TRAFÓ EGY, TRAFÓ KETTŐ -re, -en/-n, -ről. A Transzformátorgyárnál lévő vágányok.

135. SZERSZÁMGÉPGYÁRI VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Szerszámgépgyárban halad. Népi elnevezés: SZERSZÁMGÉPGYÁRI -ra, -n, -ról.

136. SZERSZÁMGÉPGYÁRI VÁGÁNY II. -re, -n, -ről. Népi elnevezés: SZERSZÁMGÉPGYÁRI KETTŐ -re, -n, -ről. Ez is a Szerszámgépgyárban halad.

137. SZERSZÁMGÉPGYÁR CSONKA VÁGÁNY -ra, -on, -ról. A Szerszámgépgyárban haladó csonka vágány. Népi elnevezés: SZERSZÁMGÉPGYÁR CSONKA -ra, -n, -ról.

A következőkben rendszerbe foglalom ezeket az érdekes ragadványneveket.

I.

Vannak közöttük olyan elenevezések, amelyeket egyetlen indíték jellemez.

1. Több esetben a v á g á n y m a g a a d j a a névadás indítékát.

A. Alakja: a. MÁV-szabvány szerint: Delta, Egyenes, Csonka.
b. Helyi szokásból: Könyök vágány, Könyök, Háromszögvágány.

B. Rendeltetése: a. MÁV-szabvány szerint: Megelőző vágány.
b. Helyi szokásból: Összekötő, Péefté.

C. Kora: Új vágány.

2. Gyakori az, hogy a sínpárt a v á g á n y e l h e l y e z k e d é s e szerint nevezik el:

A. A gyárban elfoglalt helye szerint: Palánk vágány, Palánk, Gyepsor, Központi út, Partfali vágány, Partfal, Telep.

B. Annak a műhelynek vagy egyéb helynek a nevét említik a vágány neveként, amely mellett az halad, vagy amelyet kiszolgál: Posztógyári vágány, Széntéri vágány, Bognár, Bognár vágány, Lemezraktári vágány, KÉV vágány, Tekercselő vágány, Fészer vágány, Savlefejtő, Savlefejtő vágány, Rezes vágány, Nagytömeg, Lizi, Lizi vágány, Temető, Csőhorganyzó vágány, Faszenes vágány, Barak vágány, Kikészítő, Kikészítő vágány, Fúrócső, Fúrócső vágány, Salakos, MÉH, Téglagyár, Téglagyári vágány, Norma, Disznóól, Disznóól vágány, Dízeljavító, Dízeljavító vágány, Szervíz, Gázgyár, Színesfémraktári vágány, Szerszámgépgyári vágány.

C. Annak a gépnek vagy berendezési tárgynak a nevét adják, amelynek a közelében halad: Kupleráj vágány, Turbina vágány, Bagolyvár, Híd vágány.

D. A műhelyben előállított gyártmány rendeltetése szerint Tank vágány.

E. A vágány közelében tartózkodó személyek szerint: Kurvák vágánya.

3. A vágány s o r s z á m a is adhatja a nevét: Egy, Kettő, Három, Négy, Öt, Hat, Hét, Nyolc, Kilenc, Egyes, Kettes, Hármas, Négyes, Ötös, Hatos, Hetes, Nyolcas, Kilences.

Gyakori eset, hogy két indíték hatására alakult ki a vágány elnevezése.

1. A vágány a l a k j a é s e l h e l y e z k e d é s e: Négyes kapu csonka vágány, IV. kapu csonka.
2. A vágány a l a k j a é s a z a z ü z e m , amelyet kiszolgál: Acélmű fővágány, Posztógyári delta, Posztógyári egyenes, Elektróda csonka vágány, Elektróda csonka, Lizi csonka vágány, Lizi csonka, Fémmű egyenes vágány, Fémmű egyenes, Salakos vágány, Erőmű fővágány, Szerszámgépgyári csonka, Szerszámgépgyári csonka vágány, Fűrész csonka, Hengerműi fővágány.
3. A vágány a l a k j a é s r e n d e l t e t é s e: PFT csonka vágány, Rendező csonka.
4. A vágány a l a k j a é s a g é p i b e r e n d e z é s amelyet kiszolgál: Elektróda csonka vágány, Elektróda csonka, Varrógépgyári csonka, Rendező csonka.
5. A vágány r e n d e l t e t é s e é s e l h e l y e z k e d é s e: Erőmű megelőző vágány.
6. A vágány r e n d e l t e t é s e é s a m ű h e l y , amit kiszolgál: Posztógyári összekötő, Erőmű megelőző vágány, Homvéd kitérő.
7. A vágány k o r a é s a m ű h e l y n e v e: Új olajraktári vágány, Régi téglagyári vágány, Régi téglagyár, Új szeggyári vágány, Új szeggyár.
8. A leggyakoribb kételemű elnevezésfajta az, hogy az üzem vagy egyéb hely nevét kapcsolják össze a s o r s z á m m a l: Acélmű I. számú vágány, Acél egy, Acél egyes, Acélmű II. számú vágány, Acél kettő, Acél kettes, Acélmű IV. számú vágány, Acél négy, Acél négyes, Acélmű ötös számú vágány, Acélmű V. számú vágány, Acél ötös, Acélmű VI. számú vágány, Acél hat, Acél hatos, Acélmű VII. számú vágány, Acél hét, Acél hetes, stb., Cső egy, Cső kettő, stb., Vasöntő X. számú vágány, Vasöntő tíz, Vas tíz, Öntőde tíz, Vasöntő XI. számú vágány, stb., Posztógyár egy, Posztógyár kettő, Nagytömeg I., Nagytömeg egy, Nagytömeg II., Nagytömeg kettő, Csőhegesztő I., Csőhegesztő egy, Csőhegesztő II. stb.
9. A vágány r e n d e l t e t é s e é s s o r s z á m a: Rendező I. vágány, Rendező II. vágány, stb.
10. Gép vagy b e r e n d e z é s i t á r g y é s s o r s z á m: Szivattyú I. vágány, Szivattyú II. vágány, stb.
11. A m ű h e l y n e v e j e l z ő v e l e l l á t v a: Új csőgyári vágány, Fémmű külső raktár.

12. Jelzővel ellátják a gép vagy berendezési tárgy nevét: Turbina géprészes, Nagydaru vágány, Kisdaru vágány, Kisdaru, Dunai olló vágány, Dunai olló, Szivattyú felső vágány, Szivattyú alsó vágány, Szivattyú felső, Szivattyú alsó.
13. Jelzővel ellátott gyárrész: Központi úti észak, Központi úti dél.
14. Két helymegjelölés, ill. gyárrész: Erőmű széntér vágány.

Előfordul, hogy három indíték alapján születik meg a vágány elnevezése:

1. A gyárnak a neve, a sorszám és a vágány alakja: Csőgyár V. számú csonka.
2. A gyárnak a neve, jelzővel ellátott másik helymegjelölés és a vágány formája: Fémmű külső raktár csonka.
3. Két gyár, illetőleg helymegjelöléshez sorszám: Posztógyári szenes I., Posztógyári szenes II..
4. A jelzővel ellátott gyárelnevezés még sorszámot is kap: Ipari gázgyár III. vágány.
5. Két gyár, illetőleg helymegjelöléshez még gép neve: Posztógyári szegdaru.
6. Jelzős gépelnevezés társul a vágány alakjának nevéhez: Dunai olló egyenes.
7. Jelzős helymegjelöléshez még egy jelzőt ragasztottak: QC kazánházi pernyés, "B" kazánházi salakos.
8. Jelzős helymegjelölést követ még egy hely neve: "A" kazánházi fészer.
9. Két gyárelnevezés fog közre egy gépnevet: EG-daru— Kerékpárgyár.
10. A vágány rendeltetése sorszámmal bővül még a vágány alakjára utaló névvel: Rendező IX. csonka.
11. A gyárban előállított termék rendeltetése sorszámmal és a vágány rendeltetését jelző szóval bővül: Honvéd VIII. kitérő, Honvéd IX. összekötő, Homvéd kilences összekötő.
12. Két gyárelnevezés kap még sorszámot is: Növényolaj (Norma) I. vágány, Növényolaj (Norma) II. vágány, stb.

Vagyis a kételemű névadás esetében a lehetséges 137x137= 18769 változatból 12 valósult meg 0,064%. A háromelemű nevek között kisebb a megvalósítási arány: 137x137x137=2571383 közül mindössze 12, vagyis csupán 0,0004%. Természetesen ez is a háromelemű névadási divat ritkaságát támasztja alá.

76 féle egyelemű, 202 két indíték alapján keletkezett név és 19 három indíték szerint keletkezett elnevezés található a vágánynevek között. Összesen eszerint 297 név található az anyagban.

Különböző nevekként vettem számba azokat, amelyekben szerepelt a 'vágány' szó, és azokat, amelyekben nem szerepelt. Az egyetlen indíték szerint alkotott nevek között azonban azonosnak tekintettem a számláláskor az egyalakúakat, akkor is, ha más helyen fordultak elő. Ebben a kis statisztikában együtt szerepel a hivatalos és a nem hivatalos névanyag.

3. BEREGSZÁSZI SÁNDOR--DR. RADOS KORNÉL, A Csepel Vas- és Fémművek fejlődéstörténetének főbb építészeti vonatkozásai. Bp., 1969.
4. BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES, A Budapesti Nagyvásártelep mikrotoponímiája. Bp., 1983.
5. BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES, Egy kisiparos cég története az államsegélyek tükrében. Üzemtörténeti Értesítő 1985. 45-48.
6. INCZE MIKLÓS--JENEI KÁROLY, A Csepelen megtelepült ipari és kereskedelmi vállalatok története. Csepel története. Bp., 1965. 129-175.
7. KUBINYI ANDRÁS, Csepel története a vasgyár alapításáig. Bp., 1965.
8. SCHELKEN PÁLMA, Csepeli Csőgyár története. Bp., 1984.
9. Magyar Életrajzi Lexikon.
10. Új Magyar Lexikon.

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES

II.

Hasonlítsuk össze a hivatalos és a népi elnevezéseket!

A. Rendkívül ritka, de előfordul, hogy a népi elnevezés hosszabb a hivatalosnál (vágány szóval bővül): Négyes kapu csonka vágány.

B. Teljesen egyezik a hivatalos és a köznapi elnevezés: Acélmű fővágány, Bognár vágány, EG-daru-Kerékpárgyár, Lemezraktári vágány, stb.

C. Rövidebb a hivatalos elnevezésnél a legtöbb esetben a népi elnevezés:

a/ Palánk, Acél egy, Acél egyes, Acél kettő, Acél kettes, stb. Ezeknél a népi elnevezés a hivatalosnál a vágány szóval rövidebb.

b/ Más szó marad el a hivatalosból: Cső egy, Cső kettő, CSő három, stb.

D. Rövidüléssel és toldalékolással keletkezett a hivatalosból a népi név: Kurvák vágánya, Kupleráj vágány, Öntőde tíz, Öntőde tizenegy, stb.

E. Új kifejezés szerepel: Kurvák vágánya, Kupleráj vágány, Telep.

III.

Hangulatát tekintve csaknem mindegyik közömbös. Már a hivatalos név is derűs: Lizi vágány, Lizi névben. Hangulatos a Bagolyvár elnevezés. Humoros a Temető -- ha vágánynevet jelent. Durva a Kupleráj vágány, valamint a Kurvák vágánya elnevezés.

Adatközlők névsora

1. Glasner János, 62 éves építészmérnök. Egyetem. A Csepel Vas és Fémművek Ipari Központjában nyugdíjasként dolgozik. Lakcím: XXII. Erdősor u. 46.
2. Gölöncsér Gyula, 37 éves közgazdász. Egyetem. A Csepel Vas és Fémművek Ipari Központjában energia- és környezetvédelemmel foglalkozik. L.: IX. Mester u. 34.
3. Kun Ferenc, 38 éves vasútmérnök. Győri Műszaki Közlekedési Főiskola. Vasúti előadóként dolgozik a Csepel Művek Közszolgáltatási Osztályán. L.: XI. Krusper u. 30. I. 7.
4. Varényi László, 62 éves gépészmérnök. Egyetem. A Csepel Vas és Fémművek Ipari Központjában nyugdíjasként dolgozik. L.: Veder u. 10.

A felhasznált irodalom jegyzéke

1. HAJDÚ MIHÁLY, A Csepel-sziget helynevei. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.
2. BACZONI GÁBOR, Iratok a Csepel Vas- és Fémművek történetéhez. Bp., 1977.

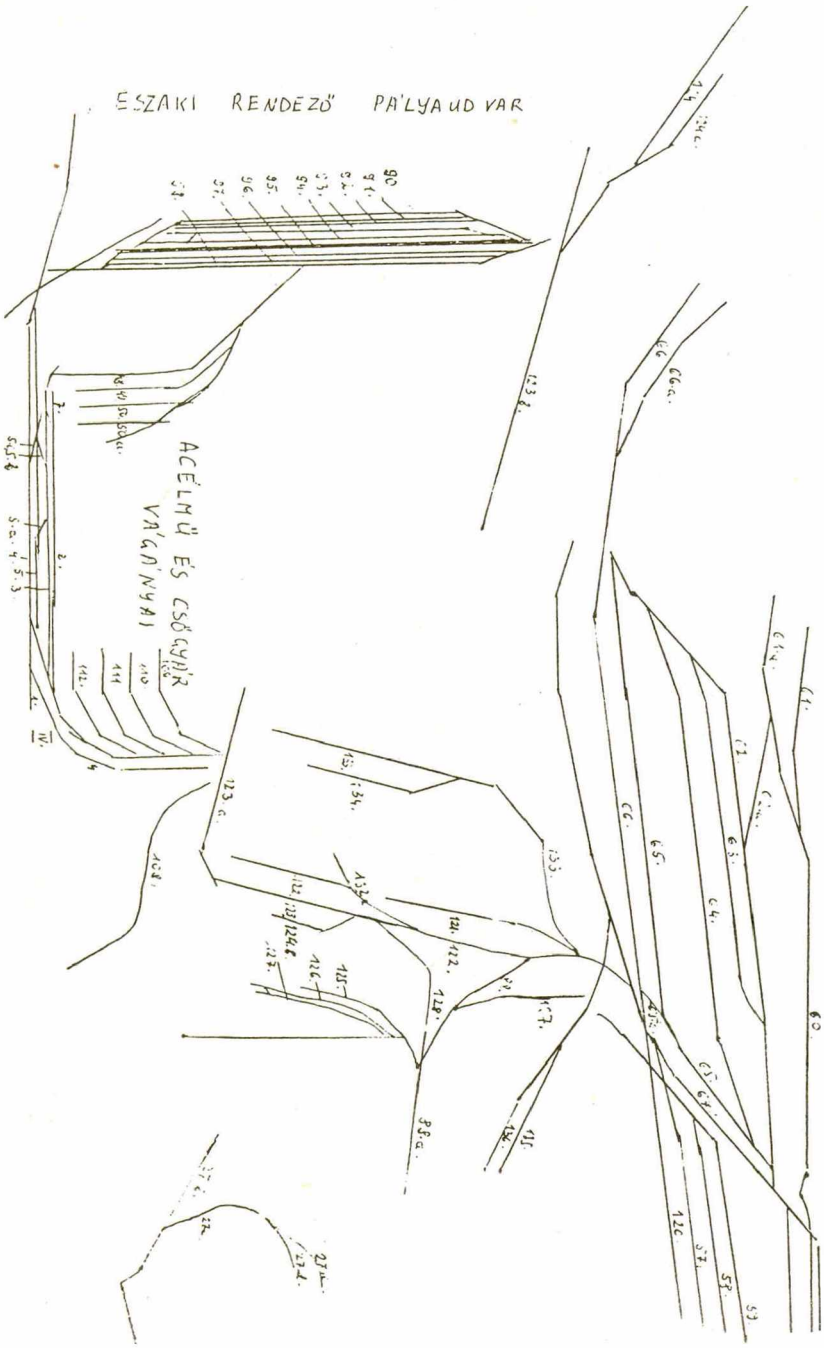
ÉSZAKI RENDEZŐ PÁLYAUDVAR
ACÉLMŰ ÉS CSÖGYÁR VÁGÁNYAI

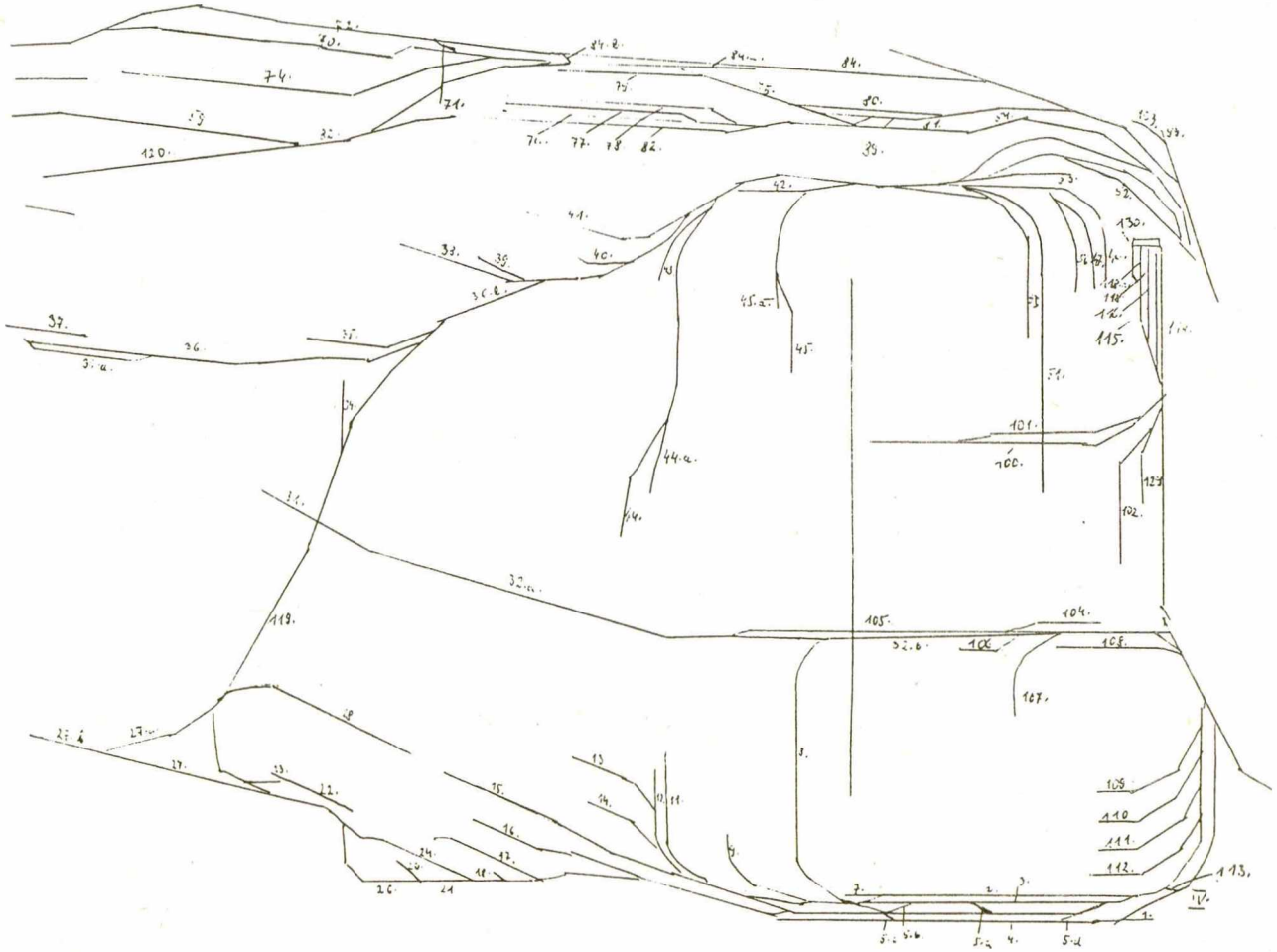

A TÖBBNEVŰSÉG A KÍNAI NÉVADÁS RENDSZERÉBEN

Mivel Kína a világ legrégibb kultúrájának hazája, az ősi kínai kultúra a kialakulása óta eltelt ezer év alatt jelentős változásokon ment keresztül. Ha kezünk ügyében lenne egy teljes kínai személynévszótár, ez az egész kínai kultúrát és történelmet tükrözné vissza, bármi másnál pontosabban, konkrétabban.

Egy kínainak sok neve lehet, annyira, hogy olykor saját maga se tudja mindegyiket fejben tartani, azonnal kimondani. Minden ember neveinek száma a társadalmi viszonyainak bonyolultságától és a végzettségétől függ. Mindegyik névnek különleges használati köre van, pl. a becenevet csak családon belül használják, kizárólag a szülők, a testvérek szólíthatnak ezzel; a becenév csak nagyon ritkán terjed el a rokonok és az ismerősök között. Egy átlagembernek van "legfőbb" neve (正名, eredetében és funkciójában ez felel meg a magyar utónévnek), lehet ezen kívül iskolai neve (學名, ez az iskolában bejegyzett név), nemzetségneve (族名), jelneve (字), szólító neve (號), másik szólító neve (別號), szobaneve (室名) stb. Ezeket általánosan használják, esetenként még hivatalos iratokban is. Ezen felül különböző környezetben, különböző csoportba tartozó személyeknek még sok más neve is lehet: a tudósoknak írói álnév (筆名), az artistáknak művészi név (藝名), a vallásos embereknek hitnév (教名), a külföldön járóknak idegen név (洋名), a kereskedőknek kereskedelmi név (商名), a szerelmeseknek kedveskedő név (愛稱), a veszély elől menekülőknek álnév (化名) stb.

Egyszóval, a sok-sok névnek mind megvan "az oka és okozata" (來龍去脈), a nevek kialakulása a történelem és a kultúra hosszú fejlődésének következménye.

BECENÉV

A becenevet, más szóval csecsemőnevet, a szülők adják a kisgyermek születésekor. A Tavasz és Ősz korszaka (i.e. 770 - i.e. 476) előtti nevek általában ugyanabba a csoportba tartoznak, ahova a későbbi becenevek, így pl. a híres Csu herceg (楚公子) Héi Thun (黑臀 - - fekete far) neve. Véi Tá Fu (衛大夫, egy fajta rang) Szekhong (司空, családnév) Kou (狗 - - kutya) is megtartotta csecsemőkori közönséges nevét. A Tyin- (i.e. 221 - i.e. 206), Hán-dinasztiában (i.e. 206 - 220) már egyre fontosabbnak tartják a nevek szépségét, ezért amikor az emberek felnőnek, a régi szokás szerint megadott csecsemőnevet túl otrombának vélvén, csak családon belül alkalmazzák, társadalmi használatra pedig más, elegáns és kifinomult nevet választanak maguknak. Ezért a Tyin-, Hán-dinasztia óta a csecsemőnevek és a hivatalos nevek párhuzamosan léteznek, sok mű is született becenevekről, a névadás kutatásában ezek ezért külön csoportot képeznek.

A becenevek jellemzője, hogy minél aljasabb, durvább, annál jobb. Szemá Hsziáng-zsu (司馬相如) csecsemőneve Tyüen Dze (犬子 - - kutyácska), Cao Cao-é (曹操) Á Mán (阿瞞 - - eltitkolni), ezeknek a híres embereknek a beceneve nevettető hatású. Ám

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.13

épp ez a nevettető hatás a becenévadás alapja több ezer éven keresztül. Az aljasságuk és durvaságuk elkülönül a csúfnevekétől. Ez utóbbiak többnyire gúnyosak, tréfásak, az előbbiek viszont igazi szülői szeretetet fejeznek ki. Az elnevezésnek több fajtája van: 1. a születési sorrend szerinti elnevezés, pl. A Szán (阿三 - - harmadik), A Sze (阿四 - - negyedik), vagy Hsziao U Dze (小五子 - - kis ötödik), Hsziao Liu Dze (小六子 - - kis hatodik) stb., ami a legszeretetteljesebb szólítást jelenti. 2. a háziállatnévvel való elnevezés, pl. Tá Mao (大貓 - - nagy macska), Er Mao (二貓 - - második macska), Tá Kou (大狗 - - nagy kutya), Er Kou (二狗 - - második kutya) stb. 3. a külső tulajdonságok szerinti elnevezés, pl. Tá Jen (大眼 - - nagy szemű), Hszi Jen (細眼 - - vékony szemű), Jüen Thou (圓頭 - - kerek fejű), Pien Thou (扁頭 - - lapos fejű) stb. 4. a buddhista illetve taoista elnevezések, pl. He Sáng (和尚 - - buddhista szerzetes), Tao Zsen (道人 - - taoista pap), Ni Ku (尼姑 - - buddhista apáca) stb. Általában a szülők túlságosan szeretik a gyereket, ezért szándékosan keresnek neki nagyon csúnya, alázatos nevet abban a reményben, hogy könnyen, nehézségek nélkül tudják majd felnevelni. Ez a funkció rokon a magyar középkor óvónév-típusával. De néha adnak szerencsés nevet is a gyerekeknek, mint pl. A Pao-t (阿寶 - - kincs), A Fu-t (阿福 - - boldogság). Ezek azt fejezik ki, hogy a gyerek átlagon felüli, s előre kívánják ezzel, hogy majd kiválóbb legyen a többieknél.

Manapság már nem annyira divatos a becenévadás, legfeljebb a falvakban használják még, mivel ezek közönségességük miatt amint a kínai mondás tartja: "nem kerülhetnek nagyon előkelő palotába", vagyis nem szalonképesek. Lassanként szégyellnivaló dologgá is vált ez a név, ha valakit véletlenül csecsemőnevén szólítanak, ez olyan az illető számára, mintha valamely titkát lepleznék le, rögtön lázas lesz az arca, és fülig megpirosodik.

LEGFŐBB NÉV, ISKOLAI NÉV, NEMZETSÉGNÉV

Az ember legfőbb nevének több forrása lehet:

I. Becenév legfőbb névvé válása. Léteznek olyan becenevek is, amelyek különleges okok miatt megmaradnak viselőjük felnőtt korában. Mondjunk egy példát! A Keleti-Hán-dinasztia (25 - 220) alapítója Kuáng-u-ti (光武帝) saját neve Liu Hsziu (劉秀 - - kiváló) eredetileg becenév volt. A Nyugati-Hán-dinasztia (i.e. 206 - 25) végén, amikor mint hadvezérnek is megvolt rá a hatalma, hogy császár legyen, egy jósló könyvben találtak egy jóslást, mely szerint a császár neve Liu Hsziu lesz, hősünk csecsemőneve pont megfelelt ennek a jóslásnak, ezért megtartotta Kuáng-u-ti csecsemőkori nevét.

II. Az iskolai név továbbhasználata. Általában, amikor iskolába mennek a gyerekek tanulni, egy viszonylag elegáns nevet szoktak a szülők adni nekik, ez az ún. iskolai név, s ha később nem változtatják meg, akkor ez tovább funkciónál legfőbb névként is.

III. A nemzetségnév továbbhasználata. Kína egy olyan ország, ahol a nemzetségtudat a legerősebb. Minden nemzetségnek van saját családfája, minden családfának van nemzedékrendje. Pl. a Hsziao-családnál (蕭) a nemzedékrend a következőképpen

néz ki: "Ji (姬) -Csao (朝) -Se (師) -Jin (晉) -Liáng (梁)". Aki "Jin"-nemzedékhez tartozik, annak a nemzetségnevében ott kell legyen a "Jin" jel, pl. Hsziao Jin-zsen (蕭晉仁); ha viszont "Liáng"-nemzedékhez tartozna valaki, akkor a nemzetségneve "Hsziao Liáng-x"-nek kell, hogy legyen. A nemzedéken belül is lehet sorrend, pl. ha azt mondjuk, hogy Hsziao Liáng-zsen (蕭梁仁), Hsziao Liáng-ji (蕭梁義), Hsziao Liáng-li (蕭梁禮), Hsziao Liáng-dzse (蕭梁智), Hsziao Liáng-hszin (蕭梁信), ebből azt következtethetjük, hogy ezek első, második, harmadik, negyedik, ötödik gyerekek. Az ilyen nemzetségnevet többnyire a házasságkötéskor adják az illetőnek; ha gyakran használják, akkor legfőbb névvé válhat.

IV. Jelnév legfőbb névvé válása. Régen sokat használták a jelnevet is. Ha mindig ezen szólítanak valakit, akkor a legfőbb név kimegy a közhasználatból, lassanként el is felejtik. Amikor a jelnév általánosabb lesz a legfőbb névnél, azzá válik.

JELNÉV

Míg a legfőbb név már gyermekkortól létezik, jelnevet csak felnőttek kapnak. A régi értelmezés szerint a legfőbb név a névviselő saját használatára való, mintegy szerénységet kifejező név; a jelnév pedig barátok szólítására szolgál, udvariasságot fejez ki. Csak a fölöttesünk szólíthat egyenesen a legfőbb nevünkön, ha ő sem alkalmazza a legfőbb nevet, az már nagyon udvarias esetnek számít. A jelnév a Dzsou korszak (kb. i.e. XI. század - i.e. 256) származéka.

SZÓLÍTÓ NÉV

A jelnéven kívül van még szólító név, ez által hangosan szólíthatunk. Az ókoriak ugyanis tabunak minősítették a legfőbb név egyenes kimondását, ezt udvariatlanságnak tartották, ezért jelnevet hoztak létre, a jelnév - mint láttuk - mások egyenes megszólítására szolgál, és alkalmazása udvariasságot, tiszteletet fejez ki. Ettől egy lépéssel további a szólító név létrehozása, a jelnév tiszteletére. A szólító név különlegesen hangos kimondásával rendkívüli udvariasság, tisztelet fejezhető ki.

A szólító névnek két fajtája van, az egyik mások által megadott szólító név, a másik pedig az egyén által kiválasztott szólító név.

1. A mások által megadott szólító név, lehet címnév (爵號), rangnév (官號), halál utáni név (謚號) is.

Azokat érdemli meg a mások által megadott szólító név, akik erre méltó feltételekkel rendelkeznek, pl. tisztelik az idősebbeket, vagy erkölcsösek stb. Az ókoriak az idősebbet tisztelőket általában Po- (伯), Dzsong- (仲), Kong- (公), Vong- (翁), Fu-nak (父) hívják, az erényeseket pedig Dze-vel (子), Fu-val (甫) szólítják. A Tavasz és Ősz korszakában szigorú feltételekhez kötik a nevek adományozását. Kizárólag azok kaphatják meg, akik ténylegesen erkölcsösek illetve tiszteletteljesek. A történelem előrehaladtával azonban elhanyagoltabbak lettek az illemszabályok, egyre lazábbak és lazábbak lettek a feltételek, és ma már általánosan is használják ezeket a neveket szép szólításként.

De sok új elnevezés keletkezik pótlásként a különleges tiszteletre:

Van akinek rangját szólítják, pl. Tu Fu (杜甫, híres költő) volt Kong Pu Jüen Vái Láng-ot (工部員外郎, ókori rangnév) Tu Kong-pu-nak (杜工部) hívják, Váng Hszi-dzse (王羲之) híres kalligráfust, a volt Jou Gyün tábornokot (右軍將軍) Váng Jou-gyünnek (王右軍) hívják.

Van akinek címét szólítják, pl. Dzsuke Liáng-ot (諸葛亮), aki Uhsziáng (武鄉) körzet márkija (Hou - -侯) lett, Dzsuke Uhou-nak (諸葛武侯) hívják; Szemá Kuáng-ot (司馬光), aki a Ven Kuo Kong (溫國公) címet kapta, Szemá Ven-kong-nak (司馬溫公) hívják.

Van akinek születési helyét szólítják, pl. Káng Jou-véi (康有為) Nánhái (南海) származású híres reformert Káng Nán-hái-nak (康南海) hívják, a Nánphi (南皮) származású Dzsáng Dzsetong-ot (張之洞) Dzsáng Nán-phi-nek (張南皮) hívják.

Van akinek halál utáni nevét szólítják, mint pl. Dzeng Kuo-fán-nak (曾國藩) Ven-dzseng (文正) a posztumuszneve, ezért Dzeng Ven-dzseng-nek (曾文正) hívják, Jüe Féi-t (岳飛) Jüe Umu-nak (岳武穆), mivel ez a halál utáni neve.

2. Az egyén által kiválasztott szólító név, ez lehet pl. másik szólító név, szobanév stb.

Ezt a fajta nevet már tetszés szerint adják az emberek önmaguknak, főleg a tudósok. A Szong-dinasztia (960 - 1279) után ez a fajta elnevezési mód nagyon divatba jött, nem ritka dolog, hogy valakinek több tucatnyi szólító neve van. Ez a kínai tudósok névművészetének egyik különlegessége is. Ha megvizsgálnánk alaposan egy olyan személynek az e fajta tevékenységét, akinek mániája magának szólító neveket adni, akkor vázlatos önéletrajzát tárnánk magunk elé, sok mindent megtudnánk a hajlamairól, eredményeiről, hobbijáról, lakóhelyéről, gyűjteményeiről, külső tulajdonságairól stb., sőt a szíve mélyén levő titkai is ezen keresztül kerülnének napvilágra. Néhány példa: Tu Fu Tuling-ban (杜陵) lakott, ezért Tu Ling Pu Ji (杜陵布衣 - - vászon ruha, átvitt értelemben közember) szólító nevet adott magának. Amikor Szu Se (蘇軾, szintén híres költő) Huángdzsou-ban (黃州) lakott, házat épített a keleti lejtőnél (Tong Pho - -東坡), ebből származott a szólító neve Tong Pho Gyü Se (東坡居士 - - keleti lejtőn lakó ember). Thao Tyien (陶潛, híres író) háza mellett volt öt fűzfa, ezért U Liu Hszien Seng-nek (五柳先生 - - öt fűzfa úr) hívta magát. Oujáng Hsziu (歐陽修, híres író) szeretett inni, úgy hogy Dzui Vong (醉翁 - - részeg bácsi) nevet adott magának; öreg korában azért, mert gyűjtött tízezer kötet könyvet, ezer kötet fémre, kőre vésett történelmi adatot, és mert volt neki egy citerája, egy go-ja, s gyakran tett egy kancsó rizspálinkát maga elé, és ő, az öreg ember ült az öt tárgy között, Liu Ji Gyü Se-nek (六一居士 - - egyhatod lakó) is hívta magát.

RAGADVANYNÉV

A ragadványnév abban különül el a legfőbb névtől, jelnévtől és szólító névtől, hogy az utóbbiakat az ember saját sorsa dönti el, s ezeket maga is elfogadja; a ragadványnevet azonban mások adják, és ezért nem biztos, hogy megelégedett vele a vi-

selő, vagy hogy egyáltalán elfogadja. Viszont a ragadványnév szemléletesen ragadja meg az illető jellemzőit, sajátos tulajdonságait, tömören ki is mondja ezeket, könnyen kelt benyomást az emberekben, találó. Mind ezekért a ragadványnév általában könnyebben terjed el, mint a saját név. Bár vannak olyanok, melyeket pozitív jelentésük miatt nagyon kellemes hallani, de vannak olyanok is, melyek annyira lebecsülik az elnevezettet, hogy azt sem tudja, hogy nevessen vagy sírjon, mégse vetheti el. Ha egyszer megkapott egy megfelelő ragadványnevet, attól sosem fog megszabadulni.

A << Vízparti történet >>-ben Szong Kong-ming-nek (宋公明) ragadványneve Gyi Se Jü (及時雨 - - jókor érkezett eső) három jellel tökéletesen kifejezi a lovagiasságát és azok hálájának fokát, akik segítséget kapnak tőle. Li Kui (李逵) ragadványneve Héi Hszüen Feng (黑旋風 - - fekete forgószél), Tyin Ming-é (鉄明) Pi Li Huo (霹靂火 - - mennykőtűz): durva, indulatos tulajdonságukat nyilvánvalóan láthatjuk. Tying Mien Sou (青面獸 - - zöld arcú állat) Jáng Dzse-nek (楊志), Cse Fá Kui (赤髮鬼 - - vörös hajú ördög) Liu Tháng-nak (劉唐), Mo Dzsao Thien (摸着天 - - égig érő) Szong Gyin-káng-nak (宋金剛), Ái Gyiao Hu (矮脚虎 - - rövid lábú tigris) Váng Jing-nek (王英) a ragadványneve. Ezeket hallva már megtudjuk a kinézésüket, alkatukat. Láng Li Pái Thiao (浪里白條 - - hullámban levő fehér szalag) Dzsáng Sun-nak (張順), Ku Sáng Szao (鼓上蚤 - - dobon levő bolha) Se Tyien-nek (時遷), Seng Sou Su Seng (聖手書生 - - szentkezű diák) Hsziao Zsáng-nak (蕭讓), Suáng Pien (雙鞭 - - dupla ostoros) Hujen Dzsuo-nak (呼延灼) a ragadványneve. Ezek pedig egyszerűen kimutatják a viselőjük képességét. Persze nem csak csavargó személyek, "zöld erdős hősök" (綠林英雄) rendelkeznek ragadványnévvel, hanem ilyen bárkinek lehet, pl. a Tháng-dinasztiában (618 - 907) volt egy kegyetlen tisztviselő, Lái Gyün-csen (來俊臣), aki Zsou Léi (肉雷 - - húsbomba) nevet kapott, a Szong-dinasztia bölcs hivatalnokát, Szun Tao-fu-t (孫道夫) Sui Gying Teng Long-nak (水晶燈籠 - - kristály lámpás) hívták, a Ming-dinasztiából (1368 - 1644) származó Li Hsziáng-gyün-nek (李香君) kicsisége és okossága miatt a Hsziáng Sán Dzsui (香扇墜 - - illatos legyező függője) nevet adták, a többször említett Szong-dinasztia egyik császára Szong Zsen Dzong (宋仁宗) nem szeretett zoknit és cipőt hordani,ezért Cse Gyiao Tá Hszien-nek (赤脚大仙 - - mezitlábas tündér) hívták a palotában.....

A fent vizsgált névfajtákon kívül létezik még sok-sok más típusú név, mint a bevezetőben említett írói álnév, művészi név, hitnév, idegen név, kereskedelmi név, kedveskedő név, álnév stb. Mindegyiket érdemes lenne tárgyalni, mert mind-mind érdekes jelenség. Talán egy másik alkalommal.

DONG JI-HONG

(董績紅)

SZEMLE

KOMÁROM MEGYE FÖLDRAJZI NEVEI
(TUDOMÁNYOS IRÁNYÍTÓ: ÖRDÖG FERENC ÉS VÉGH JÓZSEF, KÖZZÉTETTE: GERSTNER KÁROLY, HEGEDŰS ATTILA, KÖRMENDI GÉZA, TÚRI RÓBERT, VITÁNYI BORBÁLA, SZERKESZTETTE: BALOGH LAJOS ÉS ÖRDÖG FERENC. KIADJA: A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG). BUDAPEST, 1985. 494 OLDAL

Zala, Somogy, Vas, Tolna és Baranya után Komárom megye földrajzi adattára is megjelent. Más megyék (Szabolcs-Szatmár, Heves, Szolnok, Veszprém, Pest) járásonként adják ki helynévanyagukat, hogy megmentsék a következő évezredre a hagyományos és új helyneveket. Minél jobban odázza el egy-egy megye a helynévgyűjtést, annál nehezebb lesz a dolga. Ha a kiadás elé anyagi nehézségek gördülnek, akkor is el kell végezni legalább a helyszíni gyűjtést még ebben az évezredben. A kisfalvak elhalásával, a határ egészét ismerő emberek elfogyásával egyre szűkül a számba jöhető adatközlők köre.

Az eddig összegyűlt anyag rendkívül értékes. Noha különböző terjedelműek a megyei és járási helynévmonográfiák, ha mélységben, történeti adatok beépítésében, a nevek gazdagságában vannak is különbségek köztük, egymással egybevethetők, és egy nagy sorozat tagjainak tekinthetők. Egységesíti őket a közös cél, az azonos felépítés, a tanácsadók, szerkesztők, kiadók törekvése a fonetikus átírásra, a rendszer, a térképezés azonos alapelvei.

A megyék nagy része az államalapításkor, a 11. században keletkezett. Az volt az a közigazgatási egység, amely egy királyi várispánság kormányzása alá tartozott. A megyék határai egy évezred alatt alig változtak, noha történtek egyesítések, megyén kívül álló területek (határőrségek, jász, kun és hajdú területek) beolvasztása a megyerendszerbe.

A trianoni békediktátummal 1920-ban az ország elvesztette területének kétharmadát, és a magyar anyanyelvű lakosság egyharmada idegen fennhatóság alá került. A 63 vármegyéből 29 teljes egészében, 14-nek nagyobb, 10-nek kisebb része került az utódállamokhoz. Teljes egészében csak 10 megyénk maradt meg: Békés, Borsod, Fejér, Hajdú, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok (ma Szolnok), Pest-Pilis-Solt-Kiskun (ma Pest), Somogy, Tolna és Veszprém. A többi vármegye csonkjaiból vagy azok összevonásából keletkezett a mai további 9 megye.

Ilyen a mai Komárom megye is. A régi Komárom és Esztergom megyét szinte felezte a Duna. A két egykori megyeszékhely közül Komárom a trianoni béke után Csehszlovákiához került (Komarno néven). Esztergom megmaradt határszéli városként. Ez volt az első magyar főváros, királyi székhely, majd érseki és megyeszékhely (még a két világháború közt is). A második világháború után még járási székhelyi rangját is elvették: Dorog lett az utóda.

A járások megszüntetéséig a megyék közül Komárom megyének volt a legkevesebb járása, összesen három: a dorogi, a tatai és a komáromi.

A megyében tízezren fölül van 6 település lakossága: Ta-

tabánya, Oroszlány, Tata, Esztergom, Komárom és Dorog.

5-10 ezer közt 6: Ács, Tokod, Nyergesújfalu, Lábatlan, Tát és Szőny.

2-5 ezer közt 17: Sárisáp, Környe, Csolnok, Kisbér, Almásfüzitő, Nagyigmánd, Pilismarót, Süttő, Kesztölc, Piliscsév, Bajna, Kocs, Bokod, Mocsa, Bábolna, Tárkány, Császár.

A legnagyobb csoport, 29 falu lakossága ezer és kétezer között mozog, és van 19 olyan község, amelyek lakossága nem éri el az ezret. A legkisebb falu a kötet szerint Pilisszentlélek.

Nem sokkal a KMFN megjelenése után került ki a nyomdából 1987-ben Györffy György "Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza" c. sorozatának II. és III. kötete. A II. kötetben találhatók többek közt Esztergom, a III.-ban Komárom megye adatai.

Mindkét említett kötet alapján megállapítható, hogy a mai megye esztergomi és komáromi részét is sűrűn lakták a honfoglalás óta. A ma használt helységnevek többsége már az Árpád-korban is élt, néha kissé más hangalakban és rövidebb formában. A helységnevek nagy többsége a magyar településnevekre jellegzetes módon puszta személynévből (birtokos, falualapító) ered, mint Aka, Ászár, Baj, Bajna, Bana, Bokod stb. Akkor is magyar ez a névadási típus, ha a név szláv, német vagy török eredetű, de nincs szláv vagy német helynévképzővel ellátva, mint Dorog, Igmánd. Foglalkozásnévből származik az Ács valamint a magyar-szláv Ácsteszér, folyótorkolat neve, mint Süttő (<Séd+tő), Almásfüzitő (<Almás+Füzegy+tő), művelési ág: Vértesszőlős.

Az 1910-es népszámlálás szerint a tatai járásban és az akkori esztergomi járásban 5-10 % szlovák és német lakosság élt, a komáromi járásban nem jeleznek idegen nyelvű lakosságot. Érdekes, hogy az említett népszámlálás a két akkori megyének a Dunától északra fekvő, -- a mai csehszlovákiai részét -- mindkét akkori megyében teljesen magyar nyelvűnek jelzi.

A mai nemzetiségi százalékarányokat nem közli a KMFN. Tudjuk, a könyv többször is utal rá, hogy a II. világháború után a szlovák lakosság egy része áttelepült Szlovákiába, helyükre pedig szlovákiai magyarok jöttek. A német lakosság egy része önként vagy kitelepítéssel német nyelvterületre távozott. Helyükre különböző tájakról magyar lakosság költözött.

A KMFN német lakosságot (is) jelez a következő 16 településen: Süttő, Nyergesújfalu, Tát, Dorog, *Csolnok, *Leányvár, *Máriahalom, *Dunaszentmiklós, *Ágostyán, Baj, *Vértestolna, *Szomor, Kecskéd, *Vértessomló, *Várgesztes, *Bakonysárkány. Szlovák lakosság található a következő nyolc faluban: *Mogyorósbánya, Kesztölc, *Pilisszentlélek, Sárisáp, *Piliscsév, *Tardosbánya, Vértesszőlős, Oroszlány. (A * -gal jelzett községekben jelentős német vagy szlovák kisebbség esetleg többség található); német és szlovák lakosság (is): Dágon és Tatabányán. A német és szlovák lakosság nagy része aprófalvakban vagy magyarokkal vegyesen lakik.

A falvak német vagy szlovák elnevezésében a következő típusok fordulhatnak elő:

a/ A magyar név átvétele hangtani "átszereléssel": Sittà (Süttő), Tát, Taurog (Dorog), Csónok (Csolnok), Leivár (Leányvár), Táh (Dág), Ausztin (Ágostyán), Vój (Baj), Taunaor (Tarján, hangátvetés), Kesztic (Várgesztes), Sárgán (Bakonysárkány), Okà (Aka).

b/ Népetimológiás változás: Khirvəl (Kirva, Máriahalom), Tolnàu (Vértestolna), Semling (Vértessomló).

c/ Rövidülés: Kécskə (Kécskéd), Niklo (Dunaszentmiklós).

d/ Fordítás: Nejdoaf (Nyergesújfalu), Untəgàllə (Alsógalla).

Szerencse, hogy Komárom megyében csak egyetlen egészen újkori községnévváltozás volt (1936-ban): Kirva > Máriahalom. Az összetett helynevek 19-20. századi előtagjai, a Duna-, Bakony-, Pilis-, Kis-, Nagy-, Sári- csak a második tagjukban azonos községnevektől való megkülönböztetésül szolgál.

Az utca- (tér-, út-, épület-, intézmény-) nevek országszerte sablonossá váltak. A természetes, útbaigazító régi neveket központi intézkedésre fölváltották a személyekről, neves dátumokról és elvont fogalmakról szóló "tisztelgő" átkeresztelések. Kossuth és Petőfi nevét már korábban is sok utca, tér és intézmény viselte, de számuk megsokszorozódott. Érthető, hogy a megye nagy szülöttei: Jászai Mari, Jókai Mór, Táncsics Mihály és a komáromi vár legendás hírű védője, Klapka György neve gyakran fordul elő az utcanevek közt, de miért kell minden faluban Ady Endre és József Attila utca? És mi köze van Puskinnak, Makarenkónak, Zsdanovnak, Micsurinnak, Tolbuchinnak Komárom megyéhez? Tudják-e az illető utcák lakói, ki volt Dimitrov és Beloiannisz?

Alaktani szempontból nehézkesek a tere és útja elnevezések: Mártírok útjai vagy úti vendéglő? 19-es hősök terei park vagy park a 19-es hősök terén? Hasonlóan nehézkes az Április 4. tér 5. Április negyedike tér öt? Április négy tér öt? Tudom, hogy külföldről importáltuk, de a franciában egyszerűbb: 2, Place du 14 (quatorze) juillet.

Az idén két város (Veszprém és Nyíregyháza) a régi városmagban visszaállította a hagyományos utcaneveket. A külföldi politikusok és új intézmények az új lakótelepeken "kaptak" utcát. Így lett Veszprémben a Tolbuchin utca ismét Vár utca. Követendő példa minden városnak.

A KMFN nagyon szép kiállítású könyv. Jó a papírja, gyönyörű a szedése, szépek és áttekinthetőek a térképei. A könyv kitűnő adattár, amelynek anyagát településtörténeti, gazdaságtörténeti magyar, német és szlovák nyelvjárástani és névtani szempontból érdemes volna feldolgozni (kettős névadás, víznevek, elpusztult települések nyomai a dűlőnevekben stb.).

Köszönettel tartozunk a kötet gyűjtőinek, szerkesztőinek, szerzőinek, valamint a megyének és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, hogy ennek az értékes, szép könyvnek megjelenését lehetővé tették.

Kálmán Béla

ALGYŐ ÉS NÉPE. TANULMÁNYOK. SZERK. HEGYI ANDRÁS. KIADJA A SZEGED MEGYEI-VÁROSI KÖNYVTÁR MEGBÍZÁSÁBÓL A SOMOGYI KÖNYVTÁR. SZEGED, 1987.460 LAP, TÉRKÉPEK, TÁBLÁK STB.

Örvendetes tény, hogy egyre szaporodnak a városi és községi monográfiák. Természetesen a helyi lakosság elsősorban a történelmi múlt iránt érdeklődik, s az ilyen jellegű tanulmányok foglalják el a nagyobb teret ezekben a munkákban. A gondos szerkesztők azonban legtöbbször igyekeznek képet adni a település nyelvéről is, és így sok kiadványban helyet kapnak a nyelvjárást meg névhasználatot bemutató fejezetek is a földrajziak, történetiek, néprajziak mellett. Ilyen könyv az Algyő és népe című, szép kiállítású tanulmánygyűjtemény is.

A kötet nyelvjárási összefoglalását (403-427) K. Fábián Ilona írta. Ennek bevezetése tudományos és közérthető etimológiáját tartalmazza a Győ névnek. A nyelvjárás bemutatásához nagyszerűen fölhasználja a Magyar Nyelvjárások Atlasza köteteit, s Imre Samunak az erre alapuló részletes földolgozását. A továbbiakban a település nyelvjárását a nyelvi elemek sorrendjében mutatja be, s a gazdag anyagú, alapos, pontos nyelvjárásleírás tanulmányozása föltétlenül hasznos és szükséges a község helyneveinek megértéséhez, rendszerezésének elvégzéséhez, más vidékekkel történő összehasonlításához.

A bel- és külterület földrajzi nevei című fejezetet (33-53) Szabó József készítette. Bevezetésében a település múltjával, kialakulásával, Tisza-menti fekvésének a névanyagra tett hatásával foglalkozik oly tömörséggel, ami elengedhetetlen, de föltétlenül szükséges a nevek magyarázatainak megértéséhez. Itt is találkozunk a Győ személy- és helynév rövid magyarázatával, amely, noha terjedelmében, lényegében és eredményeiben szinte pontosan megegyezik K. Fábián Ilona imént említett névmagyarázatával, igen érdekes és tanulságos részlet, mivel szemléletesen szép példája a névtanos és nyelvtörténész megközelítési különbségeinek.

A helynevek fejezetének módszertani előszava kiváló összefoglalása a nagy gyakorlattal rendelkező, jól képzett helynévkutató elméleti és gyakorlati ismeretanyagának. Ezeknek az elveknek és módszereknek az alapján valóban forrásértékű, időtálló és jól fölhasználható adattárat lehet szerkeszteni, s azt is kapunk a következőkben.

A belterületi nevek fölsorolása a közterületi neveken kívül tartalmazza az iskolák, malmok, boltok, kocsmák, jelentősebb lakóházak stb. régi és mostani népi, valamint a jelenlegi hivatalos nevét is. Ez utóbbiak esetében kétségtelenül nehéz helyzet előtt állt a szerző. Mit tekintsen, mit tartson hivatalos névnek? Az 50. Ótott-ház Tisza vendéglő neve kétségtelenül hivatalos, de a 60. Új-hangya magyarázatában szereplő ruházati bolt miért nem fogható föl annak? A belterületi nevek között vannak vitathatalanul külterületi jellegűek (Nyomási-fődek, Torma-hát, Kenderfődek stb.). Ezek a népi névhasználatban most is élnek, de többnyire új nevek is találhatók mellettük. A névmagyarázatok általában világos képet

adnak a nevek gyakoriságáról, a névhasználat mai állapotáról stb. Néhány esetben azonban nem egészen világos az adott magyarázat. Pl. a 91. Csöndes útca /Korsó utca/ után ez áll "A korábbi hivatalos nevét is alig-alig ismerik...". A magyarázat értelmével szemben az adatok között -- mint láthattuk -- csak egy hivatalos nevet találunk, csak gondolhatjuk, hogy valaha a Csöndes utca is hivatalos név volt, de akkor meg mi a népi név, ha ezt a korábbi hivatalosat is alig-alig használják. Ilyen típusú magyarázattal elég sok esetben találkozunk (2., 7., 9., 13., 17. stb.). Végül megjegyzem, hogy a kiejtés szép visszaadásában, a népi név fonetikai lejegyzésében engem nagyon zavar, hogy útca utótagot találni. Tudom, az országos helynévgyűjtő és közzétevő gyakorlat szerint ez a -tc-t tartalmazó írásmód terjedt el, s magam is ezt alkalmaztam (határozott szerkesztői fölszólításra) a Fonyódi járás, a Bonyhádi járás és Vas megye néhány községe helyneveinek közzétételekor. Sohasem éltem vele, ha önállóan határozhattam meg a nyelvjárási lejegyzés módját. Ennek a tarthatalanságára éppen Algyő közelében, Hódmezővásárhely külterületén végzett gyűjtésemkor jöttem rá. Ugyanis az ucca, úcca alakok mellett úca nyelvjárási ejtéssel is találkoztam, s ennek az ejtésmódnak meghamisítása lett volna az utca lejegyzés. Meg aztán nyelvtörténészi szempontból is ősibb, eredetibb a -t- nélküli változat, s nyilván ezt őrzi a népnyelvi úca ejtésváltozat éppen ezen a környéken.

A külterületi nevek szócikkeinek fölépítése azonos a belterületiekével. Itt azonban jóval több a hivatalos név, s valamennyi mellett megtaláljuk a forrásjelzetet. Sok helyütt szép történeti előtanulmánnyal is találkozhatunk (Pétörlaka, Kemös, Porgányi-csatorna stb.), amelyeknek nagy része hivatkozik Inczefi Géza korábbi levéltári és szakirodalmi kutatásaira. Mindkét névanyag jól lokalizálható a mellékletként szereplő két térképen. Ezek szerkesztése és közzététele mintaszerű.

Mindkét névtípusnak van egy-egy betűrendes mutatója, amely az első szavak alapján sorolja föl a neveket. Ilyen kis terjedelmű anyag esetében ez elegendő is, hiszen bárki könnyen átfutja a 269 névcikket, ha valamely második-harmadikként álló névelemre kíváncsi. Mégis szebb lett volna a mutató valamennyi névelemnek a külön-külön való szerepeltetésével. Általában a történeti és hivatalos neveket is szerepelteti a mutató, bár a Porgány név csak a 268. szócikkre utal a mutatóban, holott a 260. szócikk történeti adatai között többször is előfordult.

Mindent egybevetve a településnek teljes, pontos és igen sok célra fölhasználható névanyagát kaptuk meg e valóban szép kiállítású, gazdag anyagú, értékes kötetben.

HAJDÚ MIHÁLY

FIGYELŐ

SZIGFRID ÉS RINALDÓ

Ignácz Rózsa írónő 1939 karácsonyát a józseffalvi magyarok körében, Bukovinában töltötte. Itt találkozott két kisfiúval, Péter Szigfriddel és Péter Rinaldóval. Beszélgetésüket a több kiadást is megért regényes útirajz (IGNÁCZ RÓZSA: Keleti magyarok nyomában. Dante, 1941.) "Szigfridek és Rinaldók" c. fejezete örökítette meg. Egyik névtanosunk kezébe került e könyv. Visszakereste hát a keresztneveket HAJDÚ MIHÁLY józseffalvi keresztnév-feldolgozásából (MSZA. 12. sz.). Két Szigfridet is talált, Rinaldót egyet sem (Névt.Ért. 12. sz. 256). Tévedés volna, írói fogás?

A józseffalviak többségével a Péter család is a Tolna megyei Bátaszékre került. Ma is itt lakik, itt dolgozik Péter Rinaldó. Dr. Péter Szigfrid megyei első titkár, Szekszárdon országgyűlési képviselő. A rokonság szerint a könyvből "...minden igaz, kivéve azt, hogy ikertestvérek volnának." Ignácz Rózsára még emlékeznek a Bátaszékiek. "Mikor Józsefalván járt, keresztszülője lett egy akkor született kislánynak."

A bátaszéki Bukovinai Székely Hagyományőrző Együttes vezetője, Tamás Istvánné megerősíti az Ignácz Rózsa által leírt névadást. "A név megválasztása általában két módon történt. Gyakran a pap tanácsolta a nevet. Ha viszont a családból nemrégiben halt meg valaki, úgy annak keresztnevét kapta az újszülött."

Az utóbbi napjainkig élő hagyomány. Egyik fiatal adatszolgáltatóm Kakasdon született, andrásfalvi bukovinai székely. Édesapját annakidején a felesége elküldte a tanácshoz, diktálja be a "Ildikó" nevet. Piusz bácsi útközben jól berúgott, hát elfelejtte. "Ő már nem tudja, de legyen a gyerek neve Emma!" -- A "felejtés" révén így engedelmeskedett a régi névadási hagyománynak, mert hogy előtte halt meg Emma nagynénjük.

A Péter családban hat gyermek érte meg a felnőttkort. Szigfrid és Gellért nevét a józseffalvi pap tanácsolta. A Rinaldót és Zulejkát olvasmányélményei alapján választotta a könyvszerető apa. Irén szokványos név, Balbina tipikus bukovinai székely keresztnév. (Hadd emlékeztessünk, hogy a bukovinai hadikfalvi születésű TAMÁS MENYHÉRT 1987-ben megjelent regénye is a "Balbina" címet viseli. A családtörténet hőse bukovinai székely asszony. Az élményanyag a völgységi Kisdorogot idézi, az 50-es évekből.)

SOLYMÁR IMRE

MEGINT A HUMORISTÁK MONDTÁK KI HELYETTÜNK...

Néhány évvel ezelőtt a Ludas Matyi évkönyvéből idéztem Radványi Barna cikkét az eltüntetett, megváltoztatott, településrésznévvé lett helységnevekről (NévtÉrt. 8. sz. 166--7). Most a televízió 1988-as szilveszteri kabaréműsorában mondta a következőket Nagy Bandó András.

"...Itt volt nemrégen, még húsz-harminc éve vezetőink voltak, és aztán rögtön utcát meg teret neveztek el róluk. Nem kell itt sietni! Majd ötven-hatvan év múlva kiderül, hogy jól döntöttek, jó vezetők voltak vagy se. Ott volt a példa: Sztálinvárost milyen gyorsan át kellett meszelni, ugye?...Mondom, ne kapkodjunk! Majd hatvan év múlva kiderül, és aztán nevezzék el az utcákat róluk!..."

Bizony! Hányan tiltakoztunk annak idején a Nádor utca nevének megváltoztatása ellen! Hiába! A válasz az volt, hogy marad még négy másik Nádor utca Budapesten. -- És még örültünk, hogy félreértették tiltakozásunkat! (Vagy akik döntöttek, azok sem szívük szerint adták a nevet, és szándékosan értették félre?)

Más példa! Hivatalos fórumon (amennyiben a Hazafias Népfront Országos Honismereti Bizottsága az) javasoltuk az egri tanárképző főiskola nevének (Ho Si Minh) megváltoztatását. A válasz: ez nem a mi dolgunk, ez "politikai kérdés". Fölhívom a figyelmet arra, hogy ezt tudjuk, le is írtuk, mi, névtanosok (MNy. LXXI, 494), de hiába figyelmeztettünk, hogy a névadással is lehet rosszul politizálni!

Hátha a humoristáknak nagyobb a sikerük! A hatásuk mindenképp. Hála Istennek!

- hm -

MŰHELY

NYELVÉSZSZEMMEL AZ ÖTTUSÁZÓKRÓL

Iskolai közösségekben, baráti társaságokban, főként fiatalok alkotta csoportokban gyakran keletkeznek olyan helyettesítő nevek, amelyeket a közösség tagjai a hivatalos neveket elkerülve használnak (vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 59). Ezek az elnevezések elsősorban az élő nyelvhasználatra jellemzőek, de gyakran az írásbeli névhasználatba is bekerülnek.

A sportvilág is bővelkedik ötletes, játékos asszociációjú nevekben. Így van ez az öttusázók háza táján is. Az 1988. évi egyéni és csapatbajnokság eseményeit figyelve számos becenevet, gúnynevet és ragadványnevet hallottam. Rövid írásomban ezekből szeretnék néhányat bemutatni, s ahol lehetséges, a névadás indítékait is feltárni.

Egy-egy sportoló több eltérő hangulatú helyettesítő nevet is viselhet. Az elnevezések érzelmi-hangulati tartalma főként a névviselő és a névhasználó kapcsolatától, valamint a beszédhelyzettől függ, így nehezen értékelhető. Ezért a bemutatandó neveket nem érzelmi színezetük szerint differenciálom, hanem aszerint, hogy mit helyettesítenek.

A becenevek a szóbeli érintkezésben említőnévként vagy megszólításként a személynevek hivatalos alakját helyettesítik. Az önálló ragadványnevek a teljes egyéni név helyett használatosak, de megszólításként és említésként is előfordulnak.

A válogatott öttusázók helyettesítő neveit betűrendben közlöm, zárójelben feltüntetve a hivatalos nevet.

BALA (Balaska Zsolt) -- önálló ragadánynév; a családnév rövidülésével keletkezett.

CVIKKER (Madaras Ádám) -- önálló ragadványnév; külső tulajdonságra utal, viselője szemüveget hord.

D.JÓZSI (Demeter József) -- önálló ragadványnév; az íráskép utalás arra, hogy viselője, amikor a válogatottba került, a legfiatalabb volt a csapatban.

GÜNTER (Balaska Zsolt) -- önálló ragadványnév; német eredetű keresztnév. Kern András karmesterversenyt parodizáló, kőművesversenyről szóló kabarészámának egyik alakjáról.

JANI (Martinek János) -- becenév; tőrövidüléssel és -i képzővel keletkezett.

JOEL /zsoel/ (Fábián László) -- önálló ragadványnév; keresztnévi eredetű. Viselője még úszóként kapta ezt a nevet.

JÓSKA (Demeter József) -- becenév; tőrövidüléssel és -ka képzővel alakult.

JÓZSI (Demeter József) -- becenév; tőrövidüléssel és -i képzővel keletkezett.

KUKAC (Kálnoki Kis Attila) -- önálló ragadványnév; a név ritmusa a kettős családnév alliterációját követi.

LALA (Dobi Lajos) -- becenév; hangcsoportismétléssel, a név elejének nyílt hangcsoportját ismételve keletkezett.

LIPÓT (Madaras Ádám) -- önálló ragadványnév; szellemes utalás Lipótmezőre. A név viselője rendkívül élénk, izgága, folyton nyüzsgő egyén.

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.1991.14

MADÁR (Madaras Ádám) -- önálló ragadványnév; a családnév rövidülésével jött létre.

RIZSA (Mizsér Attila) -- önálló ragadványnév; eredeti alakja a családnév rövidülésével keletkezett Mizs volt. Egy sajtóhiba a Mizsért Rizsére "változtatta", amit a közösség tagjai Rizs alakban kezdtek használni. Ebből a nehezen toldalékolható névből jött létre a könnyebben ragozható Rizsa alakváltozat.

RÖFI (Bárdi Róbert) -- önálló ragadványnév; testi tulajdonságra, kövér alkatra utal.

TÜNDÉR LALA (Dobi Lajos) -- Önálló ragadványnév; Szabó Magda azonos című regényének főhőséről.

ZSOLESZ (Balaska Zsolt) -- becenév; a zárt tőhöz kapcsolódó -esz képzővel alakult.

Az öttusaválogatott helyettesítő neveinek összegyűjtésében, eredetük megfejtésében az olimpiai és világbajnok MIZSÉR ATTILA volt segítségemre, akinek közreműködését ezúttal is köszönöm.

LAKATOS ERIKA

SZOLNOK MEGYÉRE VONATKOZÓ HELYTÖRTÉNETI TÉMÁJÚ FELDOLGOZÁSOK JEGYZÉKE, SZOLNOK 1986.
SZERKESZTETTE: CZÉGÉNY ISTVÁNNÉ, DR. LELLEINÉ NEMES MÁRIA
MUNKATÁRSAK: CSEH GÉZA, PAPP IZABELLA
FELELŐS KIADÓ: DR. BOTKA JÁNOS, A SZOLNOK MEGYEI LEVÉLTÁR IGAZGATÓJA, 138 LAP
LEVÉLTÁRI FÜZETEK 8. SZ.

A magyar névtudomány szakembereinek igen nagy segítséget nyújtanak azok a bibliográfiák, amelyek különböző névtani források lelőhelyeit tüntetik fel. A most megjelent kiadvány a Levéltári Füzetek 4. számának (Szolnok megyére vonatkozó helytörténeti témájú disszertációk, szakdolgozatok, pályamunkák jegyzéke, Szolnok 1977) bővített változata. A kötetben az 1949-től 1986-ig megjelent helytörténeti munkák szerepelnek. A jegyzék három részre oszlik:

1. A megye egész területére vonatkozó munkák
2. A megye tájegységeit bemutató dolgozatok
3. A megye helységeit érintő feldolgozások.

Névtani szempontból a második és harmadik fejezet tartalmaz hasznos információkat. A második fejezetben Szolnok megye egyik tájegységének, a Tiszazugnak földrajzi neveiről megjelent dolgozatról tájékozódhatunk. A harmadik fejezetben 47 olyan munkát találunk, amely harminc Szolnok megyei település földrajzi neveit tárgyalja. A következő településekről készült szakdolgozat vagy pályamunka (a települések utáni számok a dolgozatok számát jelölik)

Alattyán (1)
Fegyvernek (1)
Jánoshida (1)
Jászalsószentgyörgy (1)
Jászboldogháza (1)
Jászdózsa (1)
Kunhegyes (1)
Mezőtúr (1)
Nagykörü (1)
Rákóczifalva (1)
Szolnok (1)
Tiszaföldvár (1)
Tiszajenő (1)
Tiszapüspöki (1)
Tiszaroff (1)
Tiszasüly (1)
Tiszaszentimre (1)
Törökszentmiklós (1)
Újszász (1)
Vezseny (1)

Jászárokszállás (2)
Jászfényszaru (2)
Kőtelek (2)
Pusztamonostor (2)
Tiszabő (2)
Jászapáti (3)
Jászkisér (3)
Karcag (3)
Jászberény (4)
Jászjákóhalma (4)

A gyűjteményben 791 címleírás található. Valamennyi címleírásnál feltüntetik a dolgozat címét, a megjelenés évét, az írásmű jellegét és lelőhelyét. A kötet tartalomjegyzéke Szolnok megye valamennyi települését tartalmazza ábácé sorrendben, épp úgy, mint a gyűjtemény harmadik része. A műhöz tematikus mutató is készült. "Földrajzi nevek" címszó alatt megtalálhatjuk a gyűjteményben a földrajzi nevekkel foglalkozó dolgozatokat. A szerzők az anyaggyűjtést a következő in-

tézményekben végezték: Magyar Szocialista Munkáspárt Szolnok Megyei Bizottsága Archívuma, Damjanich János Múzeum Helytörténei Adattár (Szolnok), Damjanich János Múzeum Néprajzi Adattár (Szolnok), ELTE Bölcsészettudományi Kar (Budapest), Ho Si Minh Tanárképző Főiskola (Eger), JATE Bölcsészettudományi Kar (Szeged), Jászberényi Tanítóképző Főiskola Könyvtára, KLTE Bölcsészettudományi Kar (Debrecen), Bessenyi György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza), MSZMP Szolnok Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóság Könyvtára, Szolnok Megyei Levéltár Helytörténeti Adattár, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (Szeged), Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár (Szolnok).

Remélhetőleg e kiadvány segítséget nyújt a Szolnok megye iránt érdeklődő kutatóknak, és felhívja a figyelmet az eddig meg nem jelent -- levéltári kutatásokra alapozott -- dolgozatokra is. Az ilyen irányú bibliográfiák összeállítása követendő példa lehetne más megyékben is.

VINCZE LÁSZLÓ

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR LAPOKBAN ÉS FOLYÓIRITOKBAN MEGJELENT NÉVTUDOMÁNYI CIKKEK

1983

Penavin Olga--Matijevics Lajos: Becse és környéke földrajzi neveinek adattára. Újvidék 1983. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 227 p. + 2 térkép. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 9.

x x x

Matijevics Lajos: Vizeknek szarváról. Újvidék, 1982.
Penavin Olga: Az ember önkifejező eszköze. Msz. febr. 26.; 55. sz. 17. p.
Szűcs Imre: Egy jelentős nép- és tájismereti könyv. MG. márc. 15.; 8. sz. 27. p.
Horváth Mátyás: Múlt és jelen a nevek világában. Ü. 4. sz. 194-195. p.
S(árvári) Vajda Zsuzsa: Vajdaság földrajzi neveiről. H. 4. sz. 530-532. p.
Uő: Vajdaság földrajzi neveiről. 7N. Mell. 15. sz. (ápr. 15.) 19. p.
- -: Matijevics Lajos: Vizeknek szarváról: MKÚ. máj. 1.; 9. sz. 19. p.

x x x

Penavin Olga--Matijevics Lajos: Temerin és környéke földrajzi neveinek adattára. Újvidék, 1982.
Csorba Béla: A névtani kutatások újabb állomása. Msz. jan. 15.; 13. sz. 17. p.
Matuska Márton: Környezetünk földrajzi nevei: Néhány észrevétel Penavin Olga és Matijevics Lajos könyvére. TU. máj. 19.; 20. sz. 3. p.
Papp György. "Villa Oranati"-tól Temerinig. Msz. jún. 4.; 151. sz. 17. p.
Uő: Amiről a nevek vallanak. Ü. 7-8. sz. 413-415. p.

x x x

Papp György: Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára 1. Újvidék, 1982.
(Mák Ferenc) M. F.: Nagysikerű könyvbemutató Kanizsán. Msz. ápr. 2.; 90. sz. 18. p.
Matijevics Lajos: Újabb dokumentumok a Tisza mentéről. Msz. máj. 7.; 123. sz. 17. p.
Uő: Közelebb a Tiszavidékhez. Ü. 6. sz. 318-320. p.

x x x

Balogh Lajos--Végh József: Vas megye földrajzi nevei. 1982.
Guttmann Miklós: Vas megye földrajzi nevei. N. márc. 31.; 13. sz. 6. p.

Penavin Olga: A nápi kölcsönhatás emlékei. Ü. 9. sz. 469-473. p.

x x x

Lábadi Klára: Laskó földrajzi nevei. É. 5. füz. 222-235. p. Rezime: Geografska Imena Luga. Zusammenfassung. Geographische Namen von Laskó.
Guttmann Miklós: Lármafa. N. márc. 3.; 9. sz. 6. p.
Matijevics Lajos: Istóriás Miklós. 7N. Mell. 15. sz. ápr. 15.; 18. p.
Ágoston Mihály: Ordászpalotájától Titiverbászig. Msz. ápr. 17.; 105. sz. 13. p.
Bencze Sándor: Egy tájegység élővilágának emlékei. Kórógy földrajzi neveiről. Msz. máj. 28.; 144. sz. 15. p.
Virág Gábor: Csantavár családneveinek jelentéstani rendszere. Ü. 6. sz. 277-292. p.
Miladinovics Mária: Szabadka utcaneveiről. 7N. aug. 26.; 34. sz. 10. p.
Kovács István: Székelykeve népi eredetű utcaneveiből. Msz. szept. 15.; 254. sz. 10. p.

1984

Penavin Olga: Három nyelvű kincsesbánya. Baranya megye földrajzi nevei I. Szerk. Pesti János. Baranya megyei Levéltár, Pécs, 1982. Ü. 1-2. sz.78-81. p.
(Lábadi Károly) (L. K.): Gúnynevekről. MKÚ. jan. 26.; 4. sz. 25. p.
(Uő.) L. K.: Drávaszögi földrajzi nevek. MKÚ. febr. 2.; 5. sz. 25. p.
Bencze Sándor: A Telek határrésznév kialakulásáról. MKÚ. márc. 15.; 11. sz. 25. p.
Silling István: Népi utcanevek Kupuszinán. Msz. aug. 18.; 227. sz. 12. p.
Virág Gábor: Mit jelent a Csépe családnév? 7N. nov. 9.; 45. sz. 32. p.

Feldolgozott lapok és folyóiratok jegyzéke

É. Évkönyv. Horvátországi Magyarok Szövetsége (Eszék) - 1983. 5. évf.
7N. Mell. 7 Nap Melléklet (Szabadka) - 1983. 9. évf.
1984. 39. évf.
H Híd (Újvidék) - 1983. 47. évf.
MKÚ. Magyar Képes Újság (Eszék) - 1983. 32. évf.
1984. 33. évf.
MG. Misao - Gondolat (Újvidék) - 1983. 9. évf.
Msz. Magyar Szó (Újvidék) - 1983. 40. évf.
1984. 33. évf.
N. Népújság (Muraszombat) - 1983. 27. évf.
TÚ. Temerini Újság (Temerin) - 1983. 6. évf.
Ü. Üzenet (Szabadka) - 1983. 13. évf.
1984. 14. évf.

VIRÁG GÁBOR